

159397

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

KİTÂBÜ MÜRŞİDİ'N-NİSÂ

(METİN-AKTARMA-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

ADİLHAN ADİLOĞLU

Tez Danışmanı

YRD. DOÇ. DR. FERHAT TAMİR

Ankara, 2005

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Adilhan Adiloğlu'na ait “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” [Metin-Aktarma-İnceleme] adlı çalışma, jürimiz tarafından **Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları** Ana Bilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ferhat TAMİR

Üye : Doç. Dr. Çetin PEKACAR

İÇİNDEKİLER

I. SÖZ BAŞI	XVII
II. GİRİŞ	XIX
II. 1. Eser Hakkında	XIX
II. 2. Hacı Lokman Asanî el-Balkarî	XXI
II. 3. Kâzim Möçü	XXIII
II. 4. Transkripsiyon	XXV
II. 5. İşaretler	XXVI
II. 6. Kısaltmalar	XXVI
III. METİN VE AKTARMA	1
IV. İNCELEME	35
IV.1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ	36
IV.1.1. Ünlülerin İmlâsı	37
IV.1.1.1. a ünlüsü	37
IV.1.1.2. e ünlüsü	38
IV.1.1.3. ı ünlüsü	38
IV.1.1.4. i ünlüsü	39
IV.1.1.5. o ünlüsü	40
IV.1.1.6. ö ünlüsü	40
IV.1.1.7. u ünlüsü	40
IV.1.1.8. ü ünlüsü	41
IV.1.2. Ünsüzlerin İmlâsı	41
IV.1.2.1. b ünsüzü	41
IV.1.2.2. c ünsüzü	42

IV.1.2.3. ç ünsüzü	42
IV.1.2.4 d ünsüzü	42
IV.1.2.5. f ünsüzü	42
IV.1.2.6. g ünsüzü	42
IV.1.2.7. ğ ünsüzü	42
IV.1.2.8. x ünsüzü	43
IV.1.2.9. h ünsüzü	43
IV.1.2.10. k ünsüzü	43
IV.1.2.11. k' ünsüzü	43
IV.1.2.12. q ünsüzü	44
IV.1.2.13. l ünsüzü	44
IV.1.2.14. m ünsüzü	44
IV.1.2.15. n ünsüzü	44
IV.1.2.16. ñ ünsüzü	45
IV.1.2.17. p ünsüzü	45
IV.1.2.18. r ünsüzü	45
IV.1.2.19. s ünsüzü	45
IV.1.2.20. ş ünsüzü	46
IV.1.2.21. t ünsüzü	46
IV.1.2.22. w ünsüzü	46
IV.1.2.23. v ünsüzü	46
IV.1.2.24. y ünsüzü	47
IV.1.2.25. z ünsüzü	47
 IV.2. SES BİLGİSİ	 49
IV.2.1. Ünlüler	50
IV.2.1.1. Kalın Ünlüler	50
IV.2.1.1.1. a ünlüsü	50
IV.2.1.1.2. ı ünlüsü	50
IV.2.1.1.3. o ünlüsü	50
IV.2.1.1.4. u ünlüsü	50

IV.2.1.2. İnce Ünlüler	50
IV.2.1.2.1. e ünlüsü	50
IV.2.1.2.2. i ünlüsü	50
IV.2.1.2.3. ö ünlüsü	50
IV.2.1.2.4. ü ünlüsü	50
IV.2.2. Ünsüzler	51
IV.2.2.1. Dudak Ünsüzleri	51
IV.2.2.1.1. b ünsüzü	51
IV.2.2.1.2. m ünsüzü	51
IV.2.2.1.3. p ünsüzü	51
IV.2.2.1.4. w ünsüzü	51
IV.2.2.2. Dudak-Dış Ünsüzleri	51
IV.2.2.2.1. f ünsüzü	51
IV.2.2.2.1. v ünsüsü	51
IV.2.2.3. Dış Ünsüzleri	51
IV.2.2.3.1. d ünsüzü	51
IV.2.2.3.2. s ünsüzü	52
IV.2.2.3.3. t ünsüzü	52
IV.2.2.3.4. z ünsüzü	52
IV.2.2.4. Dış-Damak Ünsüzleri	52
IV.2.2.4.1. c ünsüzü	52
IV.2.2.4.2. ç ünsüzü	52
IV.2.2.4.3. n ünsüzü	52
IV.2.2.4.4. ş ünsüzü	52
IV.2.2.5. Ön Damak Ünsüzleri	52
IV.2.2.5.1. g ünsüzü	52
IV.2.2.5.2. k ünsüzü	52
IV.2.2.5.3. l ünsüzü	53
IV.2.2.5.4. ñ ünsüzü	53
IV.2.2.5.5. r ünsüzü	53
IV.2.2.5.6. y ünsüzü	53

IV.2.2.6. Orta Damak Ünsüzleri	53
IV.2.2.6.1. k' ünsüzü	53
IV.2.2.7. Arka Damak Ünsüzleri	53
IV.2.2.7.1. ğ ünsüzü	53
IV.2.2.7.2. x ünsüzü	53
IV.2.2.7.3. q ünsüzü	53
IV.2.2.7.4. ħ ünsüzü	53
IV.2.2.8. Gırtlak Ünsüzü	54
IV.2.2.8.1. h ünsüzü	54
IV.2.3. Ses Uyumları	54
IV.2.3.1. Ünlü Uyumu	54
IV.2.3.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	54
IV.2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	54
IV.2.3.1.2.1. İlk Hecesinde o veya u Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	55
IV.2.3.1.2.1.1. İlk Hecesinde o Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	55
IV.2.3.1.2.1.1.1. İki Heceli Kelimelerde	55
IV.2.3.1.2.1.1.2. Üç Heceli Kelimelerde	55
IV.2.3.1.2.1.1.3. Dört Heceli Kelimelerde	56
IV.2.3.1.2.1.2. İlk Hecesinde u Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	56
IV.2.3.1.2.1.2.1. İki Heceli Kelimelerde	56
IV.2.3.1.2.1.2.2. Üç Heceli Kelimelerde	56
IV.2.3.1.2.1.2.3. Dört Heceli Kelimelerde	56
IV.2.3.1.2.2. İlk Hecesinde ö veya ü Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	56

IV.2.3.1.2.2.1. İlk Hecesinde ö Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	57
IV.2.3.1.2.2.1.1. İki Heceli Kelimelerde	57
IV.2.3.1.2.2.1.2. Üç Heceli Kelimelerde	57
IV.2.3.1.2.2.1.3. Dört Heceli Kelimelerde ..	57
IV.2.3.1.2.2.2. İlk Hecesinde ü Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	57
IV.2.3.1.2.2.2.1. İki Heceli Kelimelerde	57
IV.2.3.1.2.2.2.2. Üç Heceli Kelimelerde	58
IV.2.3.1.2.2.2.3. Dört Heceli Kelimelerde ..	58
IV.2.3.1.2.2.2.4. Beş Heceli Kelimelerde ...	58
IV.2.3.1.2.3. Alıntı Kelimelerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	58
IV.2.3.2. Ünlü-Ünsüz Uyumu	58
IV.2.3.3. Ünsüz Uyumu	59
IV.2.3.3.1. Bulunma Hâli Eki [-da, -de] Bulunan Kelimelerde	59
IV.2.3.3.2. Uzaklaşma Hâli Eki [-dan, -den] Bulunan Kelimelerde	59
IV.2.3.3.3. Yaklaşma Hâli Eki [-ğa] Bulunan Kelimelerde	59
IV.2.3.3.4. Teklik 3. Şahıs Bildirme Eki [-dı, -du] Bulunan Kelimelerde	59
IV.2.3.3.5. Fiilden Fiil yapma Eki [-dır] Bulunan Kelimelerde	60
IV.2.3.3.6. Sıfat Fiil Eki [-ğan, -gen] Bulunan Kelimelerde	60
IV.2.3.3.7. Görülen Geçmiş Zaman Eki [-dı, -di] Bulunan Kelimelerde	60

IV.2.3.3.8. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki [-ğan]	
Bulunan Kelimelerde	60
IV.2.4. Ses Olayları.....	60
IV.2.4.1. Ünlü Değişimleri	60
IV.2.4.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi	60
IV.2.4.1.1.1. a- > e- 	60
IV.2.4.1.1.2. -ı > -i 	60
IV.2.4.1.1.3. -ı > -i- 	60
IV.2.4.1.1.4. ı > iy- 	60
IV.2.4.1.1.5. -u- > -ö- 	60
IV.2.4.1.1.6. -o- / -ı- > -ü- > -ü- 	61
IV.2.4.1.1.7. u- / -u- > ü- > -ü- 	61
IV.2.4.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	61
IV.2.4.1.2.1. -e > -a 	61
IV.2.4.1.2.2. -e- > -a- 	61
IV.2.4.1.2.3. -i- > -ı- 	61
IV.2.4.1.2.4. -e- / -i- > -ı- / -ı- 	61
IV.2.4.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	61
IV.2.4.1.3.1. -a- > -u- 	61
IV.2.4.1.3.2. -ı- > -u- 	61
IV.2.4.1.3.3. e- > ü- 	61
IV.2.4.1.3.4. -e- > -ü- 	61
IV.2.4.1.3.5. -ı- > -ü- 	61
IV.2.4.1.3.6. -i- / -i- > -ü- / -ü- 	62
IV.2.4.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	62
IV.2.4.1.4.1. -u- > -ı- 	62
IV.2.4.1.4.2. -ü > -i 	62
IV.2.4.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması	62
IV.2.4.1.5.1. -a- > -ı- 	62
IV.2.4.1.5.2. -e- > -i- 	62
IV.2.4.1.5.3. e- / -ü > i- / -i 	62
IV.2.4.1.5.4. o- > u- 	62

IV.2.4.1.5.5. -o- > -u- 	62
IV.2.4.1.5.6. ö- > ü- 	63
IV.2.4.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	63
IV.2.4.1.6.1. i- > e- 	63
IV.2.4.1.6.2. -i- > -e- 	63
IV.2.4.2. Ünlü Türemesi	63
IV. 2.4.2.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi	63
IV. 2.4.2.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi	63
IV. 2.4.2.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi	63
IV.2.4.3. Ünlü Düşmesi	64
IV. 2.4.3.1. Kelime Ortasında Ünlü Düşmesi	64
IV. 2.4.3.2. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi	64
IV.2.4.4. Ünlü Birleşmesi	64
IV.2.4.5. Ünsüz Değişimleri	64
IV. 2.4.5.1. Sedalılaştırma	64
IV. 2.4.5.1.1. -k- > -g- 	64
IV. 2.4.5.1.2. -k- > -ğ- 	64
IV. 2.4.5.1.3. -k- > -x- 	64
IV. 2.4.5.1.4. -p > -b 	65
IV. 2.4.5.1.5. t- > d- 	65
IV. 2.4.5.1.6. -t- > -d- 	65
IV.2.4.5.2. Sedasızlaştırma	65
IV. 2.4.5.2.1. -d > -t 	65
IV.2.4.5.3. Sızıcılaştırma	65
IV. 2.4.5.3.1. -b > -w 	65
IV. 2.4.5.3.2. -b > -f 	65
IV.2.4.5.3.3. -g- > -w- 	64
IV. 2.4.5.3.4. -ğ- > -w- 	64
IV.2.4.5.3.5. -ğ > -w 	64
IV. 2.4.5.3.6. p- > f- 	65
IV. 2.4.5.3.7. -p- > -f- 	65

IV. 2.4.5.4. Akıcılaşma	66
IV. 2.4.5.4.1. b- > m- 	66
IV. 2.4.5.4.2. -b > -y 	66
IV. 2.4.5.4.3. -d- > -y- 	66
IV. 2.4.5.4.4. -g- > -y- 	66
IV. 2.4.5.4.5. -ğ- > -y- 	66
IV. 2.4.5.4.6. -ny > -y- 	66
IV. 2.4.5.4.7. -ny- > -y- 	66
IV. 2.4.5.5. Süreksizleşme	66
IV. 2.4.5.5.1. y- > c- 	66
IV. 2.4.5.5.2. y- > ç- 	67
IV. 2.4.5.5.3. s- > ç- 	67
IV. 2.4.5.5.4. -ş- > -ç- 	67
IV. 2.4.5.6. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	67
IV. 2.4.5.6.1. v > w 	67
IV. 2.4.5.6.2. -ğ- > -x- 	67
IV. 2.4.5.6.3. -m- > -n- 	67
IV. 2.4.5.6.4. -ñ- > -n- 	67
IV. 2.4.5.6.5. -ñ- > -m- 	67
IV. 2.4.5.7. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	68
IV. 2.4.5.7.1. t- > ç- 	68
IV.2.4.6. Ünsüz Türemesi	68
IV. 2.4.6.1. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi	68
IV. 2.4.6.2. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi	68
IV.2.4.7. Ünsüz Düşmesi	68
IV. 2.4.7.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	68
IV. 2.4.7.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi	68
IV. 2.4.7.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi	70
IV.2.4.8. Ünsüz İkizleşmesi	71
IV.2.4.9. Ünsüz Benzeşmesi	72
IV.2.4.9.1. Yakın Benzeşme	72
IV. 2.4.9.1.1. -lğ- > -ll- 	72

IV. 2.4.9.1.2. -nl- > -ll- 	72
IV. 2.4.9.1.3. -nd- > -nn- 	72
IV. 2.4.9.1.4. -mn- > -mm- 	72
IV. 2.4.9.1.5. -nm- > -mm- 	73
IV. 2.4.9.1.6. -ng- > -nñ- 	73
IV. 2.4.9.1.7. -nğ- > -nñ- 	73
IV. 2.4.9.1.8. -qğ- > -qq- 	73
IV. 2.4.9.1.9. -dş- > -çç- 	73
IV. 2.4.9.2. Uzak Benzeşme	73
IV.2.4.10. Yer Değiştirme	74
IV.2.4.11. Hece Düşmesi	74
IV.3. ŞEKİL BİLGİSİ	75
IV.3.1. Yapım Ekleri	76
IV.3.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	76
IV.3.1.1.1. -lıq, -lik, -luq 	76
IV.3.1.1.2. -çı, -çi, -çu, -çü 	76
IV.3.1.1.3. -lı, -li, -lü 	76
IV.3.1.1.4. -sız, -siz, -suz 	76
IV.3.1.1.5. -nçı, -nçi, -nçü 	76
IV.3.1.1.6. -ğı 	76
IV.3.1.1.7. -şar, -şer 	76
IV.3.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler	77
IV.3.1.2.1. -la-, -le- 	77
IV.3.1.2.2. -a-, -e- 	77
IV.3.1.2.3. -i- 	77
IV.3.1.2.4. -r- 	77
IV.3.1.2.5. -da- 	77
IV.3.1.2.6. -lan-, -len- 	77
IV.3.1.2.7. -ker- 	77
IV.3.1.2.8. -kür- 	77

IV.3.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler	77
IV.3.1.3.1. -rğa, -rge 	77
IV.3.1.3.2. -w 	78
IV.3.1.3.3. -q, -k 	78
IV.3.1.3.4. -m 	78
IV.3.1.3.5. -wçu, -wçü 	78
IV.3.1.3.6. -ki 	78
IV.3.1.3.7. -ç 	78
IV.3.1.3.8. -çek 	78
IV.3.1.3.9. -maq -mek 	78
IV.3.1.3.10. -maqlıq, -meklik 	79
IV.3.1.3.11. -tı 	79
IV.3.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler	79
IV.3.1.4.1. -ma-, -me- 	79
IV.3.1.4.2. -n- 	79
IV.3.1.4.3. -l- 	79
IV.3.1.4.4. -ş- 	79
IV.3.1.4.5. -r- 	80
IV.3.1.4.6. -t- 	80
IV.3.1.4.7. -dır-, -dir-, -dur-, -tir-, -tür- 	80
IV.3.1.4.8. -güz- 	80
IV.3.2. Çekim Ekleri	80
IV.3.2.1. İsim Çekim Ekleri	80
IV.3.2.1.1. Çokluk Eki	80
IV.3.2.1.2. İyelik Ekleri	82
IV.3.2.1.3. Hâl Ekleri	83
IV.3.2.1.3.1. İlgî Hâli Eki	83
IV.3.2.1.3.2. Yükleme Hâli Eki	83
IV.3.2.1.3.3. Yaklaşma Hâli Eki	84
IV.3.2.1.3.4. Bulunma Hâli Eki	85
IV.3.2.1.3.5. Uzaklaşma Hâli Eki	85
IV.3.2.1.3.6. Vasıta Hâli	85

IV.3.2.1.3.7. Eşitlik Hâli Eki	86
IV.3.2.1.3.8. Yön Gösterme Hâli	86
IV.3.2.1.4. Soru Eki	86
IV.3.2.2. Fiil Çekim Ekleri	86
IV.3.2.2.1. Şahıs Ekleri	86
IV.3.2.2.1.1. Zamir Menşeli Şahıs Ekleri	86
IV.3.2.2.1.2. İyelik Eki Menşeli Şahıs Ekleri	88
IV.3.2.2.2. Bildirme Kipleri	88
IV.3.2.2.2.1. Geniş Zaman	88
IV.3.2.2.2.2. Şimdiki Zaman	89
IV.3.2.2.2.3. Görülen Geçmiş Zaman	90
IV.3.2.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman	91
IV.3.2.2.2.5. Gelecek Zaman	91
IV.3.2.2.3. Tasarlama Kipleri	92
IV.3.2.2.3.1. Emir Kipi	92
IV.3.2.2.3.2. Şart Kipi	93
IV.3.2.2.3.3. İstek Kipi	93
IV.3.2.2.3.4. Gereklilik Kipi	94
IV.3.2.2.4. İktidarî Şekil	94
IV.3.2.2.5. İsim Fiili	95
IV.3.2.2.5.1. Şimdiki Zaman	95
IV.3.2.2.5.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	95
IV.3.2.2.5.3. Şart Kipi	96
IV.3.2.2.6. Fiillerin Birleşik Çekimi	96
IV.3.2.2.6.1. Hîkâye	96
IV.3.2.2.6.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi	96
IV.3.2.2.6.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi	96
IV.3.2.2.6.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	97
IV.3.2.2.6.1.4. İstek Kipinin Hikâyesi	97
IV.3.2.2.6.2. Şart	97
IV.3.2.2.6.2.1. Geniş Zamanın Şartı	97
IV.3.2.2.6.2.2. Şimdiki Zamanın Şartı	98

IV.3.2.2.7. Yardımcı Fiiller	98
IV.3.2.2.7.1. İsimle Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller	98
IV.3.2.2.7.1.1. et- 	98
IV.3.2.2.7.1.2. bol- 	98
IV.3.2.2.7.1.3. sal- 	99
IV.3.2.2.7.1.4. ber- 	99
IV.3.2.2.7.1.5. kör- 	99
IV.3.2.2.7.1.6. körgüz- 	99
IV.3.2.2.7.1.7. cet- 	99
IV.3.2.2.7.1.8. kel- 	99
IV.3.2.2.7.1.9. tiy- 	99
IV.3.2.2.7.1.10. ur- 	99
IV.3.2.2.7.2. Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller	99
IV.3.2.2.7.2.1. tur- 	99
IV.3.2.2.7.2.2. qal- 	99
IV.3.2.2.7.2.3. ket- 	100
IV.3.2.2.7.2.4. qoy- 	100
IV.3.2.2.7.2.5. kel- 	100
IV.3.2.2.8. Sıfat Fiiller	100
IV.3.2.2.8.1. -ğan, -gen 	100
IV.3.2.2.8.2. -luq 	101
IV.3.2.2.9. Zarf Fiiller	101
IV.3.2.2.9.1. -a, -e, -y 	101
IV.3.2.2.9.2. -b 	101
IV.3.2.2.9.7. -mayın 	101
IV.3.2.2.9.6. -may 	101
IV.3.2.2.9.8. -ğanda, -gende 	102
IV.3.2.2.9.9. -ğınçı, -ginçi, -ğunçu, -günçü 	102
IV.3.2.2.9.4. -ğanlay 	102
IV.3.2.2.9.4. -rğa, -rge 	102

IV.3.4. Zamirler	103
IV.3.4.1. Şahıs Zamirleri	103
IV.3.4.1.2. Şahıs Zamirlerinin Çekimi	103
IV.3.4.1.2.1. İlgî Hâli	103
IV.3.4.1.2.2. Yükleme Hâli	103
IV.3.4.1.2.3. Yaklaşma Hâli	104
IV.3.4.1.2.5. Uzaklaşma Hâli	104
IV.3.4.2. İşaret Zamirleri	104
IV.3.4.2.1. İşaret Zamirlerinin Çekimi	105
IV.3.4.2.1.1. İlgî Hâli	105
IV.3.4.2.1.2. Yükleme Hâli	105
IV.3.4.2.1.3. Yaklaşma Hâli	105
IV.3.4.2.1.4. Bulunma Hâli	106
IV.3.4.2.1.5. Uzaklaşma Hâli	106
IV.3.4.2.1.6. Vasıta Hâli	106
IV.3.4.3. Dönüşlülük Zamiri	106
IV.3.4.4. Soru Zamirleri	106
IV.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri	107
IV.3.5. Sıfatlar	108
IV.3.5.1. Vasıflandırma Sıfatları	108
IV.3.5.2. Belirtme Sıfatları	108
IV.3.5.2.1. İşaret Sıfatları	108
IV.3.5.2.2. Sayı Sıfatları	108
IV.3.5.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	108
IV.3.5.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	109
IV.3.5.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	109
IV.3.5.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	109
IV.3.5.2.3. Soru Sıfatları	110
IV.3.5.2.4. Belirsizlik Sıfatları	110

IV.3.6. Zarflar	111
IV.3.6.1. Yer Zarfları	111
IV.3.6.2. Zaman Zarfları	111
IV.3.6.3. Nasıllık-Nicelik Zarfları	111
IV.3.6.4. Azlık-Çokluk Zarfları	111
IV.3.7. Edatlar	112
IV.3.7.1. Seslenme Edatları	112
IV.3.7.2. Bağlama Edatları	112
IV.3.7.2.1. Sıralama Edatları	112
IV.3.7.2.2. Denkleştirme Edatları	112
IV.3.7.2.3. Karşılaştırma Edatları	112
IV.3.7.2.4. Cümle Başı Edatları	113
IV.3.7.3. Son Çekim Edatları	113
V. SÖZLÜK	114
VI. SONUÇ	135
VI.1. İmlâ Özellikleri	136
VI.2. Ses Bilgisi Özellikleri	141
VI.3. Şekil Bilgisi Özellikleri	142
VII. KAYNAKLAR	151
VIII. ÖZET	157
IX. SUMMARY	159
X. "KİTÂBÜ MÜRŞİDİ'N-NİSÂ" Adlı Eserin Fotokopisi	161

I. SÖZ BAŞI

Tezimizin konusu, Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'nin 1909 yılında Dağıstan'ın Temirhan-Şura [bugünkü Buynaksk] şehrinde Arap harfleriyle basılan "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eserinin transkripsiyonlu metni, Türkiye Türkçesine aktarılması ve gramer incelemesidir.

Tezimizin giriş kısmında eser ve eserin müellifi Hacı Lokman Asanî el-Balkarî ile eserin sonundaki yüz beyitten müteşekkil, halk arasında "İyman-İslam" adıyla bilinen manzumenin müellifi Kâzım Möçü hakkında bilgi verilmiştir.

"Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı kitap Arap harfleriyle basıldığı için eserin önce transkripsiyonlu metni hazırlanmıştır. Eserde harekeli bir imlânın tatbik edilmiş olması, transkripsiyonlu metnin hazırlanmasında büyük kolaylık sağlamıştır. Kitabın transkripsiyonlu metni hazırlandıktan sonra eser Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarmada kelime kelime aktarma esas alınmıştır. Mecbur kalınan yerlerde kelime kelime aktarmadan ayrılıp, anlatılmak istenen mânâyı aktarma yoluna gidilmiştir.

Eser, Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra, gramer bakımından incelenmiştir. Bu kısımda sırasıyla önce eserin imlâ özellikleri belirtilmiş; ses bilgisi bölümünde bilhassa Türkiye Türkçesinden farklı özellikler arz eden ünsüzler tanıtılmış, ünlü uyumları ile ünsüz uyumunun eserdeki durumu gözden geçirildikten sonra ses olayları gösterilmiştir.

Şekil bilgisi bölümünde ise önce metnimizdeki yapım ekleri tespit edilmiş, daha sonra isim ve fiil çekimleri gösterilmiştir. Ayrıca metnimizdeki iktidarî şekil, isim fiili, fiillerin birleşik çekimi, isimle ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiler, sıfat fiiller ve zarf fiiller tespit edilerek bunlarla ilgili örnekler verilmiştir. Bundan sonra metnimizde geçen zamir, sıfat, zarf ve edatlar tespit edilerek ana hatlarıyla izah edilmiştir.

Tezimizin inceleme kısmında yapılan açıklama ve hükümler metinden verilen örneklerle delillendirilmiştir. Daha sonra bu gramer incelemesinden elde edilen sonuçlar tezimizin sonuç kısmında özetlenmiştir. Son olarak, "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eserin fotokopisi çalışmamızın ek kısmında verilmiştir.

Tezimizin konusu olan "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eserin Türkiye'deki nüshasını Afyon ili İscehisar ilçesine bağlı Doğlat köyünde bulan ve eserin bir kopyasını şahsıma veren Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Okutmanı Sayın Vedat BALKAN beyefendi ile eserin Kafkasya nüshasının bir kopyasını şahsıma gönderen Rusya Federasyonuna bağlı Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde Bilim ve Araştırma Enstitüsünde görev yapan Sayın Prof. Dr. Tamara BİTTİROVA hanımefendiye teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

Tezimi hazırlarken, Türk lehçeleri konusundaki geniş bilgisiyle bana daima yol gösteren ve yardımcı olan muhterem hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ferhat TAMİR beyefendiye çok teşekkür ederim.

Adilhan ADILOĞLU

II. GİRİŞ

Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'nin “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” adlı eseri 1909 yılında Dağıstan'ın Temirhan-Şura şehrinde Arap harfleriyle basılmış olup Karaçay-Balkar Türkçesine ait bilinen ilk matbu eser özelliğini taşımaktadır. Eser bugüne kadar ne Latin harflerine aktarılmış ne de dil bakımından ele alınıp incelenmiştir. Çalışmamızda bu eser hem Latin harflerine ve hem de Türkiye Türkçesine ilk defa aktarılmış ve yine ilk defa üzerinde dil çalışması yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmayla birlikte bu eser Türkiyat ilim çevresine ilk defa tanıtılmış olacaktır.

II. 1. Eser Hakkında

Tezimizin konusu olan “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” adlı eserin Türkiye'deki nüshası Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Okutmanı Vedat Balkan tarafından Afyon ili İscehisar ilçesine bağlı Doğlat köyünde Kâmil Baraz adlı bir şahsın kütüphanesinde bulunmuştur.

Sayın Vedat Balkan'dan eserin bir adet kopyasını şahsıma vermesini rica ettim ve 17 Mayıs 2003 tarihinde dijital ortama aktarmak suretiyle eserin bire bir kopyasını temin ettim. Eserin baştan iki yaprak, yani ilk 4 sayfasının eksik olduğunu fark ettim. Bu durum eserin künyesinin eksik olduğu anlamına gelmekteydi. Fakat kitabı baştan sona okuyup inceleyerek kitabın 33. sayfasında eserin adını ve müellifini tespit ettim. Geriye eserin hangi tarihte ve nerede basıldığı sorusu kalmıştı.

Bunu müteakip, Rusya Federasyonuna bağlı Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde Bilim ve Araştırma Enstitüsünde görev yapan Prof. Dr. Tamara Bittirova'ya ulaşarak elimdeki eser ve müellifi hakkında bilgi verdim. Kendisi bu eserden haberdar olduğunu ve eserin bir nüshasının görev yaptığı enstitüde mevcut olduğunu söyledi. Bunun üzerine, Tamara Bittirova'nın da

yardımla, hemen bu nüshanın bir adet fotokopisini temin ettim. Bu nüsha eksiksiz olduğundan eserin tam künyesini elde etme imkânını buldum.

1909 yılında Dağıstan'ın Temirhan-Şura şehrinde Arap harfleriyle basılmış olan ve Karaçay-Balkar Türkçesine ait bilinen ilk matbu eser özelliğini taşıyan “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” adlı eserde kadınların hususî hâllerinden bahsedilmekte ve İslâm dini bakımından kadınların hayat tarzının nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'ye ait söz konusu eser nesir halde olup, son kısmında yüz beyitten müteşekkil bir manzûme yer almaktadır. Muhteva olarak 32 Farzı konu alan bu manzûmenin, kitabın 42. sayfasının 15. satırında ifade edildiği üzere, Karaçay-Balkar yazılı edebiyâtının kurucusu sayılan Kâzim Möçü'ye ait bir manzûme olduğu anlaşılmaktadır.

Eser, Arap harfleriyle ve Karaçay-Balkar Türkçesiyle basılmıştır. Kitabın genişliği 17 cm, uzunluğu 21 cm boyutlarında olup, soldan sağa doğru açılmaktadır. Eser kapak dahil toplam 42 sayfadan müteşekkildir. Eserin 2. ve 33. sayfaları arasında kadınların hususî hallerinin anlatıldığı Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'ye ait metin yer almakta, 34. ve 42. sayfaları arasında ise muhteva olarak 32 Farzı konu alan Kâzim Möçü'ye ait manzume bulunmaktadır.

Eser 1909 yılında Dağıstan'ın Temirhan-Şura şehrinde Muhammed Mirza Mavrayev'in [1878-1964] “İslâm Matbaası”nda basılmıştır. Eserin dizgisi Gazi Muhammed oğlu Muhammed Ali el-Urî [1858-1942] tarafından yapılmıştır. Eser 1000 adet basılmıştır.

Dağıstan'da matbaa ve yayıncılık işleri, Kafkasya Avarlarına mensup Muhammed Mirza Mavrayev ve Bekir Sıtkı Çobanzade'nin deyiimiyle Kumuk Türklerinin “Birinci Hâce-i Evvel”i ve “Usûl-i Cedîd”i Dağıstan'a ilk getiren kişi olan Abusupiyan Akayev [1872-1931] ile başlamıştır.

Muhammed Mirza Mavrayev ve Abusupiyan Akayev, 1902-1904 yılları arasında matbaacılığı ve yayıncılığı öğrenmek için Kırım'a gitmişler, burada İsmail Gaspıralı'nın matbaasında çalışmışlardır. Her ikisi de bilgi ve becerilerini geliştirdikten sonra Dağıstan'a dönerek 1904 yılında Temirhan-Şura şehrinde bir matbaa kurmuşlar ve burada yerli dillerde kitap basan ilk aydın unvanını kazanmışlardır.

Abusupiyan Akayev ve Muhammed Mirza Mavrayev 1929 yılına kadar bu matbaada başta Kumuk Türkçesiyle olmak üzere çeşitli dillerde pek çok kitabın yayınlanmasını sağlamışlardır. Dağıstan'da ve bütün Kuzey Kafkasya'da Arap harfleriyle basılan kitapların hemen hepsinde ya müellif olarak veya aracı olarak her ikisinin de emeği vardır [Akayev, 1997:5; Pekacar, 2000:161-162, Halilov, 2001].

II. 2. Hacı Lokman Asanî el-Balkarî

“Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” adlı eserin müellifi olan Hacı Lokman Asanî el-Balkarî [1874-1931] bugünkü Rusya Federasyonuna bağlı Kabardey-Balkar Cumhuriyetinin Çerek [Yukarı Balkar] bölgesindeki Muhol köyünde doğmuştur. İlk eğitimini doğduğu köyün medresesinde aldıktan sonra Vladikavkaz şehrinde Realnoye Uçilişçe'de [Çarlık dönemi Rus lisesi] okumuştur. Daha sonra yüksek tahsil görmek için Dağıstan medreselerinde İslâmî ilimleri tahsil etmiş, bilâhâre Kahire'deki meşhur El-Ezher Üniversitesinde muhtelif kurslara devam etmiştir.

Karaçay-Balkar Türklerinin ilk aydınları arasında yer alan Hacı Lokman Asanî, Bolşevik ihtilâli ve Sovyet rejiminin kuruluş yıllarında sovyet idare teşkilatına intisap etmiş, propaganda çalışmalarına katılmış ve bilhassa mahallî kolhozların kuruluşunda aktif görev almıştır [Meçilani, 1989-II:360-362; Bittirova, 1999:48-51].

Hacı Lokman Asanî, kendi zamanına göre yüksek ilim tahsil etmiş bir şahsiyettir. Fakat kendisi bir edip olmaktan daha ziyade bir âlim ve cemiyet adamı olarak tanınmaktadır. Hacı Lokman Asanî'nin "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eseri dışında başka bir kitabı yoktur. Söz konusu bu eserin muhtevasının büyük bir bölümü de, kitabın 31. sayfasında belirtildiği üzere "Mürşidü'l-Müteehhilîn" adlı bir eserden tercüme edilmiştir.

"Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eser aslında Hacı Lokman Asanî'nin, kendisiyle aynı dönemde yaşamış olan ve Karaçay-Balkar yazılı edebiyâtının kurucusu kabul edilen Kâzım Möçü'nün şiirlerini bir araya getirip kitap halinde basma arzusundan ortaya çıkmıştır. Eserin basılma hikâyesi kısaca şöyledir:

Bu dönemde dinî ve sosyal içerikli şiirleriyle pek meşhur bir şair olan Kâzım Möçü aynı zamanda Hacı Lokman Asanî'nin yakın dostudur. Holamlı Yakup Cabo ile Çöpellev Bözü Efendi'nin maddî ve manevî yardımlarıyla Hacı Lokman Asanî, Kâzım Möçü'nün şiirlerini toplayarak kitap halinde bastırmak üzere Dağıstan'ın Temirhan-Şura şehrine gider.

Temirhan-Şura'daki matbaa sahipleri Kâzım Möçü'nün şiirlerini çok beğenmekle birlikte bu şiirleri basmayı kabul etmezler. Çünkü, Kâzım Möçü'nün şiirlerinin büyük çoğunluğu Çarlık rejimini ve dönemin Balkar beylerini eleştiren muhtevadadır. Matbaa sahipleri de tabîî olarak rejim karşıtı şiirleri basmak suretiyle kendilerini tehlikeye atmak istemezler.

Bunun üzerine Hacı Lokman Asanî başka bir formül geliştirir. Yanında bulunan "Mürşidü'l-Müteehhilîn" adlı bir eserin bazı bölümlerini tercüme ederek, kadınların hususî hâllerinden bahseden ve İslâm dini bakımından kadınların hayat tarzının nasıl olması gerektiğini anlatan Karaçay-Balkar Türkçesiyle bir metin hazırlar. Kâzım Möçü'nün şiirlerinin arasından da, Karaçay-Balkar Türkleri arasında çok meşhur olup "İyman-İslâm" [İmân-İslâm] adıyla bilinen, muhteva olarak 32 Farzı konu alan yüz beyitten müteşekkil bir manzumeyi seçer.

Hacı Lokman Asanî, kendi hazırladığı metin ile Kâzim Möçü'nün manzumesini matbaa sahiplerine götürüp bunları kitap halinde basmalarını ısrarla rica eder. Matbaa sahipleri, Hacı Lokman Asanî'nin hazırladığı metin ile Kâzim Möçü'nün manzumesini, her iki malzeme de muhteva bakımından dinî özellikler ihtiva ettiğinden, kitap halinde basmayı kabul ederler. Böylece, Arap harfleriyle ve Karaçay-Balkar Türkçesiyle ilk matbu eser teşekkül etmiş olur [Meçilani, 1989-II:360].

II. 3. Kâzim Möçü

Kâzim Möçü [1859-1945], bugünkü Rusya Federasyonuna bağlı Kabardey-Balkar Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Bızıngı bölgesinde, Şıkı adında küçük bir dağ köyünde, fakir bir ailede doğmuştur [Meçiyev, 1984:6].

Karaçay-Balkar Türkçesiyle gerçek anlamda edebî eserlerin verilmesi 1880'li yıllarda, Karaçay-Balkar yazılı edebiyâtının kurucusu kabul edilen Kâzim Möçü'nün dinî ve sosyal muhtevalı manzûmeler yazmasıyla başlamıştır.

Kâzim Möçü'nün ilk yazdığı şiirlerinin büyük bölümü dinî konular üzerinedir. Müslümanlığı henüz 18. yüzyıl ortalarında kabul eden Karaçay-Balkar Türkleri bu durumun tabîî bir sonucu olarak İslâm dininin esâslarını ve yükümlülüklerini gerektiği şekilde bilmiyorlardı. Kâzim Möçü de buradan hareketle halkın İslâm dininin gereklerini daha iyi anlayabilmesi için öğretici tarzda dinî manzumeler yazmıştır. Bunların başında “İyman-İslam” [İman-İslâm], “Mawlut” [Mevlid-i Şerif] ve “İbrahim” [Hz. İbrahim ve Hz. İsmail Kısası] adlı manzûmeleri gelmektedir.

Kâzim Möçü'nün ilk yazdığı şiirler arasında, dinî manzûmelerle birlikte, toplum düzenini eleştiren, çeşitli haksızlıkları ve adaletsizlikleri dile getiren sosyal içerikli şiirlerinin sayısı da oldukça fazladır. Toplumdaki bozulmanın

ancak, bölge beylerinin eski beyler gibi halkı ezmeyen, hakkaniyetli ve erdemli kimseler olmalarıyla düzelebileceğini umut etmektedir. Kâzim Möçü'nün bu tür sosyal içerikli şiirlerinin içinde en güzel ve en meşhur olanı "Caralı Cuğutur" [Yaralı Dağ Keçisi] adlı manzumesidir. Şairin 1907 yılında yazmış olduğu bu manzûme sekiz bölümden oluşmaktadır. Kâzim Möçü bu eserinde, geçimini avcılıkla sağlamaya çalışan Haşim'in hayat hikayesiyle; beylerin baskısı altında, fakir, sıkıntılı ve zor şartlarda yaşayan bütün bir halkın durumunu anlatmaya çalışmaktadır [Meçilani, 1989-I:296; Kâzim, 1996:173, 367-377].

Balkar Türklerinin 8 Mart 1944 tarihinde toplu bir şekilde Orta Asya'ya sürgün edilmesi sırasında Kâzim Möçü de, 85 yaşında iken, Kazakistan'a sürgün gitmiştir. Bir süre ailesiyle birlikte Taldı-Kurgan vilayetinin Kirov ilçesinde yaşamış, 1945 yılı başlarında Telman adlı bir kolhozun yakınındaki Kök-Suv köyüne yerleştirilmiştir. Kâzim Möçü sürgünde iken yazmış olduğu şiirlerinde halkına moral vermeye çalışmakta, kendilerine yapılan bu haksızlığın mutlaka düzeltileceğini söylemekte ve sabırlı olmayı nasihat etmektedir [Kâzim, 1996: 358-359, 360, 361-362, 363, 364].

Kâzim Möçü 1945 yılının sonlarına doğru hayatını kaybetmiştir. Kendi vasiyeti üzerine Telman kolhozunda çalışan yakın dostu Nogay Küçmen'in mezarının yanına gömülmüştür. Daha sonra mezarı, 1999 yılında, yani Kâzim Möçü'nün ölümünden 54 yıl sonra, Kabardey-Balkar Cumhuriyetinin başşehri Nalçik'te adına ithaf edilen parktaki anıt mezarına nakledilmiştir [Başıylanı, 1989:2; Begiylanı-Etezlani, 1989-I:8; Begiylanı-Etezlani, 1989-II:9].

II. 4. Transkripsiyon

ğ : غ	: Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerde arka damak ğ ünsüzü.
ğ : غ	: Arapça ve Eski Türkçe kelimelerde arka damak ğ ünsüzü.
h : ح	: Arapça kelimelerde ha ünsüzü.
b : خ	: Arapça kelimelerde hı ünsüzü.
x : خ ، ح	: Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerde arka damak hırıltılı h ünsüzü.
k' : ك	: Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerde orta damak k ünsüzü.
k : ق	: Arapça ve Eski Türkçe kelimelerde arka damak k ünsüzü.
q : ق	: Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerde arka damak k ünsüzü.
ñ : ك	: Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerde nazal n ünsüzü.
s : ث	: Arapça kelimelerde peltek s ünsüzü.
t : ط	: Arapça kelimelerde tı ünsüzü.
w : و	: Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerde dudak v ünsüzü.
z : ض	: Arapça kelimelerde dat ünsüzü.
z : ظ	: Arapça kelimelerde zı ünsüzü.
z : ذ	: Arapça kelimelerde zel ünsüzü.

II. 5. İşaretler

| - | : Ünlüler üzerinde uzunluk işareti.

| ^ | : Ünlüler üzerinde inceltme işareti.

II. 6. Kısaltmalar

ET. : Eski Türkçe.

Ar. : Arapça.

Far. : Farsça.

Rus. : Rusça.

KB. : Karaçay-Balkar Türkçesi.

Bkz. : Bakınız.

Örn. : Örnek.

III. METİN VE AKTARMA

III.1. METİN

[1]

[1] Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ

[2] Lil ā'limü'l-mühâkkık ve'l-ḥıbru'l-fāzı
[3] el-müdâkkık el-ḥācc Lokman [4]
Asanī el-Balkarī. [5] Raḥmeū'l-bāri. [6]
Tubī'a a'la nefekati'l-mū'ellif fīl-
matba'ti'l-İslâmiyye li Muḥammed Mirza
Mavrayof veledü'l-ā'lim el-mühâkkık [7]
Muḥammed Ali ed-dahyy fī beldeṭi
Temirḥan-Şura fī seneti 1909.

[2]

[1] Bismillâhirraḥmanirraḥîm. [2]
Elḥamdulillahirabbilâ'lemîn ve esselâtü
ve esselâmü a'lâ resulihi [3]
Muḥammedin ve a'lâ âlihi ve esḥâbihi
ecma'în. [Ve ba'd]. [4] Andan sora
Allahnı birliğine, fayğambarlanı
xaqlığına iynanñan [5] har tişiruwğa
borçdu, toğuz, on cılına kelgen, [6]
aqıllı bolğan, telı bolmağan, munda
eskerilgen zatlanı [7] bilirge. **[Fasl'ün
fī'l-ḥayz]** Xayız degen toğuz [8] cıllıq
tişiruwnu sabiy orunundan aqqan
qanña aytadı [9] Andan töben cılında

III.2. AKTARMA

[1]

[1] Kadını İrşad Eden Kitap

[2-4] Eserin müellifi hakikât alimi ve
fazilet sahibi tetkikçi Balkarlı Hacı
Lokman Asan. [5] Allah'ın rahmeti
üzerine olsun. [6-7] Müellifin masrafları
karşılması suretiyle Muhammed Mirza
Mavrayof ve oğlu hakikât alimi
Muhammed Ali'nin Temirhan-Şura
şehrindeki İslâm Matbaasında 1909
yılında hazırlanıp basılmıştır.

[2]

[1] Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın
adıyla. [2-3] Alemlerin Rabbi olan Allah'a
hamdolsun. Allah'ın elçisi Muhammed'e
ve aile efradına ve ashabına dua ve
selâm olsun. [Ve sonrakiler]. [4] Ondan
sonra, Allah'ın birliğine, peygamberlerin
hak olduğuna inanmak [5] her kadına
borçtur, dokuz, on yaşına gelen, [6] aklı
başında olan, deli [akıl hastası]
olmayanın, burada belirtilen şeyleri [7]
bilmesi. **[Hayz Bölümü]** Hayz diye
dokuz [8] yaşına gelmiş [ergen olmuş]
bir kadının çocuk [doğurduğu] yerinden

körünñende, buwaz qatından körünñende [10] xayız tüyüldü, anña da müistixaza deb ayıladı.

gelen kana denir. [9] Ondan daha küçük yaşta göründüğünde, hamile kadında göründüğünde [10] bu [kan] hayz değildir, buna da müstahaze denilmektedir.

[3]

[1] Bu qan namaznı, orazanı, cimā'nı, başxa, xayızda caramağan [2] zatları kerı urmaydı. Buwaz bolğan zamanda sabiy [3] orunnu awzu begitilib boladı. Xayıznı azı üç kün [4] üç keçe boladı, andan az bolmaz. Mezhebimizni zāhirin [5] köbü on kün on keçedi. Andan köbü istixazadır. [6] İstixaza bolğan tişiruw namazın, orazasın qoymağa caramaz. Bu ekisini [7] arasında körünñen betleri qızıl bolsun, sarı bolsun, [8] qara bolsun, kir suw betli bolsun, talğır bolsun, taza [9] ağından başxaları xayızdır. Boluwçu mardasından da ara- [10] sında taza bolğan waqtılar xayızdandı. Anı kibik [11] on künden ozmay mardasından ozub körünñen qanlar da [12] xayızdandır. Boluwçu mardasından da, xayıznı

[3]

[1] Bu kan, namaza, oruca, cinsi münasebete, [bundan] başka, hayzda caiz olmayan [2] şeylere engel değildir. Hamilelik sırasında çocuk [3] [doğurma] yerinin ağzı kapalı olur. Hayz en az [4] üç gün, üç gece sürer, bundan [daha] az olmaz. Mezhebimize göre [5] çoğu on gün, on gecedir. Bundan fazlası istihazedir. [6] İstihaze olan kadının namazını, orucunu bırakması caiz değildir. Bu ikisinin [7] arasında görünen [kanın] renkleri; kırmızı olsun, sarı olsun, [8] siyah olsun, kirli su renkli olsun, boz olsun, saf [9] beyaz olanından başkaları hayz [kanı]dır. Her zamanki ölçüsünün de ara- [10] sında temiz olan vakitler hayzdandır. Bunun gibi [11] on gün geçmeden, ölçüsünden fazla görünen kanlar da [12] hayzdandır. Her zamanki ölçüsünden de, hayzın

[4]

[1] mardasından da ozub qan körünse boluwçu adetindegi [2] xayızdır. Andan başğası da müstixazadır. Eki [3] xayızni arasın ayırğan tuhurnu bek azı on beş kün [4] on beş keçedi. Köbünü çegi coqdu. Tab ömrü taza- [5] lıq bılan keterge bolur. Bıllay tişiruwnu i'ddesi aylar [6] bılan bolur. I'dde degen, bir tişiruwn xaram tala bolsa [7] ekinçi erge barırğa caramağan zamandı. Ol bitginçi [8] ne da eri ölse, bir da xayız bolğan tişiruwnu i'ddesi [9] ne caşlıq üçün, ne qartlıq üçün üç ay bolur. [10] Xayız boluwçu i'ddesi üç xayızı bitmekdir. Eri [11] ölgenni i'ddesi dört ay on kündü. Buwazni i'ddesi [12] qozlağınçdı. Bir tişiruwn baliğ bolğan zamandan

[4]

[1] ölçüsünden de fazla kan görünse her zamanki adetindeki [2] hayzıdır. Bundan başkası da müstahazedir. İki [3] hayzın arasını ayıran tuhurun [temiz halin] en azı on beş gün, [4] on beş gecedir. Çoğunun sınırı yoktur. Hatta ömrü temiz [5] şekilde geçebilir. Böyle kadının iddeti [müddeti] aylar- [6] ca sürebilir. İddet demek, bir kadın boşanırsa, [7] ikinci kocaya varmaya caiz olmayan zamandır. Bu bitinceye kadar [8] ya da kocası öldüğünde, bir de hayz olan kadının iddeti [9] hem gençlik için, hem ihtiyarlık için üç ay olur. [10] Hayz adeti müddeti üç hayzın [müddetinin] bitmesidir. Kocası [11] ölenin [kadının] iddeti dört ay on gündür. Hamile [kadının] iddeti [12] doğuruncaya kadardır. Bir kadın baliğ [ergen] olduğu zamanından

[5]

[1] başlab, qanı toxtamay qanı kelgen bolub qalsa, har aynı awwal [2] onu xayızına sanalır, qalğanı tuhruna sanalır. Namazın, oraza- [3] sını anña köre cürütür. Bir tişiruwnu xayızda, tuhruda [4] adetlense, andan sora da

[5]

[1] itibaren, kanı durmadan [sürekli] kan görürse, her ayın ilk [2] on [günü] hayzdan sayılır, kalanı tuhurdan sayılır. Namazını, orucu- [3] nu buna göre devam ettirir. Bir kadın hayzda, tuhurda [4] adet görürse, ondan sonra da sürekli

dâi'm qan bolub qalsa, arada eki [5] künden köb ketmey munu adeti alğın adetler kibik bolur. [6] l'ddesi da şol xalda xiysablanır. Eki demni arasında [7] on beş ne da aslam tuhur bolsa eki xayızni arasın ayırır, [8] imamlarımız barı da caraşıb. Ol zaman tuhurnu al canı da, [9] arıt canı da üçüşer kün dem bolsalar ne da aslam bolsa [10] eki canı da xayızdı. Bir canı üç kün cetib, bir [11] canı cetmese, cetişgen canı xayızdı, cetmegeni da müstixaza- [12] dı. Bu eki demni arasında tuhur üç künden az bolsa,

[6]

[1] eki canında demden köb oquna bolsa da ayırmaydı, [2] imamlarımız barı da caraşıb. Üç künden köb bolsa wa, [3] Abu Xaniyfedden altı söz ayıladı. Belgilisi üç sözdü. [4] Awwalğı söz, Abu Yusufnu da sözüdü. Ol da budur, [5] eki demni arasında tüşgen tuhuru on beş künden [6] az bolsa bu tuhuru dem kibikdir. Dâi'm bolğan munña [7] köre xayızdı. Tuhuru bılan, tazalıǵı bılan bittirmek da [8] caraydı. Misâli, canğı körüb başlağan qız bir kün [9] qan körse, sora on dört kün taza bolub tursa, on [10] tört künden sora daǵıda

kan gelirse, aradan iki [5] günden fazla geçmeden bunun adeti önceki adetler gibi olur. [6] lddeti de şu halde hesaplanır. İki demin [kanın] arasında [7] on beş ya da daha fazla tuhur olursa iki hayzın arasını böler, [8] imamlarımız hepsi de birbirleriyle mutabık olup. O zaman tuhurun başı da, [9] sonu da üçer gün dem olursa ya da daha fazla olursa [10] ikisi de hayzdır. Bir tarafı üç gün olup, bir [11] bir tarafı [üç gün] olmazsa, [üç gün] olan tarafı hayzdır, olmayanı da müstahaze- [12] dir. Bu iki demin arasında tuhur üç günden az olursa,

[6]

[1] iki tarafında demden fazla dahi olursa da fark etmez, [2] imamlarımızın hepsi de mutabıktır. Üç günden fazla olur ise [3] Ebu Hanife'den altı söz rivayet edilmektedir. En bilineni üç sözdür. [4] İlk söz Ebu Yusuf'un da sözüdür. O da şöyledir, [5] iki demin arasında kalan tuhur on beş günden [6] az olursa bu tuhur dem gibidir. Sürekli olan buna [7] göre hayzdır. Tuhuruyla, temizliğiye bitirmek de [8] münasıptır. Meselâ, yeni [adet] görmeye başlayan kız bir gün [9] kan görürse, sonra on dört gün temiz kalırsa, on [10] dört günden sonra yine

qan kelse, awwalğı on [11] künü xayız, birsi künleri de müstixaza taza qandı. [12] Bir tişiruwnu kesini adeti bolsa, adetinden allın

[7]

[1] bir kün qan kelse, sora on kün taza bolub tursa, on [2] künden sora dağıda bir kün kelse, keslerinde qan kelmegen [3] on künü xayızdır. Adeti alayise, adeti ondan az [4] ise, adeti nençe kün ise xayızğa, qalğanı xayız [5] tüyüldü. Tıñlıq üçün bu bir söznü cazdım, Abu [6] Yusufnu sözün. Bir tişiruw on kün qan körse, [7] canğı başlab, sora bir cıl taza bolub qalsa, bir cıldan [8] sora dāi'm qan kelib qalsa awwalğı on kün xayızdır. [9] Şu aldağı cıl kibik qalğanı qan kelib tursa da [10] tazadı. l'ddesi da üç cıl bir aydan biter. [11] Xayız bolğan adamğa namaz qılırğa, oraza tutarğa [12] caramaydı. Alay, namaznı tölemez. Orazanı taza

[8]

[1] bolğandan sora töler. Xayız waqtında eri bıla [2] qatın birbirge cuwuq bolurğa, cimā' eterge caramaz. [3] Dağıda mescidge kirirge, tavaf

kan görürse, ilk on [11] günü hayz, diğer günleri de müstahaze kanıdır. [12] Bir kadının kendisinin [belirli bir] adeti olursa, adetinden önce

[7]

[1] bir gün kan gelirse, sonra on gün temiz kalırsa, on [2] günden sonra yine bir gün [kan] gelirse, kendilerinden kanın gelmediği [3] on günü hayzdır. Adeti böyleyse, adeti ondan az [4] ise, adeti kaç gün ise hayzdan [sayılır], kalanı hayz [5] değildir. Rahatlık için bu sözü yazdım, Ebu [6] Yusuf'un sözünü. Bir kadın on gün kan görürse, [7] yeni başlayıp, sonra bir yıl temiz kalırsa, bir yıldan [8] sonra sürekli kan gelirse, ilk on günü hayzdır. [9] Şu önceki yıl gibi kalanında kan gelirse de [10] temizdir. lddeti de üç yıl bir ay sonra biter. [11] Hayz olan kimseye namaz kılmak, oruç tutmak [12] caiz değildir. Fakat, namaz [borcunu] ödemez. Orucu temiz

[8]

[1] olduktan sonra öder. Hayz [olduğu] zamanında kocası ile [2] kadının birbirlerine yakın olması, cinsi münasebet etmesi caiz değildir. [3] Yine,

eterge, Qur'an oqurğa [4] ya da tiyerge caramaz. Qur'annı başxa zat bıla çulğab [5] tutsa carar. Cunub qatın caşına cuk'k'a içirirge [6] süyse cuk'k'asın cuwub içirsin. Xayız qatınğa [7] zikir etmek, duâ'lar oqumaq, duâ'lağa tiymek carar. [8] Erkişi, tişiruw da cunub bolsa da bulaydı. [Mes'eletün]. [9] Xayız waqtında abdes alıb namazlıqda Allahnı esker- [10] mek şevabdı. Xayız boldum deb, Allahnı namaz waqtılar- [11] da unutub turmaz üçün bılarnı eterge süyse [12] abdes almaq şevabdı. Cunub xalda aşarğa,

[9]

[1] içerge süyseler, awuzların, qolların cuwmay, kerahatdı, [2] faqırlıqqa da sebebdı. Awzun, qolun cuwsa qayğırmaz. Alay, [3] namaz qılırğa, cuwunmay xaramdı. Waqtıda ozmay, xalaldı [4] deb qılsa kâfırdı. Xayız tişiruwğa, xalaldı deb, [5] barsa ya da tişiruw bolsun, ne erkişige bolsun, arıt [6] canına barsa da xalaldı deb iyanıb ol adam [7] iymandan çığar deb ayılğandı. Maazallah. Tişiruw [8] qozlağanından taza bolğan zamanda

mescite girmek, [Kâbe'yi] tavaf etmek, Kur'an okumak [4] ya da [Kur'an'a] dokunmak caiz değildir. Kur'an'ı başka [bir] şeyle sarıp [5] tutabilir. Cünüp kadın oğluna meme [süt] içirmek [6] isterse memesini yıkayıp içirsin. Hayz kadına [7] zikir yapmak, dualar okumak, dualara dokunmak caizdir. [8] Erkek de, kadın da cünüp olursa [hal] böyledir. [Ehemmiyetli Husus]. [9] Hayz zamanında abdest alıp namazlıkta Allah'ı zikret- [10] mek sevaptır. Hayz oldum diye, Allah'ı namaz vakitlerin- [11] de unutmamak için bunları yapmak isterse [12] abdest almak sevaptır. Cünüp halde [iken] yemek,

[9]

[1] içmek isterlerse, ağızlarını, ellerini yıkamadan, mekruhtur, [2] sıkıntıya da sebeptir. Ağızını, elini yıkarsa sakınca yoktur. Fakat [3] namaz kılmak, yıkanmadan, haramdır. Zamanı geçmeden helâldır [4] diye kılsa kâfırdır. Hayz kadına, helâldır diye, [5] yaklaşırsa ya da kadın için olsun, erkek için olsun, arka [6] tarafından yaklaşmak helâldır diye zannederek o adam [7] İmândan çıkar diye söylenmiştir. Allah korusun. Kadının [8] doğum halinden

da xükmüsü bilaydı. [9] Amma xaramlığın da bilib, nefsini yamanlığın tıyalmay etgen [10] bolsa tevbe eterge lâzımdır. Tört suwma da sadaqa [11] eter. **[Fasl'ün fī'l-nifās]** Nifasnı da gene [12] qozlağan tişiruwdan, qozlağandan sora da caş orunundan

[10]

[1] kelgen qandı. Azlığın mardası coqdu. Ne zaman [2] taza bolsa da cuwunub, namazın qılıb, orazasın tutub işine [3] qarar. Qan kelesursa köb mardası eki cıyırma [4] kündü. Eki cıyırmadan sora toxtamasa ol [5] nifasdan tüyüldü. Cimā'nı, namaznı, orazanı keri urmaz, [6] qılırğa borçdu. Kiyimine cetse wa cuwar. Bu bilay [7] bolğan, canğı başlab, qozlağan qatınğadır. Alay kesini [8] qozlawlarında adeti bolsa, meselâ üç kün ya on kün, ne [9] cıyırma kün kibik meddesi bolsa sora bir qoz- [10] lawda türleñib artıq künlerde da qan kelse qırq [11] künñe cetişginçi kelgeni nifasdı, qırq künden [12] ozmay toxdasa. Qırq künden da ozub başlasa wa

temiz haline [kadar] olan zamanında da hüküm böyledir. [9] Ama haram olduğunu da bile bile, nefsine hakim olamayıp [bunu] [10] yaparsa tövbe etmelidir. Dört kap ölçek de sadaka [11] verir. **[Nifas Bölümü]** Nifas da yine [12] doğum yapan kadından, doğum yaptıktan sonra kadınlık yerinden

[10]

[1] gelen kandır. Azlığının [ve çokluğunun] bir ölçüsü yoktur. Ne zaman [2] temiz olursa, yıkanıp, namazını kılıp, ocunu tutup, işine [3] bakar. Kan gelmeye devam ederse en fazla ölçüsü kırk [4] gündür. Kırk günden sonra durmazsa o [5] nifas değildir; cinsi münasebete, namaza, oruca engel değildir; [6] [namaz] kılmaya mecburdur. Elbisesine [kan] bulaşır ise yıkar. Bu, böyle [7] durum, yeni başlayan, doğum yapan kadın içindir. Fakat, kendisinin [8] doğumlarında adet görürse, meselâ üç gün veya on gün ya da [9] yirmi gün kadar müddeti olursa, sonra bir do- [10] ğumda değişerek sonraki günlerde de kan gelirse, kırk [11] güne kadar geleni nifasdır, kırk günü [12] geçmeden durursa. Kırk günü geçmeye başlar ise

[11]

[1] awwalğı adetinden artıqları barı da başğa qandı, namaz- [2] ların töler. Qırq künnü içinde nifas bolğan tişiru- [3] dan, aralıqğa tüşgen tazalıq, ne az ne köb, on beş, [4] cıyırma kün bolsa da ol nifasdı. Dāi'm kelgen [5] kibik, qozlağandan sora taza bolub on kün ya on [6] beş künden sora qan kelse qırq kün bitginçi [7] ol xayız tüyüldü, nifasdı. Ramazan ayda bolsa, [8] şu tazalıqda bolğanda tutğan orazaların töler. [9] İmam-ı Abu Xaniyfeni sözüdü, bir qatın için taşlasa, [10] anı suratı belgili bolsa, bir canğız barmağı çaqlıdı, [11] qozlağan qatın xükmüsü kibikdir. Alay bir da suratı bolmasa [12] qozlağan xükmüsü coqdu. [Mes'eletün].

[12]

[1] Bir tişiruwnu adeti bolsa, xayızda on kün, [2] nifasda qırq kün, şu bolcal bitgen sağıatda [3] cuwunub, kiyinib, Allah degen qadar bir namaz waqtığa [4] yetişse, qılırğa wa zaman bolmay ozub ketse, ol namaz- [5] nı töler. Dağıda, bir tişiruwnu adeti xayızda on [6] künden az bolub, nifasda qırq

[11]

[1] önceki adetinden sonrakilerinin hepsi başka kandır, namaz- [2] larını öder. Kırk gün içinde nifas olan kadın- [3] dan, arada kalan temiz hal, ne az ne fazla, on beş, [4] yirmi gün olursa da o nifastır. Sürekli geldiği [5] gibi, doğum yaptıktan sonra temiz olup, on veya on [6] beş günden sonra kan gelirse, kırk gün bitinceye kadar [7] o hayz değildir, nifastır. Ramazan ayında olursa, [8] bu temiz halde iken tuttuğu oruçlarını öder. [9] İmam-ı Ebu Hanife'nin sözüdür; bir kadın düşük yaparsa, [10] onun sureti şekillenmiş ise, ki bir tek parmağı kadardır [bile olsa], [11] doğum yapan kadının hükmü gibidir. Fakat, sureti yoksa, [12] doğum yapan [kadın] hükmü yoktur. [Ehemmiyetli Husus].

[12]

[1] Bir kadının adeti olursa, hayzda on gün, [2] nifasta kırk gün, bu müddetin bittiği vakitte [3] yıkanıp, giyinip, Allah diyecek kadar bir namaz vaktine [4] yetişirse, kılacak zaman olmaz da geçirirse, o nama- [5] zı öder. Yine, bir kadının adeti hayzda on [6] günden az olup, nifasta kırk günden az olup,

künden az bolub, [7] bolcalı bitgen sağıat cuwunub, kiyinib bitib, Allah degen [8] qadarğa cetişse namaz bolmaydı, namaz qılır çaqlı [9] zaman tabılmasa. Ol aldağı cuwuna turğan zamanın [10] tazağa tergey, ol artdağı cuwuna turğan zamanı [11] kirge tergeledi. Meselâ bir tişiruwdan qan kelse, [12] sora toxtasa, cuwunub namaz qılır. Sora ekinçi ne da

[7] müddeti bittiği vakit yıkanıp, giyinip, hazır olup Allah diyecek [8] kadar bir vakte yetişirse namaz olmaz, namaz kılacak kadar [9] zaman bulunmazsa. O önceki yıkandığı zamanı [10] temiz hal sayılır, o sonraki yıkandığı zamanı [11] kirli hal sayılır. Meselâ, bir kadından kan gelirse, [12] sonra durursa, yıkanıp namaz kılır. Sonra ikinci ya da

[13]

[1] üçüncü künlerde, dağıda qan kelib ne da bir kün qoyub bir kün kelib [2] tursa, adeti türlenib, adetine qaramay qan toxtağan kün [3] cuwunub namazın qılır. Toxtab qala uşayd deb sora on [4] künde toxtasa barı da xayızdır. Şu on künden ozub [5] ketse awwalğı adeti kibikdir. Artından artıq kelgen [6] künleri barı da tazadı, orazadan kibikdir. [Tenbih]. [7] Bir tişiruw istixaza waqılarda xayız sunub namaz [8] waqtıları qılmay qalsa, sora istixaza bolmaqlığı [9] bayan bolsa şunu tölerge kerekdir. Misâli, [10] üç künden az qan körse sora bir da körmey qalsa, [11] şol waqılarda qalğan namazın tölerge lâzımdır. [12] Cuwunurğa wa lâzım tüyüldü. Nifasda da alaydır.

[13]

[1] üçüncü günlerde, yine kan gelir veya bir gün kalıp bir gün [2] gelirse, adeti değişerek, bu adete bakmadan kanın durduğu gün [3] yıkanıp namazını kılar. Duruverir diye zannedip sonra onuncu [4] günde durursa hepsi hayzdır. Şu on günü geçip [5] giderse önceki adeti gibidir. Arkasından fazladan gelen [6] günlerin hepsi temizdir, oruç gibidir. [Ehemmiyetli]. [7] Bir kadın istihaze zamanlarda, hayz zannedip, namaz [8] vakitlerini kılmazsa, sonra istihaze olduğu [9] anlaşıldığında onu ödemelidir. Meselâ, [10] üç günden az kan görürse, sonra hiç [kan] görmezse, [11] bu vakitlerde geçirdiği namazını ödemelidir. [12] Yıkanmaya ise gerek yoktur. Nifasta da böyledir.

[14]

[1] Misāli, bir qatın qozlağannan sora bir bölek waqtılarda [2] qan körüb tursa, sora körmey kesilib tursa, bu wa [3] dağıda bolluq sunub namaz qılmay, cuwunmay tursa, bolğan a [4] etmese, şu namazların tölerge lâzımdır, eki cıyırma künde [5] aznı içinde ise da. Bir tişiruw istixaza sunub xayız- [6] da ne nifasda Ramazan ayda oraza tutsa, sora xayızlığı [7] ne nifaslığı bayan bolsa ol orazaların töler, tutmağanları [8] kibik. Misāli, bir kün qan körse ne eki kün [9] körse, üçünçü keçe wa körmey taza bolub tang bolğunçu [10] cuwunub, niyyet etib oraza tutsa, törtünçü kün da, beşinçi [11] kün da, altınçı kün da şulay bolsa, sora qan körse, [12] şu künler xayızdır, orazaların töler. Anı qorquwun

[15]

[1] etib, tutmay turmaz alay künlerde. Kesini aldawsuz [2] mardası bolmağan kim biledi, tazalay qalğa da bolur. Oaza [3] tutmasa wa qıyındır. Bulay zatlarğa bek saqlıq kerekdir; [4] namazında, orazasında, cimā'ında da.

[14]

[1] Meselâ, bir kadın doğum yaptıktan sonra ara sıra [2] kan görürse, sonra kesilirse, bu [kadın] ise [3] yine [kan] gelecek zannedip namaz kılmadan, yıkanmadan durursa, olmaz [şayet kan gelmez] [4] ise, o namazlarını ödemesi lâzımdır, kırk günden [5] az ise de. Bir kadın istihaze zannedip hayz- [6] da veya nifas halinde iken Ramazan ayında oruç tutarsa, sonra hayz [7] veya nifas olduğu anlaşıldığında o oruçlarını öder, tutmamış [8] gibi. Meselâ, bir gün kan görürse veya iki gün [9] görürse, üçüncü gece ise [kan] görmeyip temiz olup, sabah oluncaya kadar [10] yıkanıp, niyet edip oruç tutarsa, dördüncü gün de, beşinci [11] gün de, altıncı gün de böyle olursa, sonra kan görürse, [12] bu günler hayzdır, oruçlarını öder. Onun korkusunu

[15]

[1] güdüp, tutmamazlık etmez öyle günlerde. Kendisini aldatan [2] ölçüsü olmadığını kim bilebilir, temiz halde de kalabilir. Oruç [3] tutmaz ise zordur [iyi değildir]. Böyle şeylere çok dikkat etmek gerektir; [4] namazında, orucunda ve

Nifasda, misâli, [5] Ramazan ayda qozlasa, on kün, on beş kün qan [6] körüne tursa sora bir bölek kün körmese, [7] taza boldum deb cuwunub oraza tutsa sora dağıda [8] qan kelse şu künler nifasdır, ol tutğan künlerin da [9] töler. Bu qıyınlar, kesini aldawsuz mardası bolmağannıdır. [10] [Mes'eletün]. Qatın xayızlığın bildirmeyise erini günahı da [11] anıdır. Bildirib de anña küç bıla barsa günah kişiğe- [12] dir. Vallahi günahı wa ulludur.

[16]

[1] Ve qad merre ânifen innehü yekfürü enne istehalle'l vat'e fî'l-hayz ve'n-nifâsi fein [2] tâbe ve ceddede'l-îmâne felâ bûdde min tecdîdi'n-nikâh ve illâ ye'uddü'l-vat'i [3] mine'z-zinâ ve'l-veledü minhü ma'azallah.

[17]

[1] **Fevâid-i şettâ** [2] Bular da tişiruwlarğa da, erkişilerge da [3] bilirge tiyişli zatlardı, saqlanır üçün [4] şu

cinsi münasebetinde de. Nifasta, meselâ, [5] Ramazan ayında doğum yaparsa, on gün, on beş gün [6] kan görürse, sonra birkaç gün görmezse, [7] temiz oldum diye yıkanıp oruç tutarsa, sonra yine [8] kan gelirse, bu günler nifastır, o tuttuğu günleri de [9] öder. Bu işler, kendisinin aldatıcı ölçüsü olmayanadır. [10] [Ehemmiyetli Husus]. Kadın hayz olduğunu bildirmez ise kocasının günahı da [11] onundur. Bildirip de ona zorla yaklaşırsa günah adamın- [12] dir. Vallahi günahı ise çok büyüktür.

[16]

[1] Bir kimse küfre düşerse [kâfir olursa] hayz ve nifas halinde cinsi münasebet caizdir. [2] Şayet tövbe eder ve îmânını yenilerse muhakkak nikâhını tazelemesi gerekir. Nikâhını tazelemezse, yaptığı cinsi münasebet zina olur [3] ve doğacak çocuk da zina çocuğu sayılır, Allah korusun.

[17]

[1] **Muhtelif Faydalı Hususlar** [2] Bunlar da kadınların da, erkeklerin de [3] bilmesinde münasip olan şeylerdir,

qorquwlardan, şevabqa da ceter üçün.

korunmaq için [4] şu tehlikelerden, [ve ayrıca] sevap kazanmaq için.

[18]

[18]

[1] **Medâi'ñü'n-nisâi'** [2] Malikni ulanı Enes radiyallahu anhu ayıtdı, [3] fayğambar aleyhisselâmı sözüdü deb. [4] **Qāle'n-nebiyyü** aleyhisselâm, bir tişiruw beş waqtı namaz [5] qılsa, oraza tutsa, ziynadan kesin saqlasa, erine [6] boyun salsa, cannetni qaysı eşiginden süyse da kirir. [7] Abdurrahman ibnü Avfdan ayıldı, **qāle'n-** [8] **nebiyyü** aleyhisselâm, bir yaxşı tişiruw, miñ aman [9] erkişiden axşıdır. Bir tişiruw ceti kün erine [10] qulluq etse, cahennemni ceti eşigi cabılır, cenetni [11] segiz eşigi açılır. Qaysı eşiginden süyse da xiysab-

[1] **Kadınların Methi** [2] Malik oğlu Enes Radiyallahu Anhu söyledi, [3] Peygamber Aleyhisselâmın sözüdür diye. [4] Peygamber aleyhisselâm dedi ki, bir kadın beş vakit namaz [5] kılsa, oruç tutarsa, zinadan kendisini sakınırsa, kocasına [6] itaat ederse, cennetin hangi kapısından isterse girir. [7] Abdurrahman ibn Avf'tan nakledildi, Peygamber [8] Aleyhisselâm dedi ki, bir iyi kadın, bin kötü [9] erkekten iyidir. Bir kadın yedi gün kocasına [10] hizmet ederse, cehennemin yedi kapısı kapanır, cennetin [11] sekiz kapısı açılır. Hangi kapısından isterse hesap-

[19]

[19]

[1] siz kirsin. Ayşatdan ayıldı, radiyallahu [2] anha, **qāle'n-nebiyyü** aleyhisselâm, hiçbir tişiruw coqdu, [3] ketgen günahlarına xayız keffarat bolub tüyölese, [4] xayızni awwal kününde munu ayıtsa, "elḥamdülillahi [5] alâ külli ḥālin ve estağfirullāhe min külli zenbin" deb [6] ayıtsa, Allahu tea'lâ bu tişiruwğa

[1] siz girsin. Ayşe Radiyallahu Anha'dan nakledildi, [2] Peygamber Aleyhisselâm dedi ki, hiçbir kadın yoktur ki, [3] geçmiş günahlarına kefâret etmemişse, [4] hayzın ilk gününde bunu söylerse "her halukârda [5] bütün günahlardan tövbe etmək gerekir" diye [6] söylerse, Allahü Tealâ bu kadına

aytadı, cahennemden [7] azatdı, sıratdan öterikdi, azabdan da qutulluqdu [8] deb cazar. Dağıda, har kün, har keçə qırq [9] şəhidni daracasın berir allay qatınña, xayızni [10] içinde Allahni eskerib bolğan. Bılay, Hasan'ül- [11] Basri ayıtdı, bu aşxılıq, bolluğu aşxı tişiruw- [12] lağadı, şeriat işlerinde erine boyun salğan.

[20]

[1] Fayğambar aleyhisselâmnı zamanında bir ğazawatçı kişi [2] bolğan. Ol kişi bir ğazawatxa barğanda qatınına [3] buyurdu, men kelginçi üyümden çıqmay tur deb. Eri [4] ketgenden sora qatınını atası awrudu. Sora ol [5] qatın fayğambarğa adam ciberdi, men ne eteyim deb. [6] Resul ayıtdı, erinñi ayıtğanın et deb. Dağıda, qatın [7] resulğa adam ciberdi. Dağıda, resul alay et deb [8] ciberdi. Sora ol qatın oydan çıqmadı, atasın [9] körürge barmadı. Sora atası öldü deb bilindi. [10] Dağıda barmadı, sabırlıq etdi, eri qayıtğınçı. [11] Sora fayğambarğa Allah waxyu ciberdi, şol qatınını [12] günahların keçdim deb, erini buyruğunda turmaqlığı

söylüyor, cehennemden [7] azattır, Sırat köprüsünden geçecektir, azaptan kurtulacaktır [8] diye yazar. Yine, her gün, her gece kırk [9] şehidin mertebesini verir böyle kadına, hayz [10] halinde iken Allah'ı zikredene. Böyle, Hasan'ül- [11] Basri söyledi, bu lütuf iyi kadın- [12] lar içindir, şeriat işlerinde kocasına hürmet eden [kadınlar içindir].

[20]

[1] Peygamber Aleyhisselâmın zamanında bir asker [2] varmış. Bu adam savaşa gideceğinde karısına [şöyle] [3] buyurdu, ben gelinceye kadar evimden çıkmadan dur diye. Kocası [4] gittikten sonra karısının babası hastalandı. Sonra o [5] kadın Peygamber'e adam gönderdi, ben ne yapayım diye. [6] Resul söyledi, kocanın söylediğini yap diye. Yine, kadın [7] Resul'e adam gönderdi. Yine, Resul öyle yap diye [8] gönderdi. Sonra o kadın [bu] karardan çıkmadı, babasını [9] görmeye gitmedi. Sonra babası öldü diye bilindi. [10] Yine gitmedi, sabır etti, kocası dönünceye kadar. [11] Sonra Peygamber'e Allah vahiy gönderdi, şu kadının [12] günahlarını affettim diye, kocasının buyruğunda durduğu

[21]

[1] sebebli. Mesudnu ulanı Abdullahdan ayılğandı, radiyallahu [2] tea'lâ anhu fayğambar aleyhisselâm ayıtğan deb, bir qatın [3] erini bıstırların cuwsa, Allahu tea'lâ şol qatınğa miñ [4] aşxılıq cazar, eki miñ xatasın keçer, kesini üsüne [5] kün tiygen har canwar şunu günahların keç deb tilerler. [6] Sora dağıda miñ daracalar berir. Qatınları maxtawları [7] bıladı. Endi söğüwleri bayan bolur. Xazreti Aliy [8] radiyallahu anhudan ayılındı, men da, Fatimat da, fayğambar [9] aleyhisselâmnı üsüne kirdik, cılay turğanlay tabdıq. [10] Sora biz ayıtdıq, ya resulullah seni cılatğan ne [11] zatdır deb. Resulullah ayıtdı, men mirac keçe [12] körgönidim, bir qawum tişiruwlanı bek ullu azabda. Şol

[22]

[1] esime tüşüb cılayma deb ayıtdı. Men ayıtdım, ya resul- [2] ullah neçik kördüñ deb. Sora resulullah aleyhis- [3] selâm ayıtdı, bir tişiruwlanı kördüm çaçların- [4] dan tağılıb, cahanimde mıyılar qaynab. Dağıda bir qawumlanı [5] kördüm tillerinden tağılıb, qolları

[21]

[1] için. Mesut oğlu Abdullah Radiyallahu [2] Anhu'dan nakledilmiştir, Peygamber Aleyhisselâm söylemiştir diye, bir kadın [3] kocasının çamaşırlarını yıkarsa, Allahü Tealâ o kadına bin [4] sevap yazar, iki bin günahını affeder, üstlerine [5] güneş ışığının değdiği her mahlûkat onun günahlarını affet diye yalvarır. [6] Sonra yine bin [makbul] mertebeler verir. Kadınların methi [7] bunlardır. Şimdi yerilmesi [hakkında] beyan olur. Hazreti Ali [8] Radiyallahu Anhu'dan nakledildi, ben de, Fatıma da, Peygamber [9] Aleyhisselâmla karşılaştık, [O'nu] ağlarken bulduk. [10] Sonra biz dedik, ya Resulullah seni ağlatan ne [11] menem şeydir diye. Resulullah söyledi, ben mirac gecesi [12] görmüştüm, bir kısım kadınları pek büyük azap içinde. Bu

[22]

[1] hatırıma geldiği için ağlıyorum diye söyledi. Ben dedim, ya Resul- [2] ullah nasıl gördün diye. Sonra Resulullah Aleyhis- [3] selâm söyledi, bazı kadınları gördüm saçların- [4] dan asılı halde, cehennemde beyinleri kaynar halde. Yine bazılarını [5] gördüm dillerinden

arqalarından çığıb, [6] qatran azab içkileri tamaqlarından quyulub. [7] Dağıda bir qawum tişiruw kördüm emçeklerinden arıtxa [8] tağılıb, zaqqum degen aman içki tamaqlarından quyula [9] turub. Dağıda bir tabınlanı kördüm eki ayaqları, qolları [10] manğılaylarına begitilib, örge tağılıb. Keslerini de üslerinde [11] cılanlar, aqrablar tolub, aşay, aşay. Dağıda bir qawumnu [12] kördüm keslerini etlerin kesleri aşay, tüblerinden

[23]

[1] cahannim otu canıb. Dağıda bir tabınlanı kördüm çarx- [2] ları cahannim qıbtıları bılan tuwrala. Dağıda bir tabınlanı [3] kördüm keslerini çoxların aşay turub. Dağıda bir tabınlanı [4] kördüm soqur, sanğıraw, tilsizler, cahannimni küyürlerini [5] içinde mıyıları burnundan ağıb, çarıxları erşi [6] iyisler etib. Dağıda bir tabınlanı kördüm başları [7] tonğuznu başı kibik bolub, çarıxları eşekni [8] çarxı kibik, üslerinde miñ miñ türlü azablar [9] bolub. Dağıda bir tabınlanı kördüm it suratda [10] bolub, aqrab da, cılanlar da awuzundan kirib artından [11] çığıb,

asılı halde, elleri sırtlarından çıkmış halde, [6] katran azab içkileri boğazlarından dökülürken. [7] Yine bir kısım kadın gördüm memelerinden geriye [8] asılı halde, zakkum denen fena içki boğazlarından dökülürken. [9] Yine bazılarını gördüm iki ayak ve elleri [10] alınlarında çakılıp yukarı asılmış halde. Ayrıca kendilerinin bedenlerini [11] yılanlar, akrepler kaplayıp yerken. Yine bazılarını [12] gördüm kendi bedenlerinin etlerini kendileri yerken, altlarından

[23]

[1] cehennem ateşi yanarken. Yine bazılarını gördüm gövde- [2] leri cehennem makaslarıyla doğranırken. Yine bazılarını [3] gördüm kendilerinin saçlarını yerken. Yine bazılarını [4] gördüm kör, sağır, dilsizler, cehennemnin yakıcı ateşleri [5] içinde beyinleri burnundan akarak, vücutları pis [6] kokular yayarken. Yine bazılarını gördüm başları [7] domuzun başı gibi olup, gövdeleri eşeğin [8] gövdesi gibi, bedenlerinde binbir türlü azaplar [9] varken. Yine bazılarını gördüm köpek suretinde [10] iken, akrep de, yılanlar da ağzından girip arkasından [11] çıkarken,

melâi'kler da cahannim toqmaqlar
bulan başlarına [12] ura turub. Fatimat
radiyallahu anha ayıtdı,

[24]

[1] ya meni atam, közümü çırağı, bu
qatınlar bılay azabxa [2] neçün
tüşgendiler deb sordu. Sora resul
aleyhis- [3] selâm ayıtdı, şol çaçından
tağılğanlar er- [4] kişilerden çaçın
caşıрмаğanlardı deydi. Şol [5] tilinden
tağılğanlar tili bılan erin incitgenlerdi. [6]
Sora resulullah aleyhisselâm ayıtdı, har
tişiruw [7] erin tili bılan qıynasa, tili
axıratda cetmiş qarı [8] uzunluğu bolub
boynuna çırmalıb bolur. Abu Bekir [9]
radiyallahu anhu ayıtdı, bir tişiruw erin
qıynasa [10] tili bılan, Allahnı,
melâikleni, adamlanı açuwlamaq- [11]
lığında bolur, lânetlerinde da bolur.
Fayğambardan [12] eşitgenme deydi.
Sora şu emçeklerinden

[25]

[1] tağılğanlar erinden izinsiz xalqnı
sabiyelerine emçek [2] içirgenler. Sora
şu ayağından örge tağılğanlar [3]
erinden izinsiz üyünden, arbazından
çıqğanlardı, [4] xayızdan, nifasdan

melekler [zebaniler] de cehennem
tokmaklarıyla başlarına [12] vururken.
Fatıma Radiyallahu Anha söyledi,

[24]

[1] ya benim babam, gözümün nuru, bu
kadınlar böyle azaba [2] niçin düşmüşler
diye sordu. Sonra Resul Aleyhis- [3]
selâm söyledi, şu saçından takılanlar er
[4] keklerden saçlarını gizlemeyenlerdir
diyor. Şu [5] dilinden takılanlar diliyle
kocasını incitenlerdir. [6] Sonra Resul
Aleyhisselâm söyledi, her kadın [7]
kocasını diliyle kocasını üzerse, dili
ahirette kırk iki metre [8] uzunluğunda
olup boynuna dolandır. Ebu Bekir [9]
Radiyallahu Anhu söyledi, bir kadın
kocasını üzerse [10] diliyle, Allah'ın,
meleklerin, insanların gazabına [11]
uğrar, lânetlerine de uğrar.
Peygamberden [12] duydum diyor.
Sonra şu memelerinden

[25]

[1] takılanlar kocalarından izinsiz
başkalarının çocuklarına meme [süt] [2]
içirenlerdir. Sonra şu ayağından yukarı
takılanlar [3] kocasından izinsiz evinden,
avlusundan [dışarı] çıkanlardır,

cuwunmay bolğanlar. Şol kesleri [5] etin aşay turğanlar erkişilerge keslerini sıfatların [6] aruw körgüzüb, caraşdırılıb cürügenler, adamları [7] süygenler. Şol çarıxları cahanim qıbtıla bıla tuwralıb [8] turğanlar, keslerin kim körse da qayğırmay, kim da [9] kirgiyidi deb turğanlar. Şol eki ayağı, eki [10] qolu manñılaylarına baylanñanlar, üslerine cılanlar, [11] aqrablar ciberilgenler, namaz qılırğa, oraza tutar- [12] ğa küçü cetib, namaz qılmay, oraza tutmay, kir çarxın

[26]

[1] cuwmağan tişiruwlardı. Şu başı donğuz kibik, [2] çarxı eşek kibik bolğanlar tilçiler, ötürük- [3] çüler idi deydi. Şol donğuz suratında [4] bolğan, erine açuwlanğanlardı, ziynaçılardır. [5] Resul aleyhisselâm ayıtdı, bir tişiruw erine [6] sanğa lâ'net bolsun dese qatın kesidi ters [7] bolğan. Alay şol qatınğa Allah da, melekler da lâ'net [8] berirler. Abdullah ibnü Avf ayıtdı, resul [9] aleyhisselâmdan eştib, bir qatın erine qayğı [10] salsa, aşında, kiyiminde, sen bılay etme, sen [11] alay etme, sen

[4] hayzdan, nifastan [sonra] yıkanmayanlardır. Şu kendilerinin [5] [bedenlerinin] etlerini yiyenler erkeklere kendi çehrelerini [6] güzel gösterip, süslenip gezenler, adamları [erkekleri] [7] sevenlerdir [cezbedenlerdir]. Şu vücutları cehhennem makaslarıyla doğrananlar, [8] kendilerini kim görse de tedirgin olmayıp, kim [olursa] da [9] [bir] girseydi [gelseydi] diyenlerdir. Şu iki ayağı, iki [10] eli alınlarına bağlananlar, üzerlerine yılanlar, [11] akrepler gönderilenler, namaz kılmaya, oruç tut- [12] maya gücü yettiği halde, namaz kılmayıp, oruç tutmayıp, kirli vücudunu

[26]

[1] yıkamayan kadınlardır. Şu başı domuz gibi, [2] gövdesi eşek gibi olanlar gıybetçiler, yalan- [3] cılardır diyor. Şu domuz suretinde [4] olan, kocasına hiddetlenenlerdir, zinacılarıdır. [5] Resul Aleyhisselâm söyledi, bir kadın kocasına [6] sana lânet olsun derse, kadının kendisidir kusurlu [7] olan. Buna mukabil o kadına Allah da, melekler de lânet [8] ederler. Abdullah ibn Avf söyledi Resul [9] Aleyhisselâmdan işitip: bir kadın kocasına dert [10] verirse, yemeğinde, giyiminde, sen böyle yapma,

axşı kişi bolsañ, biz alay bolurik [12]
deb qıynasa, şol qatınını Allahu tea'lâ
farzın da,

sen [11] öyle yapma, sen iyi adam olsan,
biz şöyle olurduk [12] diye üzerse, o
kadının Allahü Tealâ farzını da,

[27]

[27]

[1] sünnetini da qabul etmez deydi.
Hazreti Umarnı [2] ulanı Abdullah
ayıtdı, resul aleyhisselâmdan [3] eştib,
bir qatın erge barsa, saw dünyanı malı,
altını [4] kümüşü kesini bolsada,
künlerden bir kün erine maxtansa, [5]
meni malım bardı, seni wa ne zatıñ
bardı deb erin [6] biraz uçuz etse, şu
qatınını etgen amalların qabul [7] etmez,
ne çaqlı Allahğa köb ğulluq etse.
Xazreti [8] Abbasnı ulanı Abdullah
ayıtdı, resul aleyhis- [9] selâmdan eştib,
bir qatın erini üyünden çıqsa, [10]
erinden izinsiz, şo qatınğa, üyüne
qaytib kelginçi, [11] har zat lâ'net berir
deydi. Dağıda, şo Abdullah [12] ayıtdı,
resul aleyhisselâmdan eştib, bir qatın

[1] sünnetini de kabul etmez diyor.
Hazreti Ömer'in [2] oğlu Abdullah söyledi
Resul Aleyhisselâmdan [3] işitip: bir
kadın kocaya varsa, bütün dünyanın
malı, altını, [4] gümüşü kendisinin olsa
da, günlerden bir gün kocasına
gururlansa, [5] benim malım var, senin
ya neyin var diye kocasını [6] biraz hor
görse, o kadının yaptığı amellerini kabul
[7] etmez, ne kadar çok Allah'a kulluk
etse [bile]. Hazreti [8] Abbas'ın oğlu
Abdullah söyledi Resul Aleyhis- [9]
selâmdan işitip: bir kadın kocasının
evinden çıksa, [10] kocasından izinsiz, o
kadına, evine dönüp gelinceye kadar,
[11] her şey lânet eder diyor. Yine, o
Abdullah [12] söyledi Resul
Aleyhisselâmdan işitip: bir kadın

[28]

[28]

[1] bir cerge barırğa süyüb oramda
cürüse, kesin de [2] caraşdırıb, menñe
adamlar qarab aruwdu deb [3] ayıtgıyidi

[1] bir yere gitmek isteyip sokakta
yürürse, kendisini de [2] süsleyip, bana
adamlar [erkekler] bakıp güzelmiş diye

deb, eri da anğa razı bolub, adamla [4] meni qatınımni aruwluğun körgiyidi deb qoysa, şol [5] erine, şu qatınni har atlamı qadar cahinimde bir üy [6] işlenir deydi. Talhat bin Abdullahdan ayıldı, [7] resul aleyhisselâmdan eştib, bir qatın [8] erine kesini betin yaman buzub, tutub erini cüregin [9] mudax etse, şo qatın Allahnı açuwlanmaqlığı içindedir, [10] erine betin aruw etib, carıq etib körgüzgünçü. [11] Abu Hurayrat ayıtdı, resul aleyhisselâmdan eştib, [12] bir erkişi kesini qatının töşegine çaqırsa, ol barmasa,

[3] söyleseydi diye, kocası da buna razı olup, adamlar [erkekler] [4] benim karımın güzelliğini görseydi deyiverirse, şu [5] kocasına, şu kadının her [bir] adımı kadar cehennemde bir ev [6] inşa edilir diyor. Talha oğlu Abdullah'tan söylendi [7] Resul Aleyhisselâmdan işitip: bir kadın [8] kocasına kendi yüzünü çirkinleştirip, tutup kocasının kalbini [9] üzerse, şu kadın Allah'ın hiddeti içindedir, [10] kocasına yüzünü güzel gösterip, güler yüz gösterinceye kadar. [11] Ebu Hureyre söyledi Resul Aleyhisselâmdan işitip: [12] bir erkek kendi karısını yatağına çağırırsa, [ve] o [da] gitmezse,

[29]

[29]

[1] şu keçe şulay qalsa, eri açuwlanğanlay, ol keçe tanğa deri [2] şol qatınğa melâi'kler lâ'net berirler. Selman [3] el Farisî ayıtdı, resul aleyhisselâm da, men da, Fatimatnı [4] üyüne bardıq. Sora, Fatimat bizni körgende, köz yaşları [5] tögüldü. Resul aleyhisselâm sordu, ya Fatimat, [6] kızım sanğa ne bolğandı dedi. Fatimat ayıtdı, ketgen [7] keçe men da, Aliy da sölşe turayık, sora meni awzumdan [8] çıqğan sözge Aliy açuwlandı. Sora men

[1] o gece öyle kalırsa, kocası [da] öfkeli bir şekilde, o gece sabaha kadar [2] şu kadına melekler lânet ederler. Selman [3] el Farisî söyledi, Resul Aleyhisselâm da, ben de, Fatıma'nın [4] evine gittik. Sonra, Fatıma bizi görünce, göz yaşları [5] döküldü. Resul Aleyhisselâm sordu, ya Fatıma, [6] kızım sana ne oldu dedi. Fatıma söyledi, geçen [7] gece ben de, Ali de konuşuyorduk, sonra benim ağzımdan [8] çıkan [bir] söze Ali öfkeleni. Sonra ben tövbe edip,

tevbe etib, [9] Aliyge köb calındım, can canına ceti kere aylandım, [10] manğa Aliy külüb qarağınçı. Sora şu xal, sizni körgön- [11] de men esime tüşürüb cılağanım deydi. Sora, resul [12] aleyhisselâm ayıtdı, ya Fatimat, qızım, sen Aliyni

[30]

[1] açuwlandırğanlay ketgen bolsañ men sanğa canazı namaz [2] qılmaz idim. Dağıda ayıtdı, sen bilmeymisen Fatimat, [3] erini razılığı Allah razılığı, eri açuwlamaq [4] Allah açuwlamaq deydi. Dağıda ayıtdı, hey meni [5] qızım, İysa fayğambarnı anası Maryam kibik Allahğa [6] qulluq etse da erin razı etmese, Allah şu qatınını [7] etgen qulluğun qabul etmez deydi. Dağıda ayıtdı, [8] tişiruwlanı amalların bek yaxşısı erin razı etmektir. [9] Dağıda ayıtdı, amalını bek igisi bir qatın qol qıyını [10] bıla erine, sabiylarına üs kiyimler etse, üsün aruw [11] saqlasa, şo qatınğa cennet borç bolur. Har kiyimi [12] sayın bir şehr da berilir Allahu tea'lâdan. Resul

[9] Ali'ye çok yalvardım, dört bir tarafına yedi kere döndüm, [10] bana Ali güler yüzle bakana kadar. Sonra şu hal, sizi görün- [11] ce benim hatırıma gelip ağlamıştım diyor. Sonra, Resul [12] Aleyhisselâm söyledi, ya Fatıma, kızım, sen Ali'yi

[30]

[1] öfkeli halde bırakıp gitseydin ben sana cenaze namazı [2] kılmazdım. Yine söyledi, sen bilmiyor musun Fatıma, [3] kocasını razı etmek, Allah'ı razı etmektir, kocanın öfkesi, [4] Allah'ın öfkesi demektir diyor. Yine söyledi, ey benim [5] kızım, İsa Peygamberin annesi Meryem gibi Allah'a [6] kulluk etse bile kocasının razılığını almazsa, Allah o kadının [7] yaptığı kulluğu kabul etmez diyor. Yine söyledi, [8] kadınların amellerinin pek iyisi kocasının razılığını almaktır. [9] Yine söyledi, amelin pek iyisi kadın el emeği [10] ile kocasına, çocuklarına üst [dış] giyimleri yaparsa, [kocasının ve çocuklarının] üstünü [başını] güzel [11] muhafaza ederse, o kadına cennet borç olur. Her [yaptığı] giyim [12] kadar bir ay verilir Allahü Tealâ'dan. Resul

[31]

[1] aleyhisselâm ayıtdı, bir adamnı eki qatını bolsa, [2] şol kişi ekisini da arasında teñlik cürütmese [3] har bir zatda, şu kişiye men şafa'at etmezme deydi. [4] Şu kişi bıla meni aralığım da bek uzaq bolur deydi. [5] Tövbe etib ol işge tüz bolğunçu deydi. Dağıda, [6] bir kişini eki qatını bolsa, birin sıysız körse, şu kişi [7] kıyamat kün bir canına qınğır bolub, erişi bolub kelir deydi. [8] Bular, "Mürşidü'l-Müteeħhilîn" degen kitabdan alındı. [9] Erkişige borçudu qatınına küçü cetgen qadar kiyim [10] bermek, xalaldan aşın, içgenin tınç etmek, turğan [11] üyün tınç etmek. Dağıda, erine borçdu, qatınına [12] guslını, namaznı, abdesni farzların, vaciblerin ve har

[31]

[1] Aleyhisselâm söyledi, bir adamın iki karısı olursa, [2] o adam ikisinin arasında eşitlik gözetmezse [3] her bir şeyde, o adama men şefa'at etmem diyor. [4] O adamla benim aram da pek uzak olur diyor. [5] Tövbe edip bu işte doğru hareket edinceye kadar diyor, Yine, [6] o adamın iki karısı olursa, birini [diğerinden] değersiz görürse, o adam [7] kıyamet gününde bir tarafı eğilip [felç olup], çirkin olup gelir diyor. [8] Bunlar "Evlilerin Rehberi" adlı kitaptan alındı. [9] Kocaya borçtur karısına gücü yettiği kadar elbise [10] vermek, helâlınden yiyeceğini, içeceğini [sağlayıp] rahat ettirmek, kaldığı [yaşadığı] [11] evinde rahat ettirmek. Yine, kocaya borçtur, karısına [12] gusülün, namazın, abdestin farzlarını, vaciplerini ve her

[32]

[1] diyni işlerin bildirmek. Şeriyatda xaram bolğan zat [2] xaram, xalal bolğan zat xalal deb üyretib saqlamaq. [3] Dağıda, eri qatınına zulmu etmey, aruw saqlamaq. Neçün, [4] qatını erini canında amanatdı deb resul aleyhisselâm [5] ayıtdı. Siz, harkim

[32]

[1] dinî işleri bildirmek. Şeriatta haram olan şey haramdır, helâl olan şey [2] helâldir diye öğretip muhafaza etmek. [3] Yine, kocası karısına zulüm etmeden, güzelce muhafaza etmek. Çünkü, [4] karısı kocasının yanında emanettir diye Resul Aleyhisselâm [5] söyledi. Siz,

sürüwçüsüz ve harkim sürüwünden [6] sorulluqsuz deydi. Har façça faççalığından sorulur. Qolundağı [7] xalqında da erkişiler üy axlularından sorulur. Tişiruwlar, [8] erini üyündegi zatlar sorulur. Dağıda, qatınña borçdu, [9] erini har ne buyuruğunda turmaqlıq. Xalal işler. Dağıda, [10] eri qatını bıla catarğa süyse keri ururğa amalı coqdu, [11] keçe, künde da. Dağıda, tişiruw sünet oraza tutmaz erinden [12] izinsiz, eri kerekli bolsa. Dağıda, eri qatınına uruşsa,

[33]

[1] terik cüregi buzulğa, öbkelerge kerek tüyüldü. Eri ayıtğan [2] sözler, qatınğa faydalı bolğa carayd, nasiyxat üçün [3] ayıtdı deb qoymaq kerek. [4] Temmet er-risāletü'l-acemiyyetü'l mürettibe ale'l-mesāili'l-aliyye [5] fī hūqūki'n-nisā el-İslāmiyye. Te'lif [6] el-ā'limü't-taķī er-reyyānī el-vera' [7] et-taķī es-samedānī el hacc [8] Loķman Asanī [9] el-Balkarī. [10] Alā yed'il-kātib faķīrū'l-barī Ğazi [11] Muħammed veledü'l-ālimi Muħammed Ali [12] el-Urī.

herkes çobansınız ve herkes sürüsünden [6] sorgulanacaksınız diyor. Her hükümdar idareciliğinden sorulur. İdaresi altındaki [7] halka mensup erkekler de ev ahalisinden sorulur. Kadınlar, [8] kocasının evindeki şeylerden sorulur. Yine, kadına borçtur [9], kocasının her buyruğunda durmak. Helâl işler. Yine, [10] kocası karısıyla yatmak isterse, [kadının] geri çevirmeye imkânı yoktur, [11] gece ve gündüz [vakti] olsa da. Yine, kadın sünnet orucu tutamaz [12] kocasından izinsiz, kocasının ihtiyacı varsa. Yine, kocası karısına kızsas,

[33]

[1] [kadının] hemen kalbi kırılmamalı, küsmemelidir. Kocasının söylediği [2] sözler, kadın için faydalıdır, nasihat için [3] söyledi diye düşünmek gerekir. [4-5] Kadınların İslâm'daki meseleleri ve haklarıyla ilgili hazırlanan bu kitabın yazılması tamamlandı. Kitabın müellifi, [6-9] takva sahibi ve içinde Allah korkusu olan, büyük âlim Balkarlı Hacı Lokman Asan. [10-12] Bu kitap, yüksek âlim ve tertipli kâtip, Urili Gazi Muhammed oğlu Muhammed Ali tarafından dizilmiştir.

[34]

- [1] Bismillâhirrahmanirrahîm
 [2] Vel-avnü min ledün â'lim hakîm
- [3] Bismillah bula başlayma sözümmü
 [4] Xaq colğa qaratsın Allah közümmü
- [5] Bilgenim coqdu men xarîf neteyim
 [6] Sıylı Allahğa maxtaw, ısbas eteyim
- [7] Fayğambarğa salat, salam salayım
 [8] Qıyamatta şafa'atın alayım
- [9] Musliymanlar iymān, islām biligiz
 [10] Ölgen künde iymān bula ölügüz
- [11] Bilmegenler musliymanña sanalmaz
 [12] Ölgeninde iymān bula can almaz
- [13] İymān, islām üyretemen alğanña
 [14] Erkek, tişi, aqılbalıg bolğanña
- [15] Amal coqdu tamam bilib sanamay
 [16] Cıyırma bula on eki farızın tanımay
- [17] Men sanayım sen tıñılab iynan da
 [18] Altı farız tamam bardı iymanda
- [19] Islâmda da beş bardı kertisi
 [20] Abidezde bardı aladan törtüsü

[34]

- [1] Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
 [2] Yardım, âlim ve hâkim olandandır
- [3] Bismillah ile başlıyorum sözüümü
 [4] Hak yoluna çevirsin Allah gözümü
- [5] Bildiğim yoktur, ben garip, ne edeyim
 [6] Yüce Allah'a övgü, şükran eyleyeyim
- [7] Peygambere salât, selâm edeyim
 [8] Kıyamette şefaatinı alayım
- [9] Müslümanlar İmân, İslâm biliniz
 [10] Öldüğünüz günde İmânla ölünüz
- [11] Bilmeyenler Müslüman sayılmaz
 [12] Öldüğünde İmân ile can almaz
- [13] İmân, İslâm öğretiyorum alana
 [14] Erkek, kadın, akılbalıg olana
- [15] Çare yok, hepsini bilip saymadan
 [16] Otuz iki farzı tanımadan
- [17] Ben sayayım sen dinleyip inan da
 [18] Altı farz tamam vardır İmânda
- [19] İslâmda da beşi vardır hakikâti
 [20] Abdestte vardır bunların dördü

[21] Cuwummaqqa da üçüsün aldılar

[22] Eki farızını tayammumda qıldılar

[23] On ekisi namazdadır aytayıq

[24] Entta iymanda altı farızğa qaytayıq

[35]

[1] Altı farızdan awwalına tıñıla

[2] Bir Allahğa iynammaqdır anğıla

[3] Allah birdi, qoşağı coqdu, xaqdı

[4] Harkim anña kerekli bolacaqdı

[5] Awwalı coqdu, annan allın zat bolmaz

[6] Axırı coq, annan artxa zat qalmaz

[7] Uşamaydı ol, anña uşağan coq kişi

[8] Bol degelley bolub qalır har işi

[9] Kökde tüyül, cerde tüyül ullu Allah

[10] Artta tüyül, alda tüyül sıylı Allah

[11] Oñda tüyül, solda tüyül bir Allah

[12] Har bir cerded, tazadır Ol, ullu Allah

[13] Har xalqnı caratxan O'dur, sözüm mü al

[14] Bir Allahğa sen bu künde iyman sal

[15] **Es-sani fî beyân ma'rifet'il melâiketi**

[21] Gusüle de üçünü aldılar

[22] İki farzı teyemmümde kıldılar

[23] On ikisi namazdadır diyelim

[24] Yine İmāndaki altı farza dönelim

[35]

[1] Altı farzdan ilkinini dinle

[2] Bir Allah'a inanmaktır anla

[3] Allah birdir, zeyli yoktur, haktır

[4] Herkes O'na muhtaç olacaktır

[5] Evveli yoktur, O'ndan önce [bir] şey olmaz

[6] Ahiri yok, O'ndan geriye [bir] şey kalmaz

[7] Benzemez O, O'na benzeyen yok kişi

[8] Ol deyince oluverir her işi

[9] Gökte değil, yerde değil yüce Allah

[10] Arkada değil, önde değil yüce Allah

[11] Sağda değil, solda değil, bir Allah

[12] Her bir yerde hazır ve nâzırdır O, yüce Allah

[13] Her milleti yaratan O'dur, sözümü al

[14] Bir Allah'a sen bu günde iman et

[15] **İkincisi, Meleklerin Bilinmesine Dair**

[16] Ekinçi bilmek, melekler xalların

[17] Allah bilir, kişi bilmez salların

[18] Melekler Allahnı sıylı qulları

[19] Allahğa qulluq etelle har barı

[20] Allahnı buyruğun bir da qoymaylar

[21] Köz cumub açxañça ası bolmaylar

[22] Aşamaylar, içmeyler, cuqlamaylar

[23] Erkeklik, tişilikni oylamaylar

[16] İkincisi bilmektir meleklerin hallerini

[17] Allah bilir, kimse bilmez bedenlerini

[18] Melekler, Allah'ın üstün kulları

[19] Allah'a kulluk ediyorlar tamamı

[20] Allah'ın buyruğunu hiç bırakmazlar

[21] Göz kapayıp açar gibi, āsi olmazlar

[22] Yemezler, içmezler, uyumazlar

[23] Erkekliği, dişiliği bilmezler

[36]

[1] Dağıda biligiz ey mü'min qullar

[2] Aladan törtüsü artıq sıylıllar

[3] Biri Cebrāildi, biri Mikāil

[4] Biri İsrāfildi, biri Azrāil

[5] Kimi kökde cürüydü, kimi cerde

[6] Münker, Nekir, su'âl eteller körde

[7] Har adamğa ekişer melek ceteller

[8] Günahın, şevabın defter eteller

[9] Sıylı caziwçudu alanı atları

[10] Başdan ayaq nurdu alanı zatlari

[11] Unutmay tur ayıtxanlarımını al da

[12] Meleklerge iynan sen bu xalda

[36]

[1] Yine de biliniz ey mü'min kullar

[2] Onlardan dördü daha üstündürler

[3] Biri Cebrāil'dir, biri Mikāil

[4] Biri İsrāfil'dir, biri Azrāil

[5] Kimi gökte yürür, kimi yerde

[6] Münker, Nekir sual ederler mezarda

[7] Her insana ikişer melek gelirler

[8] Günahını, sevabını defter ederler

[9] Üstün kâtiptir onların isimleri

[10] Baştan sona nurdur onların bedenleri

[11] Unutma söylediklerimi al da

[12] Meleklerle inan sen bu halde

[13] Eş-şālisetün fi beyān'il kütübi

[14] Üçünçüsü sen iynanıb et xiysab
[15] Allah kökdən түşürdü cüz tört kitab

[16] Bil aladan cüzüsü cäfıraqdı
[17] Törtüsü ulla, da barısı xaqdı

[18] Dört ulludan biri Tevrat, biri İncil
[19] Biri Zebur, biri sıylı Qur'an, bil

[20] Cüzden onun allın Adem alğandı
[21] Cıyırma onu İdrisge barğandı

[22] Eki cıyırma on Şit fayğanbar alğandı
[23] On kitabı İbrahimge qalğandı

[37]

[1] Tevratnı түşürdü Allah Musağa
[2] İncilni bergendi sıylı İysağa

[3] Zeburnu Davud fayğanbarğa berdi
[4] Qur'annı Aħmadğa tiyişli kördü

[5] Barını xükmüsün buzğandı Qur'an
[6] Qur'annı hükmüsü buzulmaz iynan

[7] Xallarınñı şeriyatğa uşatta
[8] Kitablarğa iynan sen bu sıfatta

[13] Üçüncüsü, Kitapların Bilinmesine Dair

[14] Üçüncüsü, sen inanıp et hesap
[15] Allah gökdən indirdi yüz dört kitap

[16] Bil onlardan yüzü sayfadır
[17] Dördü büyük, hepsi de haktır

[18] Dört büyükten biri Tevrat, biri İncil
[19] Biri Zebur, biri yüce Kur'an, bil

[20] Yüzden onunu önce Adem almış
[21] Otuzu İdris'e varmış

[22] Ellisini Şit Peygamber almış
[23] On kitabı [sayfası] İbrahim'e kalmış

[37]

[1] Tevrat'ı indirdi, Allah, Musa'ya
[2] İncil'i vermiş soylu İsa'ya

[3] Zebur'u Davud Peygamber'e verdi
[4] Kur'an'ı Ahmed'e münasip gördü

[5] Hepsinin hükmünü bozmuş Kur'an
[6] Kur'an'ın hükmü bozulmaz inan

[7] Hallerini şeriata benzet [uydur] da
[8] Kitaplara inan sen bu halde

[9] Er-rabiātü fî beyân'il enbiyai

[9] Dördüncüsü, Peygamberlerin Bilinmesine Dair

[10] Dağıda tınñılağız xabarlağa

[10] Yine dinleyin haberlere

[11] Törtünçüsü iynammaq fayğanbarlağa

[11] Dördüncüsü inanmaktır Peygamberlere

[12] Awwalı bizni ullu atabız Adem

[12] İlki bizim büyük atamız Adem

[13] Artları Muḥammed Aleyhisselâm

[13] Sonları Muhammed Aleyhisselâm

[14] Köb fayğanbar keldi aralarında

[14] Çok peygamber geldi [ikisinin] arasında

[15] Sıylı Allah ciberib xalqqa barın da

[15] Yüce Allah gönderip insanlara tamamını da

[16] Qur'ānda eskerilgen cıyırma segiz

[16] Kur'an'da belirtilen yirmi sekiz

[17] Atların aytayım sizge bilsegiz

[17] İsimlerini söyleyeyim size bilseniz

[18] Adem, İdris, Nuḥ, Hud, biri Yunus haq

[18] Adem, İdris, Nuh, Hûd, biri Yunus hak

[19] Saliḥ, İbrahim, İsmail, biri İshak

[19] Salih, İbrahim, biri İshak

[20] Yaḳub, Yusuf, Luṭ ve Harun, Musadır

[20] Yakup, Yusuf, Lût ve Harun, Musa'dır

[21] Zekerıyya, Yaḥya, biri İysadır

[21] Zekeriya, Yahya, biri İsa'dır

[22] Zülkifli, Elyasa, İlyasdur, Eyyub

[22] Zülkifli, Elyasa, İlyas'tır, Eyüp

[23] Davud, Süleymandır, biri Şuayub

[23] Davud, Süleyman'dır, biri Şuayip

[38]

[38]

[1] Üzeyr, Lokman, Zülkameynde xylâf bar

[1] Üzeyir, Lokman, Zülkameyn'de uyuşmazlık var

[2] Artları bizni Muḥammed fayğanbar

[2] Sonları bizim Muhammed Peygamber

[3] Bu sözlerge sen iynanıb şeksiz bol

[3] Bu sözlere sen inanıp emin ol

[4] Har barısınnan sıylıdı artıq ol

[4] Hepsinden daha üstündür O

[5] Ol tutxan din, İbrahimni milleti

[6] Har ümmetlerden sıylıdı ümmeti

[7] Atası Abdullah, aytayım sanaf

[8] Abdulmuttalib Haşim Abdulmunaf

[9] Tuwğan anasıdı sıylı Aminat

[10] Emçek anası bolğandı Haliymat

[11] Mekke de tuwub hicret etgendi

[12] Mediyne de dünyadan köçgendi

[13] Atın aytıb salawatlar salayıq

[14] Qıyamatta şafa'atın alayıq

[15] Allah bersin biz xariflerge iyman

[16] Fayğanbarlarğa bu sıfatta iynan

[17] El ħamisetü fî beyân'il qıyameti

[18] Qardaşlar saq boluğuz İslâm dinñe

[19] Beşinçisi iynammaq qıyamat künñe

[20] Ol kün İsrâfil surun awuzuna salır

[21] Üfkürüb har bir sawnu canın alır

[22] Qırq cılğa dünya buzulub qalır

[23] Ekinçi da İsrâfil surun alır

[5] Onun dini, İbrahim'in milleti

[6] Bütün ümmetlerden üstündür ümmeti

[7] Babası Abdullah, anlatayım sayıp

[8] Abdülmüttalip Haşim Abdülmünaf

[9] Öz annesidir soylu Amine

[10] Süt annesidir Halime

[11] Mekke'de doğup hicret etmiş

[12] Medine'de dünyadan göçmüştür

[13] İsmi söyleyip salâvat getirelim

[14] Kıyamette şefaati alalım

[15] Allah versin biz gariplere İmân

[16] Peygamberlere bu halde inan

[17] **Beşincisi, Kıyametin Bilinmesine Dair**

[18] Kardeşler sıkıca bağlanın İslâm dinine

[19] Beşincisi inanmaktır kıyamet gününe

[20] O gün İsrâfil surunu ağzına koyar

[21] Üfleyip her bir canlının canını alır

[22] Kırk yıla kadar dünya bozuk halde kalır

[23] İkinci [kere] İsrâfil surunu alır

[39]

- [1] Biyağı sur ekinçi üfkürölür
 [2] Ölgenler bir da qalmayın tirilir
 [3] Harkimni defteri sırtına urulur
 [4] Anı tartmaq üçün bazman qurulur

- [5] Sıratnı aytayım tıñıla beri
 [6] Kişi qalmaz anña barmayın keri

- [7] Qıldan iniçge, qılıçdan cütüdü
 [8] Annan ketgen cahannimni itidi

- [9] Beş cüz cıllıq col bardı anı örü
 [10] Tübü cahannim, kâfırları ceri

- [11] Beş cüz cıllıq colnu beş cüz enişi
 [12] Başxa türlü cürür annan har kişi

- [13] Kimle kök çaşnağan kibik uçarlar
 [14] Kimle culduz uçxan kibik qaçarlar

- [15] Kimleri cüyruk at kibik cürürler
 [16] Annan qutulub cennetge kirirler

- [17] Kimleri törtayaqlanıb öterler
 [18] Kimleri ötalmaıy túbüne keterler

- [19] Allah bula saqlanabız annan biz
 [20] Axır künñe bulay iynanığız siz

[39]

- [1] Yine sur ikinci [kere] üflenir
 [2] Ölenler biri de kalmayıp dirilir
 [3] Herkesin defteri sırtına yüklenir
 [4] Onu çekmek için terazi kurulur

- [5] Sırat'ı anlatayım dinle beri
 [6] Kimse kalmaz ona gitmeden geri

- [7] Kıldan ince, kılıçtan keskindir
 [8] Ondan giden cehennemın itidir

- [9] Beş yüz yıllık yol vardır onun uzunluğu
 [10] Altı cehennem, kâfirlerin yeri

- [11] Beş yüz yıllık yolun beş yüz inışı
 [12] Başka türlü yürür oradan her kişi

- [13] Kimileri şimşek gibi uçarlar
 [14] Kimileri yıldız kayması gibi kaçarlar

- [15] Kimileri süratli at gibi yürürler
 [16] Oradan kurtulup cennete girerler

- [17] Kimileri dört büklüm geçerler
 [18] Kimileri geçemeyip dibine giderler

- [19] Allah ile korunuyoruz ondan biz
 [20] Ahir gününe böyle inanın siz

[21] **Es-salisetü fı beyāni'l kadeři**

[22] Entda aytayım tıñılağız xabarğa

[23] Altınçısı iynammaqdı qadarğa

[40]

[1] Qullanı işi dünyada madardı

[2] Axşı, aman, iyman, küfrü, qadardı

[3] Qadar degen bir Allahnı işidi

[4] İyman salğan Allah süygen kişidi

[5] Mü'min qulun Allah aruw köredi

[6] Qulluq etse razılığın beredi

[7] Kâfir qulun Allah aruw körmeydi

[8] Küfurluqğa razılığın bermeydi

[9] Siz süysegiz körde cevab tabarğa

[10] Bu sıfatta iynanığız qadarğa

[11] **Ve emmā feraizü'l-İslam fe hamsetün**

[12] İslâmda beş farznı aytayım alğanña

[13] Biri şahadatdı iyman salğanña

[14] Ekinçisi oraza aynı körgenñe

[15] Üçünçü zekâtı maldan bergenñe

[21] **Altıncısı, Kader'in Bilinmesine Dair**

[22] Yine söyleyeyim dinleyin habere

[23] Altıncısı inanmaktır kadere

[40]

[1] Kulların işi dünyada çâredir

[2] İyi, kötü, İmān, küfür, kaderdir

[3] Kader denen bir Allah'ın işidir

[4] İmān eden, Allah'ın sevdiği kişidir

[5] Mü'min kulunu Allah güzel görür

[6] Kulluk ederse razılık verir

[7] Kâfir kulunu Allah güzel görmez

[8] Kâfirliğe razılık vermez

[9] Siz istiyorsanız mezarda cevap bulmaya

[10] Bu halde inanın kadere

[11] **İslâm'ın Farzlarına Geline Beştir**

[12] İslâm'da beş farzı söyleyeyim alana

[13] Biri şahadettir İmān sahibi olana

[14] İkincisi oruç ayını görene

[15] Üçüncüsü zekâtı, malından verene

|16| Dörtünçüsü beş namazdır etgenñe
|17| Beşinçisi xacdır küçü cetgenñe

|18| Abidezni dört farzına barayıq
|19| Törtta farzın başxa başxa sanayıq

|20| Betin cuwmaq har çegine cettirib
|21| Qolun cuwar cinñirikden öttürüb

|22| Başını törtten birine mesh eter
|23| Ayaqların aşıqdan cuwub keter

[41]

|1| Cuwunmaqni üç farzına öteman
|2| Üç da farzın bir bir bayan eteman

|3| Sünet abidezin alır oturub
|4| Awzun çayqar taza suwdan tolturub

|5| Burnun çayqar kemirçekden öttürüb
|6| Çarxın cuwar barına suw cettirib

|7| Tayammumda eki farzını bileyim
|8| Ullu Allahdan keçmeklikni tileyim

|9| Niyet etib qıblağa qarşı turur
|10| Eki qolun taza cerge eki urur

|11| Bir urğanın allın betine sürter
|12| Ekinçisin bileklerge mesh eter

|16| Dördüncüsü beş [vakit] namazdır kılana
|17| Beşincisi hacca gitmektir, gücü yetene

|18| Abdestin dört farzına gidelim
|19| Dört farzını da birer birer sayalım

|20| Yüzünü yıkamak, her tarafına erişip
|21| Kolunu yıkar dirsekten geçirip

|22| Başının dörtte birini mesh eder
|23| Ayaklarını aşıktan [itibaren] yıkar gider

[41]

|1| Guslün üç farzına geçiyorum
|2| Üç farzını da bir bir beyan ediyorum

|3| Sünnet abdestin alır oturub
|4| Ağzını çalkalar temiz suyla doldurub

|5| Burnunu çalkalar kıkırdaktan geçirip
|6| Bedenini yıkar her tarafına su değdirip

|7| Teyemmümün de iki farzını bileyim
|8| Yüce Allah'tan af dileyim

|9| Niyet edip kibleye doğru durur
|10| İki elini temiz yere iki [kere] vurur

|11| Bir vurduğunu önce yüzüne sürer
|12| İkincisini bileklerine mesh eder

[13] Namazdağı on eki farızını köreyik
[14] Surağanña tamam cevap bereyik

[13] Namazdaki on iki farzı görelim
[14] Sorana tam cevap verelim

[15] On ekiden tışındadı cartısı
[16] Ol namaznı içindedi altısı

[15] On ikiden dışındadır yarısı
[16] O namazın içindedir altısı

[17] Tışındağı altısına tıñıla
[18] Men sanayım qarındaşım anñıla

[17] Dışındaki altısını dinle
[18] Ben sayayım kardeşim anla

[19] Abdez almaq, suwnu izleb tazasın
[20] Har cerinnen tapdımaq har nacasın

[19] Abdest almak, suyun arayıp temizini
[20] Her tarafından temizlemek her necasetini

[21] Waqtısın bilmek, qıbılağa aylanmaq
[22] Avretin capmaq, niyyetin baylamaq

[21] Vaktini bilmek, kıbleye dönmek
[22] Avretini örtmek, niyetini bağlamak

[23] İçindegi altı farzınnan biri
[24] Allınñısı qulaq qaqqan tekbiri

[23] İçindeki altı farzından biri
[24] İlki başlama tekbiri

[42]

[42]

[1] Öre turmaq, elham sura oqumaq
[2] Rükû, secde, taḥiyyatğa olturmaq

[1] Ayakta durmak, Fatiha suresini okumak
[2] Rükû, secde, Ettahiyyat'a oturmak

[3] Salam bermeklik vacibdi bileyik
[4] Sıylı Allahdan tamamlıñın tileyik

[3] Selâm vermek vaciptir bilelim
[4] Yüce Allah'tan tamama emeyi dileyelim

[5] Tamam etsin Allah cartı qalğannı
[6] Allah süysün sözlerimmi alğannı

[5] Tamam etsin Allah yarım kalanı
[6] Allah sevsin sözlerimi alanı

[7] Aruw körüb beytilerimmi cazğannı
[8] Qabul etib cüregine salğannı

[7] Güzel görüp beyitlerimi yazanı
[8] Kabul edip yüreğine koyanı

|9| Har işinde Allah qayğı bermesin
 |10| Ölgeninde qabur azab görmesin

|9| Her işinde Allah dert vermesin
 |10| Öldüğünde kabir azabı görmesin

|11| Axıratda aqubağa tutmasın
 |12| Men xarifni duā'dan unutmasın

|11| Ahirette azap tutmasın [görmesin]
 |12| Ben garibi duadan unutmasın

|13| Etgen ayıbların Allah çaşırsın
 |14| Dünyadan iman bula aşırınsın

|13| Ettiği ayıpları günahları Allah gizlesin
 |14| Dünyadan İmān ile göndersin

|15| Kâzim xarif köb canşadıñ uyalmay
 |16| Bilgeniñ bolmay, tilinñi tıyalmay

|15| Garip Kâzim çok konuştuñ utanmadan
 |16| Bilgin olmadan, dilini tutamadan

|17| Endi qoyduq munnān ozdumayın biz
 |18| Beytileribiz tamam cetişgendi cüz

|17| Artık bıraktık bundan ileri gitmeyelim biz
 |18| Beyitlerimiz tamam olmuş yüz

|19| Munu yazdım şevablıq bolmaq üçün
 |20| Oquğanlar bir duā' qılmaq üçün

|19| Bunu yazdım sevap kazanmak için
 |20| Okuyanlardan bir dua almak için

|21-22| Entehetü'l-ķasīdetü'l-acemiyye
 |23| Bi yed-i Ğazi Muḥammed el-Urī.

|21-22| Acem kasidesi tamamlandı
 |23| Urī Gazi Muhammed tarafından dizilmiştir.

IV. İNCELEME

IV.1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ

İMLÂ ÖZELLİKLERİ

“Kitâbü Mürşidi’n-Nisâ” adlı eser Arap harfleriyle basılmıştır. Bu harfler Karaçay-Balkar Türkçesinin telâffuzuna göre harekelenmiş, bilhassa ünlüler bu sisteme göre tanzim edilmiştir.

IV.1.1. Ünlülerin İmlâsı

IV.1.1.1. | a | ünlüsü: Kelime başında üstünlü elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: andan اَنْدَنْ [ondan, 2:4], az اَزْ [az, 3:4], ayırğan اَيْرَغَنْ [ayıran, 4:3].

Kelime ortasında genellikle kendisinden önce gelen ünsüz harfin başına üstün | َ | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Bununla birlikte bazı kelimelerde üstünlü elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: qan قَنْ [kan, 3:1], bolğandan بُلْغَنْدَنْ [olduktan, 8:1], mardası مَرْدَسَى [ölçüsü, 10:1], qatın قَاتِنْ [kadın, 8:5], qan قَانْ [kan, 12:11, 13:1,2], bolcal بُولْجَالْ [müddet, süre, 12:2,7].

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki uzun a | ā | ünlüsü ise genellikle aslî imlâsıyla yazılmıştır. Örnekler: namāz نَمَازْ [namaz, 7:11, 8:10, 12:8,], nifās نِفَاسْ [nifās, loğusalık, 9:11, 11:2], Ramazān رَمَازَانْ [Ramazan, 11:7, 14:6].

Kelime sonunda ise bazen kendisinden önce gelen ünsüzün başına üstün | َ | işareti getirilerek yazılmış, bazen de üstünlü elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: taza تَزْ [temiz, saf, 6:9, 7:1, 7, 9:8, 10:2, 11:5, 14:9, 41:4, 10], oraza اَرَزْ [oruç, 7:11, 14:6, 14:10, 15:2, 7, 18:5, 25:11, 12, 32:11,

40:14], taza تَزَا [temiz, saf, 3:10, 6:11], açuwanmaqlıǵında اچۇۋانماقلىڭىندا [öfkesinde, öfkesine, 24:10-11].

Bunun dışında bazı kelimelerde kendisinden önce gelen ünsüzün başına üstün işareti getirilerek yazılmıştır. Bununla birlikte kelime sonuna ayrıca bir he | ه | harfi eklenmiştir. Bu durum bilhassa isim ve fiil çekim eklerinde bir kaide şeklindedir. Örnekler: cıyırma جِيرْمَه [yirmi, 10:3, 9, 11:4, 14:4, 34:16, 36:21, 36:22, 37:16], cuk'k'a جُكْه [meme, 8:5], anña اَنْنَه [ona, 5:3, 15:11], bolsa بُلْسَه [olsa, olursa, 12:1], qatınına قَاتِنِنَه [karısına, 20:2, 31:9, 11, 32:3].

IV.1.1.2. | e | ünlüsü: Kelime başında üstünlü elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: eki اَكى [iki, 4:2, 5:4, 6, 7, 10, 12, 6:1, 5, 10:3, 4], emçek اَمچَك [meme, 25:1], endi اَندى [şimdi, 21:7, 42:17], erşi ارشى [çirkin, pis, 23:5, 31:7].

Kelime ortasında kendisinden önce gelen ünsüzün başına üstün | ا | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: begitilib بَكْتَلِب [asılıp, kapatılıp, 3:3, 22:10], belgilli بَلْغَللى [belli, bilinen, 11:10], ciberdi جَبَرْدى [gönderdi, 20:5, 7, 8, 11].

Kelime sonunda kendisinden önce gelen ünsüzün başına üstün işareti getirilerek yazılmıştır. Bununla birlikte kelime sonuna ayrıca bir he | ه | harfi eklenmiştir. Örnekler: birbirge بَرْبِرْگَه [birlikte, 8:2], keçe كَچَه [gece, 21:11, 29:1], köre كُورَه [göre, 5:3, 6:7].

IV.1.1.3. | ı | ünlüsü: Kelime başında esreli elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: ısbas اِسْبَاس [teşekkür, şükran, 34:6]. Bu örnek dışında

metnimizde | | ünlüsüyle başlayan başka bir kelime mevcut değildir. Örnek olarak verilen “ısbas” kelimesi de Rusça’dan alıntıdır.

Kelime ortasında kendisinden önce gelen ünsüz harfin altına esre | | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: cılanlar جِلَان [yılanlar, 22:11, 23:10, 25:10], tınç تِنَاح [rahat, sakın, 31:10, 11], tıyalmay تِيْلْمَا [engelleylemeyip, 42:16].

Kelime sonunda ise kendisinden önce gelen ünsüzün altına esre | | işareti getirilerek yazılmıştır. Bununla birlikte kelime sonuna ayrıca bir | | harfi eklenmiştir. Örnekler: aldağı اَلْدَغَى [öndeki, önceki, 7:9], qaysı قَيْسَى [hangi, hangisi, 18:6, 11], sıylı سَيْلَى [değerli, kıymetli, yüce, soylu, 34:6, 35:10, 18].

IV.1.1.4. | | ünlüsü: Kelime başında esreli elif | | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: igisi اِكْسَى [iyisi, 30:9], iyis اِيْسَن [koku, 23:6], izleb اِزْلَب [arayıp, 41:19].

Kelime ortasında kendisinden önce gelen ünsüzün altına esre | | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: kiyim كِيْم [giyim, elbise, 31:9], kibik كِبِيك [gibi, benzeri, 3:10, 5:5, 7:9], kim كِم [kim, 15:2, 25:8].

Kelime sonunda ise kendisinden önce gelen ünsüzün altına esre | | işareti getirilerek yazılmıştır. Bununla birlikte kelime sonuna ayrıca bir | | harfi eklenmiştir. Örnekler: ceti جَتَى [yedi, 18:9, 10], eki اَكَى [iki, 4:2, 5:4, 6], erkişi اَرَكِشَى [erkek, koca, 8:8, 28:12].

IV.1.1.5. | o | ünlüsü: Kelime başında ötreli elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: ol اَلْ [o, 4:7, 5:8, 6:4], oturub اَلْثَرُوبُ [oturup, 41:3], orunundan اَرْتُنْدَن [yerinden, 2:8].

Kelime ortasında bazen ötreli vav | و | harfiyle yazılmış, bazen de kendisinden önce gelen ünsüzün üstüne ötre | ' | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: col جَوْلُ [yol, 39:9], colğa جَوْلْغَه [yola, yoluna, 34:4], bolğan بُلْغَن [olmak, olmuş, olan, 2:6: 3:2], boyun بِيُونُ [boyun, 18:6, 19:12].

IV.1.1.6. | ö | ünlüsü: Kelime başında ötreli elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: ölgenni اَلْكَئِي [öleni, ölenin, 4:11], örge اَرْگَه [yukarı, yukarıya, 22:10, 25:2], öterikdi اَتْرَكْدِي [geçecek, 19:7].

Kelime ortasında bazen ötreli vav | و | harfiyle yazılmış, bazen de kendisinden önce gelen ünsüzün üstüne ötre | ' | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: köb كَوْبُ [çok, 5:5, 27:7, 29:9], kökde كَوْكْدَه [gökte, gökyüzünde, 35:9], körde كَرْدَه [mezarda, 36:6, 40:9], kördüm كَرْدُم [gördüm, 22:3, 5, 7].

IV.1.1.7. | u | ünlüsü: Kelime başında ötreli elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: unutub اَلْتَوْبُ [unutup, 8:11], uruşsa اَرْشَسَه [kızsa, kızarsa, azarlasa, azarlarsa, 32:12], uşamaydı اَشَامَيْدِي [benzemiyor, benzemez, 35:7].

Kelime ortasında bazen ötreli vav | و | harfiyle yazılmış, bazen de kendisinden önce gelen ünsüzün üstüne ötre | ' | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: munda مَوْنْد [bunda, burada, 2:6], toğuz تَوْغُز

[dokuz, 2:5, 7], bolsun بُلسُون [olsun, 3:7, 8], tuwğan تُوْغَان [doğan, öz, 38:9].

Kelime sonunda ise ötreli vav | و | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: bu بُو [bu, 3:1], munu مُنُو [bunu, bunun, 5:5, 19:4], ullu لُوَا [ulu, yüce, büyük, 21:12, 35:9, 12, 36:17].

IV.1.1.8. | ü | ünlüsü: Kelime başında ötreli elif | ا | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: üfkürüb أَكْفُرُب [üfleyip, üfürüp, 38:21], üs أُس [üst, 30:10], üsün أُسُون [üstünü, 30:10].

Kelime ortasında bazen ötreli vav | و | harfiyle yazılmış, bazen de kendisinden önce gelen ünsüzün üstüne ötre | ' | işaretinin getirilmesiyle yazılmıştır. Örnekler: cüyrük جُيْرُوكْ [sürat, hız, 39:15], cüz جُوزْ [yüz, 36:15, 39:9, 11], kün كُونْ [gün, 3:3, 5, 4:3].

Kelime sonunda ise ötreli vav | و | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: türlü تُرْلُو [türlü, değişik, çeşit, 39:12], küçü كُچُو [gücü, 31:9, 40:17].

IV.1.2. Ünsüzlerin İmlâsı

IV.1.2.1. | b | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda be | ب | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: başı بِاشِي [başı, kafası, 23:7], cabılır جَابِلِرْ [kapanır, örtülür, 18:10], deb دَبْ [diye, deyip, 26:12], köb كُوبْ [çok, 27:7].

Eserde zarf fiil | -p | eki ile isim ve fiil köklerinin sonundaki | p | ünsüzü, tapdırmaq [buldurmak, 41:20] ve capmaq [örtmek, kapatmak, 41:22] kelimeleri dışında be | ب | harfiyle yazılmıştır.

IV.1.2.2. | c | ünsüzü: Kelime başında ve ortasında cim | ج | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: carıq جَرِقْ [ışık, aydınlık, 28:10], bolcal بولجال [müddet, süre, 12:2].

IV.1.2.3. | ç | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda çim | چ | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: çağırса چاقırса [çağırса, çağırırса, 28:12], keçmeklikni кечмекликни [affı, af dilemeyi, 41:8], küç күч [güç, kuvvet, 15:11].

IV.1.2.4 | d | ünsüzü: Kelime başında ve ortasında dal | د | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: dağıda دَغِدَ [yine, tekrar, 6:10], aldağı الدَغَى [önceki, öndeki, 7:9].

IV.1.2.5. | f | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda fe | ف | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: fayğambar فَيَغْمَبَرْ [peygamber, 20:1], cafıraqdı جَافِرَقْدَى [yapraktır, sahifedir, 36:16], xarif خَرِيفْ [garip, zavallı, 42:15], sanaf سَنَافْ [sayıp, sıralayıp 38:7].

IV.1.2.6. | g | ünsüzü: Kelime başında ve ortasında kef | ك | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: gene گَنَ [yine, 9:11], belgili بَلْغِلَى [belli, bilinen, 11:10], kelgen كَلْغَنَ [gelen, gelmiş, 2:5].

IV.1.2.7. | ğ | ünsüzü: Kelime ortasında ğayın | غ | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: toğuz تُوغْز [dokuz, 2:5], bolğan بُلْغَنَ [olan, olmuş, 2:6], talğır تَلْغَرْ [boz, 3:8].

Bu ünsüz, dilin arka kısmının arka damağa ve küçük dile yaklaşmasıyla teşekkül eder. Ancak, Karaçay-Balkar Türkçesindeki arka damak | ğ | ünsüzü

ile Türkiye Türkçesindeki arka damak sızıcı | ğ | ünsüzü birbiriyle karıştırılmamalıdır. Karaçay-Balkar Türkçesinde | ğ | ünsüzünün teşekkülü sırasında meydana gelen sızıcılışma, hiçbir zaman Türkiye Türkçesindeki gibi iki ünlü arasında eriyerek ünlü ikizleşmesine kadar varan bir sızıcılışma değildir.

IV.1.2.8. | x | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda ha | ح | ve hı | خ | harfleriyle yazılmıştır. Örnekler: xaqılığına خاقِلِیْغِنَه [haklılığına, hak olduğuna, 2:4], xalqını خالْقِنِی [halkı, halkın, 25:1], axşı شی آخ [iyi, güzel, hoş, 26:11], mudax مُدَاخ [üzgün, 28:9].

Bu ünsüz dilin arka tarafının arka damağa ve küçük dile yaklaşmasıyla ve hafif hırıltılı bir şekilde teşekkül eder.

IV.1.2.9. | h | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda he | ه | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: har هَر [her, 2:5, 5:1, 21:5], cahanimde جَهَنِمْدَه [cehennemde, 22:4], Allah اللّٰه [Allah, 12:3], günah گُناهِ [günah, 15:11].

IV.1.2.10. | k | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda kef | ك | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: kelse كَلْسَه [gelse, gelirse, 6:10], kökde كوكْدَه [gökte, gökyüzünde, 35:9], kibik كِبِك [gibi, benzer, 7:9].

IV.1.2.11. | k' | ünsüzü: Kelime ortasında kef | ك | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: cuk'k'a جُكْه [meme, 8:5], cuk'k'asın جُكْسِن [memesini, 8:6].

Bu ünsüz kalın ünlülü sırada, dilin orta kısmının yükselerek damağın orta tarafına hatta arka damağa yakın bir bölgeye temasıyla teşekkül eder. Karaçay-Balkar Türkçesindeki orta damak | k' | ünsüzü, Türkiye Türkçesinde [İstanbul Ağız] kalın ünlülü sırada telâffuz edilen arka damak | k | ünsüzüne

yakın bir sestir. Karaçay-Balkar Türkçesinde orta damakta teşekkül eden | k' | ünsüzünün mevcut olduğu kelimelerin hepsi, metnimizde geçen yukarıdaki iki örnek kelime de dahil, Kafkas dillerinden geçmiş olan alıntı kelimelerdir.

IV.1.2.12. | q | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda kaf | ق | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: qarındaşıم قرنداشیم [kardeşim, 41:18], cuqlamaylar جوقلمايلار [uyumuyorlar, uyumazlar, 35:22], ayaq اياق [ayak, 36:10].

Bu ünsüz, dilin arka kısmının arka damağın gerisine, küçük dile yakınlaşması ve gelen havanın bir patlamayla çıkmasıyla teşekkül eder. Karaçay-Balkar Türkçesindeki arka damak | q | ünsüzü ile Türkiye Türkçesindeki kalın ünlü sırada telâffuz edilen arka damak | k | ünsüzü birbiriyle karıştırılmamalıdır. Çünkü, Karaçay-Balkar Türkçesindeki arka damak | q | ünsüzü, Türkiye Türkçesindeki arka damak | k | ünsüzünün teşekkül ettiği arka damağın daha gerisinde, küçük dile yakın bir bölgede, daha sert ve patlayıcı bir şekilde teşekkül etmektedir.

IV.1.2.13. | l | ünsüzü: Kelime ortasında ve sonunda lâm | ل | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: talğır تالغیر [boz, 3:8], ol أل [o, 5:8, 6:4].

IV.1.2.14. | m | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda mim | م | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: men مَن [ben, 20:3, 5, 21:8], oramda ارمدا [sokakta, 28:1], salam سلام [selam, 34:7, 42:3].

IV.1.2.15. | n | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda nun | ن | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: ne نه [ne, ya, veya, 9:5], sanalır سئير [sayılır, 5:2], sen سَن [sen, 26:10].

IV.1.2.16. | ñ | ünsüzü: Kelime ortasında ve sonunda kef | ك | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: körünñende كُورُنْئَنْدَه [göründüğünde, 2:9], teñlik تَئْلِيك [denklik, eşitlik, 31:2], miñ مِي [bin, 18:8], kördün كُورْدُن [gördün, 22:2].

Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime ortasında | ng |, | nğ |, | ñg |, | ñğ | şeklindeki ünsüz çiftleri, telâffuz esnasında, bir kaide olarak | ññ | şeklinde ikiz ünsüzlere dönüşerek bir ünsüz ikizleşmesi meydana getirir. Fakat, söz konusu bu ünsüz ikizleşmesi “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” adlı eserin imlâsında kalın ünlülü sırada | nñ | ve | nğ |, ince ünlülü sırada | nñ | şeklinde yazılmıştır. Örnekler: iyanan İَنَن [inanan, 2:4 < iyananğ], canğı جَانْغِي [yeni, 6:8, 7:7, 10:7], körünñen كُورُنْئَن [görünen, 3:7 < körünğen].

IV.1.2.17. | p | ünsüzü: Kelime ortasında pe | پ | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: tapdırmaq تَپْدِرْمَق [buldurmak, 41:20], capmaq جَپْمَق [örtmek, kapatmak, 41:22]. Yukarıda verilen iki örnek dışında eserde | p | harfinin geçtiği herhangi bir kelime bulunmamaktadır.

IV.1.2.18. | r | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda re | ر | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: resul رَسُول [resul, peygamber, elçi, 20:6], qara قَرَه [kara, siyah, 3:8], kir كِر [kir, 3:8].

IV.1.2.19. | s | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda sin | س | ve sat | ص | harfleriyle yazılmıştır. Metnimizde sat harfi kalın ünlülü kelimelerde yazılmıştır. Sin harfi ise hem kalın ünlülü ve hem de ince ünlülü kelimelerde yazılmıştır. Örnekler: sanalır سَانَلِر [sayılır, 5:2], sabırlıq صَابِرْلِق [sabır, 20:10], saqlıq سَاقْلِق [dikkatli olmak, 15:3], eskerilgen АСКЕРЛГЕН [hatırlanan, belirtilen, 2:6], ters ТЕРС [ters, hatalı, 26:6].

Bunun dışında bazı Arapça alıntı kelimeler aslî imlâlarıyla yazıldığından söz konusu bu kelimeler peltek se | ث | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: şevabdı ثَوَابِدِي [sevaptır, 8:10].

IV.1.2.20. | ş | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda şin | ش | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: şulay شُلَى [şöyle, 14:11], tüşgen تُشْكَنْ [düşen, düşmüş, 6:5], beş بَشْ [beş, 4:3].

IV.1.2.21. | t | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda te | ت | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: teli لَيْتَ [deli, 2:6], ketmey كَتْمَى [gitmeyip, 5:5], tört تَوْرَتَ [dört, 9:10].

Bunun dışında bazı Arapça ve Farsça alıntı kelimeler aslî imlâlarıyla yazıldığından söz konusu bu kelimeler tı | ط | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: tıhur طَهْرَ [tuhur, temiz olma hâli, 5:7], kaṭran قَطْرَانْ [katran, 22:6], Lût لُوطَ [37:20].

IV.1.2.22. | w | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda vav | و | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: waqtıda وَقْتِيْدَه [vakitte, vaktinde, 9:3 < Ar. vakt], buwaz بُوَزْ [hamile, gebe, 2:9], suw سُوْ [su, 3:8].

Karaçay-Balkar Türkçesinde diş-dudak | v | ünsüzü olmadığından, metnimizde Karaçay-Balkar Türkçesine ait kelimelerdeki vav | و | harfi çift dudak | w | ünsüzü şeklinde okunmuştur. Yukarıda örnek olarak verilen “waqtı” kelimesi de, hece sonundaki ünlü türemesi sebebiyle, Karaçay-Balkar Türkçesine ait bir kelime olarak kabul edilmiştir.

IV.1.2.23. | v | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda vav | و | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: vaciblerin وَاجِبْلَرِنْ [vaciplerini, 31:12],

vallahi وَاللّٰهِ [vallahi, 15:12 > KB. ollahiy], tavaf طَوَافٌ [tavaf, 8:3], sevabدى ثَوَابِدَى [sevaptır, 8:10 > KB. suwabdı].

Metnimizdeki Arapça alıntı kelimeler ile Arapça'dan alıntı olup da Karaçay-Balkar Türkçesindeki şekliyle yazılmayan kelimelerdeki vav | و | harfi diş-dudak | v | ünsüzü şeklinde okunmuştur.

IV.1.2.24. | y | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda ye | ي | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: ya يَه [ya, 10:8], yamanlığın يَمَانِیْغُنْ [kötülüğünü, 9:9], yaxşı یَخْشِی [iyi, güzel, 18:8], cıyırma جِیْرْمَه [yirmi, 10:3], ay اَی [ay, 4:9].

Esâsen Karaçay-Balkar Türkçesinde, seslenme edatı “ya” kelimesi ve Rusça alıntı kelimelerin dışında, kelime başında | y | ünsüzü bulunmaz. Metnimizde yer alan “yaxşı” ve “yamanlığın” kelimeleri, herhalde sürekli Kumuk Türkçesiyle kitaplar yayınlayan matbaa görevlilerinden kaynaklanan bir dizgi hatası olmalıdır. Kumuk Türkçesinde kelime başındaki | y | ünsüzü Karaçay-Balkar Türkçesinde | c | ünsüzüne tekâbüle etmektedir. Dolayısıyla metinde “yamanlığın” şeklinde geçen kelime “camanlığın” şeklinde olması gerekirdi. Öte yandan “yaxşı” kelimesinin başındaki | y | ünsüzü ise Karaçay-Balkar Türkçesinde düşmüştür. Yani bu kelime de aslında “axşı” veyahut “aşxı” şeklinde olması gerekirdi.

IV.1.2.25. | z | ünsüzü: Kelime başında, ortasında ve sonunda ze | ز | harfiyle yazılmıştır. Örnekler: zat زَتْ [şey, 27:11, 32:1], kızıl قِزْلْ [kızıl, kırmızı, 3:7], az اَزْ [az, 3:4].

Bunun dışında bazı Arapça ve Farsça alıntı kelimeler aslî imlâlarıyla yazıldığından söz konusu bu kelimeler zel | ذ |, dat | ض | ve zı | ظ | harfleriyle de yazılmıştır. Örnekler: zikir ذِکِرْ [zikir, 8:7], zaqqum ذَقْقُومْ [zakkum, 22:8],

azāb عَذَابُ [azap, 22:6], fāẓil فاضل [fazilet,1:2], Ramaẓān رَمَازَانُ [Ramazan, 11:7], istixāẓa اسْتِحَاضَه [istihaze, 13:8], xayız حَيْضُ [hayz, 2:10], ẓāhirin ظَاهِرِن [göre, 3:], ẓulmu ظُلْمُ [zulüm, 32:3].

IV.2. SES BİLGİSİ

IV.2.1. ÜNLÜLER

Metnimizde 8 adet ünlü tespit edilmiştir: a, e, ı, i, o, ö, u, ü.

IV.2.1.1. Kalın Ünlüler

IV.2.1.1.1. | a | ünlüsü: Örnekler: alğın [önce, ilk, 5:5], aslam [fazla, 5:7], arada [arasında, ortasında, 5:4].

IV.2.1.1.2. | ı | ünlüsü: Örnekler: ısbas [teşekkür, şükran, 34:6], tınçlıq [rahatlık, sakinlik, 7:5], çaqlı [kadar, 12:8, 27:7].

IV.2.1.1.3. | o | ünlüsü: Örnekler: ozub [geçip, 3:11, 4:1, 10:12], qol [kol, el, 30:9], col [yol, 39:9].

IV.2.1.1.4. | u | ünlüsü: Örnekler: uzaq [uzak, 31:4], munda [bunda, burada, 2:6], bolsun [olsun, 3:7, 8], bu [bu, 3:1].

IV.2.1.2. İnce Ünlüler

IV.2.1.2.1. | e | ünlüsü: Örnekler: endi [şimdi, 21:7, 42:17], beşinçi [beşinci, 14:10], neñçe [ne kadar, 7:4].

IV.2.1.2.2. | i | ünlüsü: Örnekler: içirsın [içirsin, 8:6], kir [kir, pis, 3:8], ciberdi [gönderdi, 20:5, 7, 8].

IV.2.1.2.3. | ö | ünlüsü: Örnekler: öbkelerge [küsmeye, darılmaya, 33:1], köz [göz, 29:4, 35:21], körde [mezarda, 36:6, 40:9].

IV.2.1.2.4. | ü | ünlüsü: Örnekler: üyümden [evimden, 20:3], cüregi [yüreği, 33:1], türlü [türlü, değişik, 39:12].

IV.2.2. ÜNSÜZLER

Metnimizde 25 adet ünsüz tespit edilmiştir: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, k, k', q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, w, v, y, z.

IV.2.2.1. Dudak Ünsüzleri

IV.2.2.1.1. | b | ünsüzü: Örnekler: barmağı [parmağı, 11:10], ciberdi [gönderdi, 20:5], köb [çok, 27:7], tab [dahi, 4:4].

IV.2.2.1.2. | m | ünsüzü: Örnekler: manñılaylarına [alınlarına, 25:10], tamaqlarından [boğazlarından, 22:6], tamam [eksiksiz, bütün, 34:15, 18].

IV.2.2.1.3. | p | ünsüzü: Örnekler: tapdırmaq [buldurmak, 41:20], capmaq [örtmek, kapatmak, 41:22].

IV.2.2.1.4. | w | ünsüzü: Örnekler: wa [ise, ya, 6:2], cuwuq [yakın, 8:2], aruw [güzel, 25:6].

IV.2.2.2. Dudak-Diş Ünsüzleri

IV.2.2.2.1. | f | ünsüzü: Örnekler: farzı [farzı, 34:18], cafıraqdı [yapraktır, sahifedir, 36:16], xarif [garip, zavallı, 42:15].

IV.2.2.2.1. | v | ünsüzü: Örnekler: vallahi [vallahı, 15:12], tavaf [tavaf, 83:].

IV.2.2.3. Diş Ünsüzleri

IV.2.2.3.1. | d | ünsüzü: Örnekler: degen [denen, denilen, 2:7], bardı [var, vardır, 27:5], mardası [ölçüsü, 10:11].

IV.2.2.3.2. | s | ünsüzü: Örnekler: sora [sonra, 6:9], orzasın [orucunu, 3:6], nıfas [loğusalık, 11:2].

IV.2.2.3.3. | t | ünsüzü: Örnekler: tıyalmay [durduramayıp, engel olamayıp, 9:9], ketmey [gıtmeyıp, 5:5], tört [dört, 9:10].

IV.2.2.3.4. | z | ünsüzü: Örnekler: ziynadan [zinadan, 18:5], qozlağan [doğuran, doğurmuş, 10:7], toğuz [dokuz, 2:5].

IV.2.2.4. Diş-Damak Ünsüzleri

IV.2.2.4.1. | c | ünsüzü: Örnekler: cartı [yarım, 42:5], col [yol, 39:9], daracasın [derecesini, 19:9].

IV.2.2.4.2. | ç | ünsüzü: Örnekler: çayqar [çalkalar, 41:4], keçe [gece, 19:8], küç [güç, kuvvet, 15:11].

IV.2.2.4.3. | n | ünsüzü: Örnekler: neçik [nasıl, 22:2], nençe [ne kadar, kaç, 7:4], orunundan [yerinden, yatağından, yuvasından, 2:8].

IV.2.2.4.4. | ş | ünsüzü: Örnekler: şahadatdı [şehadettir, 40:13], eşigi [eşiğı, kapısı, 18:10], caş [erkek çocuk, delikanlı, genç, 9:12].

IV.2.2.5. Ön Damak Ünsüzleri

IV.2.2.5.1. | g | ünsüzü: Örnekler: gene [yine, 9:11], begitilib [kapanıp, örtölüp, 3:3], bitgen [biten, bitmiş, 12:2].

IV.2.2.5.2. | k | ünsüzü: Örnekler: köredi [görüyor, görür, 40:5], kerekli [gerekli, 32:12], kök [gök, gökyüzü, 39,13].

IV.2.2.5.3. | l | ünsüzü: Örnekler: lâzımdır [lâzımdır, 9:10], töler [öder, 14:7], ölse [ölse, ölürse, 4:8], tüyül [değil, 35:9,10], bil [bil, 36:16], tolturub [doldurub, 41:4], uyalmay [utanmadan, 42:15], cıl [yıl, 7:10].

IV.2.2.5.4. | ñ | ünsüzü: Örnekler: künñe [güne, 10:11], teñlik [denklik, eşitlik, 31:2], miñ [bin, 18:8].

IV.2.2.5.5. | r | ünsüzü: Örnekler: resul [resul, peygamber, elçi, 20:6], sora [sonra, 6:9], bir [bir, 4:6].

IV.2.2.5.6. | y | ünsüzü: Örnekler: ya [ya, 10:8], yaxşı [iyi, güzel, 18:8], yamanlığın [kötülüğünü, 9:9], Yusufnu [Yusuf'un, 6:4], aytıladı [söyleniyor, söylenir, denir, 2:10], bılaydı [böyledir, 9:8], bılay [böyle, 10:6].

IV.2.2.6. Orta Damak Ünsüzleri

IV.2.2.6.1. | k' | ünsüzü: Örnekler: cuk'k'a [meme, 8:5], cuk'k'asın [memesini, 8:6].

IV.2.2.7. Arka Damak Ünsüzleri

IV.2.2.7.1. | ğ | ünsüzü: Örnekler: bolmağan [olmayan, olmamış, 2:6], balığ [ergen, 4:12].

IV.2.2.7.2. | x | ünsüzü: Örnekler: xatasın [hatasını, günahını, 21:4], başxa [başka, 3:1, 8:4], mudax [üzgün, 28:9].

IV.2.2.7.3. | q | ünsüzü: Örnekler: qatın [kadın, 26:9], aqrablar [akrepler, 22:11], aqıllı , 2:6], qırq [kırk, 10:10].

IV.2.2.7.4. | ñ | ünsüzü: Örnekler: iyanñan [inanan, 2:4], bolsañ [olsan, 26:11].

IV.2.2.8. Gırtlak Ünsüzü

IV.2.2.8.1. | h | ünsüzü: Örnekler: har [her, 2:5, 5:1, 21:5], şahadat [şehadet, 40:13], günah [günah, 15:11].

IV.2.3. SES UYUMLARI

IV.2.3.1. Ünlü Uyumu

IV.2.3.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Metnimizde kalınlık-incelik uyumu çok kuvvetlidir. Örnekler: cılına [yaşına, 2:5], bolmağan [olmayan, 2:6], qatından [kadından, 2:9], birliğine [birliğine, 2:4], ekinçi [ikinci, 5:7].

Çok az olmakla birlikte metnimizde kalınlık-incelik uyumuna aykırı istisna kelimeler de vardır. Örnekler: iynanñan [inanan, 2:4], tişiruw [kadın, 3:6], tişiruwğa [kadına, 2:5].

Metnimizde alınma kelimelerin de kalınlık-incelik uyumuna girdiği görülmektedir. Örnekler: axıratda [ahirette, 24:7 < Ar. āhiret], aqrab [akrep, 23:10 < Ar. 'aḳreb], amalların [amellerini, 27:6 < Ar. 'amel].

Bununla birlikte metnimizde az da olsa kalınlık-incelik uyumuna aykırı alınma kelimeler de yer almaktadır. Örnekler: abdes [abdest, 8:9 < Far. ābdest], xarif [garip, 34:5 < Ar. ġarīp], iymandan [imandan, 9:7 < Ar. ĩmān].

IV.2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Metnimizde birkaç istisna kelime dışında düzlük-yuvarlaklık uyumu çok kuvvetlidir. İstisna kelimelerin durumu ise şöyledir; | w | dudak ünsüzü kendisinden önce veya sonra gelen | e, ı, i | ünlülerini yuvarlaklaştırmaktadır.

Bunun sonucu olarak bazı kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmaktadır. Örnekler: awuz [ağız, 23:10], awzumdan [ağızımdan, 29:7], awzun [ağızını, 41:4], aruw [güzel, 25:6].

Bilhassa ilk hecesinde düz ünlü bulunan kelimelerde düzlük bakımından uyum varsa da, bu durum birinci ve ikinci heceleri düz ünlülü olan fiillere fiilden isim yapan | -w | eki getirildikten sonra eklenen ekler düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır. Örnekler: aldawsuz [doğru, kesin, 15:3], caziwçudu [yazıcıdır, katiptir, 36:9].

IV.2.3.1.2.1. İlk Hecesinde | o | veya | u | Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Metnimizde, düzlük-yuvarlaklık uyumu gereği, ilk hecede bulunan kalın-yuvarlak | o | veya | u | ünlülerinden sonra düz-geniş | a | veya dar-yuvarlak | u | ünlüleri gelir.

IV.2.3.1.2.1.1. İlk Hecesinde | o | Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

IV.2.3.1.2.1.1.1. İki Heceli Kelimelerde: Örnekler: colğa [yola, 34:4], bolğan [olan, 2:6], qoysa [bıraksa, 28:4], colnu [yolu, 39:11], bolub [olup, 5:1] qoyub [bırakıp, 13:1], soqur [kör, 23:4].

IV.2.3.1.2.1.1.2. Üç Heceli Kelimelerde: Örnekler: bolğandan [olduktan, 8:1], boluwçu [herzamanki, mütemadiyen, 4:1], sorulur, [sorulur, 32:6], olturub [oturup, 41:3], tolturub [doldurup, 41:4].

IV.2.3.1.2.1.1.3. Dört Heceli Kelimelerde: Örnekler: orunundan [yerinden, 2:8], sorulluqsuz [sorulacaksınız, 32:6].

IV.2.3.1.2.1.2. İlk Hecesinde | u | Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

IV.2.3.1.2.1.2.1. İki Heceli Kelimelerde: Örnekler: turğan [durmak, duran, 12:9], turmaz [durmaz, 8:13], urmaz [vurmaz, 10:5], munu [bunu, 19:4], turub [durup, 22:9].

IV.2.3.1.2.1.2.2. Üç Heceli Kelimelerde: Örnekler: turğanlay [dururken, 21:9], burnundan [burnundan, 23:5] uruşsa [azarlasa, 32:12], qutulub [kurtulup, 39:16], ulludur [büyüktür, 15:12], buyurdu [buyurdu, 20:3], urulur [vurulur, 39:3], qurulur [kurulur, 39:4].

IV.2.3.1.2.1.2.3. Dört Heceli Kelimelerde: Örnekler: cuwunurğa [yıkanmaya, 13:12], surağanña [sorana, 41:14], buyruğunda [buyruğunda, 32:9], qutulluqdu [kurtulacak, 19:7].

IV.2.3.1.2.2. İlk Hecesinde | ö | veya | ü | Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Karaçay-Balkar Türkçesinde de düzlük-yuvarlaklık uyumu gereği, ilk hecesinde | ö | veya | ü | ünlüleri bulunan kelimelerin sonraki hecelerinde ancak | e | veya | ü | ünlüleri bulunabilir. Metnimizde bu uyuma aykırı iki istisna kelime vardır. Bunlar da “körgönidim” [görmüşüm, 21:12] ve “körgönde” [görünce, 29:10-11] kelimeleridir.

Bu durumun iki türlü açıklaması yapılabilir. Birincisi; bu kelimelerin matbaacı tarafından yanlış dizilmesinden kaynaklanmış olmasıdır. Yani, eser matbaada dizilirken bu kelimeler aslında “körgenidim” ve “körgönde” şeklinde olması gerekirken, hatalı olarak “körgönidim” ve “körgönde” şeklinde dizilmiş olabilir.

İkincisi ise; eserin müellifinin de mensubu olduğu Çerek [Yukarı Balkar] ağzından kaynaklanmış olabilir. Karaçay-Balkar Türkçesi Çerek ağzının fonetik özelliklerinden biri olan yuvarlaklaşma hadisesine göre, ilk hecesinde | ö | ünlüsü yer alan kelimelerin ikinci hecesindeki | e | ünlüsü yuvarlaklaşarak | ö | ünlüsüne dönüşür. Örnekler: ölgöndi < ölgendi [ölmüş], örgö < örge [yukarı], özdön < özden [hür], özön [vadi]. Bahsi geçen “körgönidim” ve “körgönde” şeklindeki kelimeler de bu yuvarlaklaşma hadisesi kuralına uymuş olabilir.

IV.2.3.1.2.2.1. İlk Hecesinde | ö | Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

IV.2.3.1.2.2.1.1. İki Heceli Kelimelerde: Örnekler: körse [görse, 25:8], bölek [kısım, parça, 14:1], töben [aşağı, 2:9], körüb [görüp, 6:8], kördüñ [gördün, 22:2], öldü [öldü, 20:9].

IV.2.3.1.2.2.1.2. Üç Heceli Kelimelerde: Örnekler: körgende [gördüğünde, 29:4], tölemez [ödemez, 7:12], tölerge [ödemek, 14:4], sözüdü [sözüdür, 11:9], törtünçü [dördüncü, 14:10], körgüzüb [gösterip, 25:6].

IV.2.3.1.2.2.1.3. Dört Heceli Kelimelerde: Örnekler: körünñende [göründüğünde, 2:9], körgüzgünçü [gösterinceye, 28:10], törtünçüsü [dördüncüsü, 37:11].

IV.2.3.1.2.2.2. İlk Hecesinde | ü | Ünlüsü Bulunan Kelimelerdeki Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

IV.2.3.1.2.2.2.1. İki Heceli Kelimelerde: Örnekler: künden [günden, 3:11], tüşgen [düşen, 6:5], süyse [istese, 8:6], tüşüb [düşüp, 22:1], süyüb [sevip, 28:1], küçü [gücü, 31:9].

IV.2.3.1.2.2.2. Üç Heceli Kelimelerde: Örnekler: süyseler [isteseler, 9:1], türlenib [değişip, 10:10], künlerde [günlerde, 10:10], tüyüldü [değildir, 2:10], cürütür [yürütür, 5:3], üçünçü [üçüncü, 13:1].

IV.2.3.1.2.2.2.3. Dört Heceli Kelimelerde: Örnekler: üslerinde [üstlerinde, 22:10], tüblerinden [altlarından, 22:12], cürütmese [yürütmese, 31:2], sürüwçüsüz [çobansız, 32:5], üçünçüsü [üçüncüsü, 36:14], üfkürülür [üflenir, 39:1].

IV.2.3.1.2.2.2.4. Beş Heceli Kelimelerde: Örnekler: küyürlerini [yakıcı ateşlerini, 23:4].

IV.2.3.1.2.3. Alıntı Kelimelerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumu kuvvetli olduğu için bazı alıntı kelimeler de bu uyuma girmiştir. Örnekler: oraza [oruç, 7:11 < Far. rûze]. Ancak, metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı istisna alıntı kelimeler de vardır. Örnekler: qabul [kabul, 27:1 < Ar. qabûl], zaqqum [zakkum, 22:8 < Ar. zaqqûm,], Mesud [21:1], Abdullah [26:8].

IV.2.3.2. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Metnimizde ünlü-ünsüz uyumu, alıntı kelimeler dışında, çok kuvvetlidir. Arka damak ünsüzleri olan | ğ |, | x |, | q | ünsüzleri ile gırtlak | h | ünsüzü, arka damak nazal | ñ | ünsüzü ve kalın | l | ünsüzünün mevcut olduğu kelimelerde daima kalın ünlüler, ön damak ünsüzleri olan | g |, | k | ünsüzleri ile ön damak nazal | ñ | ünsüzü ve ince | i | ünsüzünün mevcut olduğu kelimelerde de daima ince ünlüler bulunmaktadır. Örnekler: başlağan [başlayan, 6:8], toxtamasa [durmasa, 10:4], qatından [kadından, 2:9], har [her, 2:5], bolğan [olan, 3:2], kelgen [gelen, 2:5], eskerilgen [belirtilen, dikkat çekilen, 2:6], tüşgen [düşen, 6:5], körse [görse, 6:9], keslerinde [kendilerinde, 7:2], künñe [güne, 10:11], miñ [bin, 18:8].

Metnimizde ünlü-ünsüz uyumuna aykırı alıntı kelimeler ile kalınlık-incelik uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmuş olan Türkçe kelimeler de görülmektedir. Örnekler: günahı [günahı, 15:10], cahanimde [cehennemde, 28:5], xiysab [hesap, 36:14], xükmü [hüküm, 9:8], iynanñan [inanan, 2:4], tişiruwğa [kadına, 2:5].

IV.2.3.3. Ünsüz Uyumu

Metnimizde ünsüz uyumu çok zayıftır. Bilhassa sedasız ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen eklerin sedalı ünsüzle başlaması ve söz konusu bu eklerin sedasız ünsüzle başlayan şekillerinin olmayışı, metnimizdeki ünsüz uyumunun zayıf olmasının esas sebebini teşkil etmektedir.

IV.2.3.3.1. Bulunma Hâli Eki [-da, -de] Bulunan Kelimelerde:

Örnekler: namazlıqda [namazlıkta, 8:9], tazalıqda [temizlikte, temiz halde, 11:8], sağıatda [saatte, zamanda, 12:2], suratda [surette, 23:9], axıratda [ahirette, 24:7], kökde [gökte, 35:9].

IV.2.3.3.2. Uzaklaşma Hâli Eki [-dan, -den] Bulunan Kelimelerde:

Örnekler: Ayşatdan [Ayşe'den, 19:1], Sıratdan [Sıratın, 19:7], Abdullahdan [Abdullah'tan, 21:1], başdan [baştan, 36:10], qılıçdan [kılıçtan, 39:7], aşıqdan [aşık kemiğinden, 40:23], Allahdan [Allah'tan, 41:8], kökden [gökten, 36:15], cinñirikden [dirsekten, 40:21], kemirçekden [burun kıkırdağından, 41:5].

IV.2.3.3.3. Yaklaşma Hâli Eki [-ğa] Bulunan Kelimelerde: Örnekler:

aralıqğa [araya, 11:3].

IV.2.3.3.4. Teklik 3. Şahıs Bildirme Eki [-dı, -du] Bulunan

Kelimelerde: Örnekler: kerahatdı [mekruhtur, 9:1], coqdu [yoktur, 34:15], azatdı [azattır, 19:7], amanatdı [emanettir, 32:4], cafirıqdı [yapraktır, sahifedir, 36:16].

IV.2.3.3.5. Fiilden Fiil yapma Eki [-dır] Bulunan Kelimelerde:

Örnekler: caraşdırıb [süsleyip, 28:2].

IV.2.3.3.6. Sıfat Fiil Eki [-ğan, -gen | Bulunan Kelimelerde: Örnekler:

tutğan [tuttuğu, 11:8], ayıtğanın [dediğini, 20:6], cılatğan [ağlatan, 21:10], çıqğanlardı [çıkanlardır, 25:3], cetişgen [yetişen, yeten, 5:11], tüşgen [düşen, 6:5], bitgen [biten, 12:2], ketgenden [gittikten, 20:4].

IV.2.3.3.7. Görülen Geçmiş Zaman Eki [-dı, -di] Bulunan

Kelimelerde: Örnekler: ayıtdı [söyledi, 20:6], ayıtdıq [söyledik, 21:10], keçdim [affettim, 20:12].

IV.2.3.3.8. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki [-ğan] Bulunan

Kelimelerde: Örnekler: ayıtğan [söylemiş, 21:2].

IV.2.4. SES OLAYLARI

IV.2.4.1. Ünlü Değişmeleri

IV.2.4.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

IV.2.4.1.1.1. | a- > e- | : Örnekler: endi [şimdi, 21:7 < ET. amtı].

IV.2.4.1.1.2. | -ı > -i | : Örnekler: endi [şimdi, 21:7 < ET. amtı].

IV.2.4.1.1.3. | -ı- > -i- | : Örnekler: til [dil, 22:5 < ET. tıl].

IV.2.4.1.1.4. | ı- > iy- | : Örnekler: iynan- [inan- 2:4 < ET. inan-].

IV.2.4.1.1.5. | -u- > -ö- | : Örnekler: kör [mezar, 36:6 < Far. gūr].

IV.2.4.1.1.6. | -o- / -ı- > -ü- > -ü- | : Örnekler: cürü- [yürümek, 25:6 < ET. yorı-].

IV.2.4.1.1.7. | u- / -u- > ü- > -ü- | : Örnekler: üçün [için, 33:2 < ET. uçun].

IV.2.4.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

IV.2.4.1.2.1. | -e > -a | : Örnekler: cıyırma [yirmi, 10:3 < ET. yigirme].

IV.2.4.1.2.2. | -e > -a | : İnce ünlülerin kalınlık-incelik uyumu etkisiyle kalınlaştığı Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde görülmektedir. Örnekler: fayğambar [peygamber, 20:1 < Far. peygâmber], axırat [ahiret, 24:7 < Ar. âhiret], kıyamat [kıyamet, 31:7 < Ar. kıyâmet].

IV.2.4.1.2.3. | -i- > -ı- | : Örnekler: cıyırma [yirmi, 10:3 < ET. yigirme], kâfir [kâfir, 9:4 < Ar. kâfir] faqır [fakir, 9:2 < Ar. fakîr].

IV.2.4.1.2.4. | -e- / -i- > -ı- / -ı- | : Örnekler: mıy [beyin, 22:4 < ET. benyi]

IV.2.4.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

IV.2.4.1.3.1. | -a- > -u- | : Örnekler: cuwuq [yakın, 8:2 < ET. yağuk].

IV.2.4.1.3.2. | -ı- > -u- | : Örnekler: aruw [güzel, 25:6 < ET. arığ], açuw- [öfkelenmek, 26:4 < ET. açığ-].

IV.2.4.1.3.3. | e- > ü- | : üy [ev, 20:3 < ET. eb].

IV.2.4.1.3.4. | -e- > -ü- | : Örnekler: tüyül [değil, 35:9 < ET. tegül].

IV.2.4.1.3.5. | -ı- > -ü- | : Örnekler: cürü- [yürümek, 25:6 < ET. yorı-].

IV.2.4.1.3.6. | -i- / -i- > -ü- / -ü- | : Örnekler: cütü [keskin, 39:7 < ET. yitig].

IV.2.4.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

IV.2.4.1.4.1. | -u- > -ı- | : Örnekler: canğız [yalnız, 11:10 < ET. yalguz], artıq [fazla, 10:10 < ET. artuk], qayğır- [kaygılanmak, 25:8 < ET. qadğur-], carıq [ışık, aydınlık, < ET. yaruq], qatın [kadın, 8:2 < ET. qatun], caşır- [saklamak, gizlemek, 24:4 < ET. yaşur-].

IV.2.4.1.4.2. | -ü > -i | : Örnekler: kerti [gerçek, 34:19 < ET. kirtü].

IV.2.4.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması

IV.2.4.1.5.1. | -a- > -ı- | : Örnekler: tış [dış, 41:15 < ET. taş]

IV.2.4.1.5.2. | -e- > -i- | : Örnekler: tiy- [değmek, dokunmak, 8:4 < ET. teg-], kiy- [giymek, 12:3 < ET. ked-]. Bunun dışında | y | ünsüzünün inceltici etkisiyle bazı kelimelerde | e | ünlüsünün incelererek | i | ünlüsüne dönüştüğü görülmektedir. Örnekler: alayise [öyleyse, 7:3 < alayese], kirgiyidi [girseydi, 25:9 < kirgeyedi], ayıtğiyidi [söyleseydi, 28:3 < ayıtğayedi], körgiyidi [görseydi, 28:4 < körgeyedi].

IV.2.4.1.5.3. | -e- / -ü > -i- / -i | : Örnekler: igi [iyi, 30:9 < ET. edgü].

IV.2.4.1.5.4. | -o- > -u- | : Örnekler: ulan [oğlan, 18:2 < ET. oğlan], uşa- [benzemek, 35:7 < ET. okşa-].

IV.2.4.1.5.5. | -o- > -u- | : Örnekler: buz- [bozmak, 37:5 < ET. boz-], sura- [sormak, 41:14 < ET. sor-], tuw- [doğmak, 38:11 < ET. toğ-], tuwra- [doğramak, 23:2 < ET. toğra-].

IV.2.4.1.5.6. | ö- > ü- | : Örnekler: üyret- [öğretmek, 32:2 < ET. öğret-].

IV.2.4.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

IV.2.4.1.6.1. | i- > e- | : Örnekler: eki [iki, 4:3 < ET. iki].

IV.2.4.1.6.2. | -i- > -e- | : Örnekler: kerti [gerçek, 34:19 < ET. kirtü], ceti [yedi, 18:9 < ET. yiti], ket- [gitmek, 20:4 < ET. kit-].

IV.2.4.2. Ünlü Türemesi

IV.2.4.2.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi: Metnimizde | r- | ünsüzü ve | sp- | çift ünsüzüyle başlayan alıntı kelimelerin başında | o | ve | ı | ünlülerinin türediği tespit edilmiştir. Örnekler: oraza [oruç, 7:11 < Far. rûze], isbas [teşekkür, şükran, 34:6 < Rus. spasiba].

IV.2.4.2.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi: Metnimizde “sor-” [sormak] fiil kökünden sonra | a | ünlüsünün türediği tespit edilmiştir. Örnekler: surağanña [sorana, 41:14 < ET. sor-]. Ayrıca çift ünsüzle biten bazı kelimelerde, bu ünsüz çiftleri arasında | ı | ve | i | ünlülerinin türediği tespit edilmiştir. Örnekler: arıt [art, arka, geri, 5:9 < art], terik [çabuk, tez, 33:1 < terk]. Bunun dışında kelime sonunda | -dr | ve | -br | ünsüz çiftleri taşıyan alıntı kelimelerde, bu ünsüz çiftleri arasında | a |, | ı | ve | u | ünlülerinin türediği tespit edilmiştir. Örnekler: waqtı [vakit, zaman, 18:4 < Ar. vakt] , waxyu [vahiy, 20:11 < Ar. vahy], zulmu [zulüm, 32:3 < Ar. zulm], xükmü [hüküm, 9:8 < Ar. hüküm].

IV.2.4.2.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi: Metnimizde sonu çift ünsüzle biten alıntı kelimelerin sonunda | ı |, | u | ve | ü | ünlülerinin türediği tespit edilmiştir. Örnekler: waqtı [vakit, zaman, 18:4 < Ar. vakt], zulmu [zulüm, 32:3 < Ar. zulm], xükmü [hüküm, 9:8 < Ar. hüküm].

IV.2.4.3. Ünlü Düşmesi

IV.2.4.3.1. Kelime Ortasında Ünlü Düşmesi: Metnimizde orta hecenin vurgusuz olması sebebiyle bazı kelimelerin ortasındaki ünlülerin düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: awzumdan [ağzımdan, 29:7 < awuzumdan], ayılğandı [söylenmiştir, 9:7 < ayıtılğandı] eştib [işitip, 26:9 < eşitib].

IV.2.4.3.2. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi: Örnekler: bılay [böyle, 10:6 < ET. bulayu], carayd [faydalıdır, 33:2 < caraydı], cerded [yerededir, 35:12 < cerdedi].

IV.2.4.4. Ünlü Birleşmesi

Metnimizde kelime ortasında ünlü birleşmesi tespit edilmiştir. Örnekler: tişiruw [kadın, 3:6 < tişi + uruw], tıyalmay [engel olamayıp, 9:9 < tıya + almay], ötalmay [geçemeyip, 39:18 < öte + almay], neteyim [ne yapayım, 34:5, < ne + eteyim].

IV.2.4.5. Ünsüz Değişmeleri

IV.2.4.5.1. Sedalılaştırma

IV.2.4.5.1.1. | -k- > -g- | : Örnekler: begit- [sağlamlaştırmak, 22:10 < ET. bekit-], tögül- [dökülmek, 29:5 < ET. tökül-].

IV.2.4.5.1.2. | -k- > -ğ- | : Örnekler: toğuz [dokuz, 2:5 < ET. tokuz], dağıda [yine, dahi, 6:10: < ET. takı], başğa [başka, 11:1 < ET. başka].

IV.2.4.5.1.3. | -q- > -x- | : Örnekler: başxa [başka, 3:1 < ET. başka], axşı [iyi, güzel, 18:9 < ET. yakış], toxta- [durmak, 5:1 < ET. tokta-].

IV.2.4.5.1.4. | -p > -b | : Örnekler: köb [çok, 27:7 < ET. köp], tüşüb [düşüp, 22:1], deb [deyip, diye, 21:2].

IV.2.4.5.1.5. | t- > d- | : Örnekler: dağıda [yine, dahi, 6:10: < ET. takı], de- [de-, 2:7 < ET. ti-].

IV.2.4.5.1.6. | -t- > -d- | : Örnekler: endi [şimdi, 21:7 < ET. amtı].

IV.2.4.5.2. Sedasızlaşma

IV.2.4.5.2.1. | -d > -t | : Örnekler: azat [serbest, 19:7: < Far. āzād].

IV.2.4.5.3. Sızıcılaşma

IV.2.4.5.3.1. | -b > -w | : Örnekler: suw [su, 3:8 < ET. sub].

IV.2.4.5.3.2. | -b > -f | : Örnekler: sanaf [sayıp, 38:7 < sanab].

IV.2.4.5.3.3. | -g- > -w- | : Örnekler: sürüw [sürü, 32:5 < ET. sürüg].

IV.2.4.5.3.4. | -ğ- > -w- | : Örnekler: açuw- [öfkelenmek, 26:4 < ET. açığ-], cuwuq [yakın, 8:2 < ET. yağuk], awuz [ağız, 23:10 < ET. ağız], tuw- [doğmak, 38:11 < ET. toğ-], tuwra- [doğramak, 23:2 < ET. toğra-].

IV.2.4.5.3.5. | -ğ > -w | : Örnekler: aruw [güzel, 25:6 < ET. arığ], saw [sağ, 27:3 < ET. sağ].

IV.2.4.5.3.6. | p- > f- | : Örnekler: fayğambar [peygamber, 2:4 < Far. peygâmbər], façça [padişah, 32:6 < Far. pādşāh].

IV.2.4.5.3.7. | -p- > -f- | : Örnekler: cafıraq [yaprak, sahife, 36:16 < ET. yapurğak].

IV. 2.4.5.4. Akıcılaşıma

IV. 2.4.5.4.1. | **b-** > **m-** | : Örnekler: men [ben, 20:3 < ET. ben], mıyı [beyin, 22:4 < ET. benyi].

IV. 2.4.5.4.2. | **-b** > **-y** | : Örnekler: üy [ev, 28:5 < ET. eb].

IV. 2.4.5.4.3. | **-d-** > **-y-** | : Örnekler: tıy- [engellemek, 9:9 < ET. tıd-], qayğır- [kaygılanmak, 25:8 < ET. qadğur-], qoy- [bırakmak, 13:1 < ET. qod-].

IV. 2.4.5.4.4. | **-g-** > **-y-** | : Örnekler: tiy- [değmek, dokunmak, 8:4 < ET. teg-], cıyırma [yirmi, 10:3 < ET. yigirme], tüyül [değil, 35:9 < ET. tegül], cüyrük [sürat, hız, 39:15 < ET. yügrük].

IV. 2.4.5.4.5. | **-ğ-** > **-y-** | : bayla- [bağlamak, 25:10 < ET. bağla-].

IV. 2.4.5.4.6. | **-ny** > **-y-** | : Örnekler: qıyın [eziyet, meşakkat, 15:3 < ET. kıny].

IV. 2.4.5.4.7. | **-ny-** > **-y-** | : Örnekler: mıyı [beyin, 22:4 < ET. benyi], küyür [yakıcı ateş, 23:4 < ET. küny- : yanmak].

IV.2.4.2.5. Süreksizleşme

IV.2.4.2.5.1. | **y-** > **c-** | : Örnekler: carıq [ışık, aydınlık, < ET. yaruq], cıl [yıl, 7:7 < ET. yıl], cab- [örtmek, kapamak, 18:10 < ET. yap-], cüyrük [sürat, hız, 39:15 < ET. yügrük], cıla- [ağlamak, 22:1 < ET. yığla-], ciber- [göndermek, 20:5 < ET. yiber-], canşa- [gevezelik etmek, 42:15 < ET. yañşa-], caşır- [saklamak, gizlemek, 24:4 < ET. yaşur-].

Metnimizdeki bazı kelimelerde | **y-** > **c-** | değişmesine aykırı kelimeler tespit edilmiştir. Fakat bu kelimeler, daha önce imlâ özellikleri bahsinde anlatıldığı üzere dizgi hatasından kaynaklanmış kelimelerdir. Örnekler:

yaman [kötü, 28:8 > caman], yamanlığın [kötülüğünü, 9:9 > camanlığını], yaxşı [iyi, güzel, hoş, 18:8 > axşı], yetiş- [yetmek, yetişmek, kâfi gelmek, 12:4 > cetiş-].

IV.2.4.2.5.2. | y- > ç- | : Örnekler: çayqa- [çalkalamak, 41:4 < ET. yayqa-].

IV.2.4.2.5.3. | s- > ç- | : Örnekler: çaç [saç, 22:3 < ET. saç].

IV.2.4.2.5.4. | -ş- > -ç- | : Örnekler: façça [padişah, 32:6 < Far. pādšāh].

IV.2.4.2.6. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

IV.2.4.2.6.1. | v > w | : Örnekler: waqtı [vakit, zaman, 18:4 < Ar. vakt], awwal [evvel, 5:1 < Ar. evvel].

IV.2.4.2.6.2. | -ğ- > -x- | : Kelime ortasında | b, ç, ş, t | ünsüzlerinden sonra gelen | ğ | ünsüzlerinde görülmektedir. Örnekler: azabxa [azaba, 24:1 < azabğa], açxança [açmış gibi, 35:21 < açğança], uçxan [uçan, 39:14 < uçğan], başxa [başka, 3:1 < başğa], aşxı [iyi, güzel, 19:11 < aşğı], azabxa [azaba, 24:1 < azabğa], artxa [geriye, 35:6 < artğa], caratxan [yaratan, 35:13 < caratğan], ayıtxanlarımı [söylediklerimi, 36:11 < ayıtğanlarımı], tutxan [tutan, 38:5 < tutğan].

IV.2.4.2.6.3. | -m- > -n- | : Örnekler: endi [şimdi, 21:7 < ET. amtı].

IV.2.4.2.6.4. | -ñ- > -n- | : Örnekler: canşa- [gevezelik etmek, 42:15 < ET. yañşa-].

IV.2.4.2.6.5. | -ñ- > -m- | : Örnekler: barmaq [parmak, 11:10 < ET. barñaq].

IV.2.4.2.7. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

IV.2.4.2.7.1. | t- > ç- | : Örnekler: çulğa- [sarmak, 8:4 < ET. tolğa-].

IV.2.4.6. Ünsüz Türemesi

IV.2.4.6.1. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi: Metnimizde Eski Türkçe “inan-” [inanmak] fiilindeki | ı | ünsüzünün | i | ünlüsüne dönüşerek kendisinden sonra | y | ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Örnekler: iyan- [inan- 2:4 < ET. inan-]. Bunun dışında alıntı kelimelerde ortadaki uzun | ĩ | ünlüsünün | i | ünlüsüne dönüşerek kendisinden sonra | y | ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Örnekler: iyman [iman, 9:7 < ĩmān], şeriyat [şeriat, 19:12 < şerī'at].

IV.2.4.6.2. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi: Metnimizde alıntı kelimelerin sonundaki uzun | ĩ | ünlüsünün | i | ünlüsüne dönüşerek kendisinden sonra | y | ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Örnekler: Aliy [Ali, 21:7 < Alī], sabiy [çocuk, 2:8 < sabī].

IV.2.4.7. Ünsüz Düşmesi

IV.2.4.7.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi: Metnimizde bazı Eski Türkçe kelimelerin başındaki | y | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: axşı [iyi, güzel, 26:11 < ET. yakşı], aman [kötü, 18:8 < ET. yaman].

IV.2.4.7.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi: Metnimizde bazı kelime ortasındaki | g, ğ, k, ñ, t | ünsüzlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: cairağ [yaprak, 36, 16 < ET. yapurğak], qulak [kulak, 41:24 < ET. kılğak], cıla- [ağlamak, 22:1 < ET. yığla-], kerek [gerek, 33:1 < ET. kergek], üsüne [üstüne, 21:4 < ET. üst], üslerinde [üstlerinde, 23:10], uşa- [benzemek, 35:7 < ET. okşa-], sora [sonra, 2:4 < ET. soñra].

Metnimizde, bir kelime teklik 1. veya 2. şahıs iyelik eki almışsa, kendisinden sonra gelen ilgi hâli | -nü | ekinin başındaki | n | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: közüümü [gözümün, 24:1 < közümnü].

Metnimizde, ilgi hâli | -nı | ekinden önce gelen çokluk | -lar | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: fayğambarlanı [peygamberlerin, 2:4 < fayğambarlarını], qatınlanı [kadınların, 21:6 < qatınlarını], tişiruwlani [kadınların, 22:3 < tişiruwlarnı], qawumlanı [grupları, 22:4 < qawumlarını], adamlanı [adamların, 24:10 < adamlarını], alanı [onların, 36:9 < alarnı], qullanı [kulların, 40:1 < qullarnı].

Metnimizde, yaklaşma hâli | -ğa | ekinden önce gelen çokluk | -lar | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: dualağa [dualara, 8:7 < dualarğa], tişiruwlağa [kadınlara, 19:11-12 < tişiruwlarğa], aladan [onlardan, 34:20 < alardan]. Bununla birlikte metnimizde yaklaşma hâli | -ğa | ekinden önce gelen çokluk | -lar | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün korunarak bu kurala uymayan örneklerin sayısı oldukça fazladır. Örnekler: tişiruwlarğa [kadınlara, 17:1 > tişiruwlağa], kitablarğa [kitaplara, 37:8 > kitablaga], erkişilerge [erkeklerle, 17:1 > erkişilege], meleklerge [meleklerle, 36:12 > meleklege], sözlerge [sözlerle, 38:3 > sözlege], xariflerge [gariplere, 38:15 > xariblege], bileklerge [bileklerle, 41:12 < bileklege].

Metnimizde, teklik 3. şahıs bildirme | -dır | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: xayızdandı [hayızdandır, 3:10], zamandı [zamandır, 4:7], qandı [kandır, 6:11], tazadı [temizdir, 7:10], bulaydı [böyledir, 8:8], bardı [vardır, 34:18], sıylıdı [asildir, 38:4]. Bununla birlikte metnimizde teklik 3. şahıs bildirme | -dır | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün korunarak bu kurala uymayan örneklerin sayısı oldukça fazladır. Örnekler: xayızdır [hayızdır, 3:9 > xayızdı], qatınğadır [kadınadır, 10:7 > qatınğadı], alaydır [öyledir, 13:12 > alaydı], qıyındır [zordur, 15:3 > qıyındı], axşıdır [güzeldir, 18:9 > axşıdı].

Metnimizde, teklik 3. şahıs bildirme | -dı | ekinden önce gelen çokluk | -lar | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: bıladı [bunlardır, 21:7 < bılardı]. Bununla birlikte metnimizde teklik 3. şahıs bildirme | -dı | ekinden önce gelen çokluk | -lar | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün korunarak bu kurala uymayan örneklerin sayısı oldukça fazladır. Örnekler: zatlardı [şeylerdir, 17:3 > zatlardı], çaşıрмаğanlardı [gizlemeyenlerdir, 24:4 > çaşıрмаğanladı], çıqğanlardı [çıkanlardır, 25:3 > çıqğanladı], tişiruwlardı [kadınlardır, 26:1 > tişiruwladı], açuwlanğanlardı [öfkelenenlerdir, 26:4 > açuwlanğanladı].

IV.2.4.7.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi: Metnimizde bazı kelime sonundaki | g | ve | ğ | ünsüzlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: cütü [keskin, 39:7 < ET. yitig], ullu [ulu, yüce, 35:9 < ET. uluğ].

Metnimizde, düzenli olarak bütün kelimelerde ilgi hâli | -nıñ | ekinin sonundaki | ñ | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: Allahnı [Allah'ın, 2:4 < Allahnıñ], tişiruwnu [kadının, 2:8 < tişiruwnuñ], Malikni [Malik'in, 18:2 < Malikniñ], qatınnı [kadının, 20:4 < qatınnıñ], erini [kocasının, 21:3 < eriniñ].

Metnimizde, zamir menşeli teklik 1. şahıs ekinin [-men] sonundaki | n | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: eşitgenme [işitmişim, 24:12 < eşitgenmen], etmezme [etmem, 31:3 < etmezmen], başlayma [başlıyorum, 34:3 < başlayman]. Bununla birlikte metnimizde | -men | ekinin sonundaki | n | ünsüzünün korunduğu örnekler de vardır. Örnekler: üyretemen [öğretiyorum, 34:13 > üyreteme], öteman [geçiyorum, 41:1 > öteme], eteman [ediyorum, 41:2].

Aynı şekilde, zamir menşeli teklik 2. şahıs ekinin [-sen] sonundaki | n | ünsüzünün korunduğu tespit edilmiştir. Örnekler: bilmeymisen [bilmiyor musun, 30:2 > bilmeymise].

Metnimizde, kelime sonunda çokluk | -lar | ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnek: adamlar [adamlar, 28:3 < adamlar]. Yukarıdaki örnek kelime dışında, metnimizdeki bütün kelimelerde, çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün korunduğu tespit edilmiştir. Örnekler: waqtılar [vakitler, 3:10 > waqtıla], qanlar [kanlar, 3:11 > qanla], aylar [aylar, 4:5 > ayla], qıyınlar [zahmetler, zorluklar, 15:9 > qıyınla], bular [bunlar, 17:2 > bula], daracalar [dereceler, 21:6 > daracala], mıyılar [beyinler, 22:4 > mıyıla], cılanlar [yılanlar, 22:11 > cılanla].

V.2.4.8. Ünsüz İkizleşmesi

Metnimizde ünsüz benzeşmesi ve hece düşmesi yoluyla ünsüz ikizleşmeleri tespit edilmiştir. Örnekler: allın [önce, 6:12 < al + ğın], salların [sayılarını, 35:17 < san + ların], degelley [deyince, 35:8 < degen + ley], bıllay [böyle, 4:5 < bu + n + layu], qozlağannan [doğurduktan, 14:1 < qozlağan + dan], annan [ondan, 35:5 < an + dan], barısınnan [hepsinden, 38:4 < barısın + dan], cerinnen [yerinden, 41:20 < cerin + den], farzınnan [farzından, 41:23 < farzın + dan], munnan [bundan, 42:17 < mun + dan], barısınnan [hepsinden, 38:4 < barısın + dan], sözümmü [sözümü, 34:3 < söz + üm + nü > sözümü], közümmü [gözümü, 34:4 < köz + üm + nü > közüümü], ayıtxanlarımı [söylediklerimi, 35:11 < ayıtxanlar + ım + nı > ayıtxanlarımı], cuwummaq [gusül, 34:21 < cuwun + maq], iynammaq [inanmak, 35:2 < iynan + maq], aqqan [akan, 2:8 < aq + ğan], faqırlıqqa [fakirliğe, 9:2 < faqırlıq + ğa], cuwummaqqa [gusle, 34:21 < cuwunmaq + ğa]; etelle [ediyorlar, 35:19 < etedile], sıylıllar [soyludurlar, 36:2 < sıylıdıla], ceteller [yetiştiriyorlar, 36:7 < cetediler > cetedile].

Bunun dışında metnimizde Eski Türkçe “uluğ” kelimesindeki | l | ünsüzünün ikizleştiği tespit edilmiştir. Örnekler: ullu [ulu, yüce, 35:9 < ET. uluğ].

IV.2.4.9. Ünsüz Benzeşmesi

IV.2.4.9.1. Yakın Benzeşme

IV.2.4.9.1.1. | -İğ- | > | -İl- | : Metnimizde sonu | l | ünsüzüyle biten bazı kelimelerden sonra isimden isim yapan | -ğın | eki geldiği zaman ilerleyici benzeşme yoluyla teşekkül eden yakın benzeşme tespit edilmiştir. Örnekler: allın [önce, 6:12 < al + ğın].

IV.2.4.9.1.2. | -nl- | > | -Il- | : Metnimizde sonu | n | ünsüzüyle biten bazı kelimelerden sonra | l | ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman gerileyici benzeşme yoluyla teşekkül eden yakın benzeşme tespit edilmiştir. Örnekler: salların [sayılarını, 35:17 < san + ların], degelley [deyince, 35:8 < degen + ley], bıllay [böyle, 4:5 < ET. bu + n + layu].

IV.2.4.9.1.3. | -nd- | > | -nn- | : Metnimizde sonu | n | ünsüzüyle biten bazı kelimelerden sonra uzaklaşma hâl ekleri | -dan, -den | geldiği zaman ilerleyici benzeşme yoluyla teşekkül eden yakın benzeşme tespit edilmiştir. Örnekler: qozlağannan [doğurduktan, 14:1 < qozlağan + dan], annan [ondan, 35:5 < an + dan], barısinnan [hepsinden, 38:4 < barısın + dan], cerinnen [yerinden, 41:20 < cerin + den], farzınnan [farzından, 41:23 < farzın + dan], munnan [bundan, 42:17 < mun + dan], barısinnan [hepsinden, 38:4 < barısın + dan].

IV.2.4.9.1.4. | -mn- | > | -mm- | : Metnimizde bazı kelimelerde teklik 1. şahıs iyelik | -m | ekinden sonra yükleme hâli eki | -nü | geldiği zaman, yükleme hâli ekinin | n | ünsüzü düşmeyip, ilerleyici benzeşme yoluyla | n | ünsüzü | m | ünsüzüne dönüşerek bir yakın benzeşme teşekkül ettiği tespit edilmiştir. Örnekler: sözümmü [sözümü, 34:3 < söz + üm + nü > sözümü], közümmü [gözümü, 34:4 < köz + üm + nü > közüümü], ayıtxanlarımın [söylediklerimi, 35:11 < ayıtxanlar + ım + nı > ayıtxanlarımı].

IV.2.4.9.1.5. | -nm- | > | -mm- | : Metnimizde sonu | n | ünsüzüyle biten bazı fiillerden sonra fiilden isim yapan | -maq | eki geldiği zaman gerileyici benzeşme yoluyla yakın benzeşme tespit edilmiştir. Örnekler: cuwummaq [gusül, 34:21 < cuwun + maq], iynammaq [inanmak, 35:2 < iynan + maq].

IV.2.4.9.1.6. | -ng- | > | -nñ- | : Metnimizde | n | ünsüzüyle biten bir kelimedenden sonra | g | ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman ilerleyici benzeşme yoluyla | g | ünsüzünün nazallaşarak | ñ | ünüsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: künñe [güne, 10:11 < kün + ge], menñe [bana, 28:2 < men + ge], dinñe [dine, 38:18 < din + ge].

IV.2.4.9.1.7. | -nğ- | > | -nñ- | : Metnimizde | n | ünsüzüyle biten bir kelimedenden sonra | ğ | ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman ilerleyici benzeşme yoluyla | ğ | ünsüzünün nazallaşarak | ñ | ünüsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: munña [buna, 6:6 < bu + n + ğa], iynanñan [inanan, 2:4 < iynan + ğan], qanña [qana, 2:8 < qan + ğa], körünñende [göründüğünde, 2:9 < körün + gende], qatınña [kadına, 19:9 < qatın + ğa].

IV.2.4.9.1.8. | -qğ- | > | -qq- | : Metnimizde | q | ünsüzüyle biten bir kelimedenden sonra | ğ | ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman ilerleyici benzeşme yoluyla | ğ | ünsüzünün sedasızlaşarak | q | ünüsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: aqqan [akan, 2:8 < aq + ğan], faqırılıqqa [fakirliğe, 9:2 < faqırılıq + ğa], cuwummaqqa [gusle, 34:21 < cuwunmaq + ğa].

IV.2.4.9.1.9. | -dş- | > | -çç- | : Örnek: façça [padişah, 32:6 < Far. pādšāh].

IV. 2.4.9.2. Uzak Benzeşme

Metnimizde “bu” işaret zamiri ile yaklaşıma hâli eki | -ğa | arasınaki yardımcı | n | ünsüzünün kelime başındaki | b | ünüzünü nazallaştırarak | m |

ünsüzüne dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Örnekler: munña [buna, 6:6 < bunğa].

IV.2.4.10. Yer Değiştirme

Metnimizde | x | ünsüzü ile | ş | ünsüzünün yer değiştirdiği tespit edilmiştir. Örnekler: aşxı [iyi, güzel, 19:11 < ET. yakşı].

IV.2.4.11. Hece Düşmesi

Metnimizde bazı kelimelerde; yaklaşma hâli | -ğa | ekinden önce gelerek birleşik zarf fiil | -ırğa | ekini teşekkül ettiren sıfat fiil | -ır | ekinin, teklik 3. şahıs bildirme | -dı | ekinin ve birleşik fiil çekimlerinde | e- | fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi sırasında | -dı | ekinin düşmesiyle ortaya çıkan hece düşmesi tespit edilmiştir. Örnekler: qalğa [kalmaya, 15:2 < qalırğa], buzulğa [bozulmaya, 33:1 < buzulurğa], bolğa [olmaya, 33:2 > bolurğa]; etelle [ediyorlar, 35:19 < etedile], sıylıllar [soyludurlar, 36:2 < sıylıdıla], ceteller [yetiştiriyorlar, 36:7 < cetediler > cetedile]; cılağanım [ağlamıştım, 29:11 < cılağanedim], bolurik [olurduk, 26:11 < boluredik], turayik [duruyorduk, 29:7 < turayedik].

IV.3. ŞEKİL BİLGİSİ

IV.3.1. YAPIM EKLERİ

IV.3.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

IV.3.1.1.1. | -lıq, -lik, -luq | : Örnekler: cıllıq [yaş, 2:8 < cıl: yıl], caşlıq [gençlik, 4:9 < caş: genç], qartlıq [ihtiyarlık, 5:9 < qart: ihtiyar], teñlik [denklik, eşitlik, 31:2 < teñ: denk, eşit], erkeklik [erkeklik, 35:23 < erkek: erkek], tişilik [dişilik, 35:23 < tişi: tişi], qulluq [kulluk, 18:10 < qul: kul].

IV.3.1.1.2. | -çı, -çi, -çu, -çü | : Örnekler: ğazawatçı [asker, 20:1 < ğazawat: savaş], tilçi [gıybetçi, dedikoducu, fitneci, 26:2 < til: dil], boluwçu [herzamanki, mütemadiyen, 3:9 < boluw: olmak, olma, oluş], ötürükçü [yalancı, 26:2-3 < ötürük: yalan], sürüwçü, [çoban, 32:5 < sürüw: sürü].

IV.3.1.1.3. | -lı, -li, -lü | : Örnekler: aqıllı [akıllı, 2:6 < aqıl: akıl], sıylı [soylu, asil, değerli, 34:6 < sıy: değer, kıymet], betli [renkli, 3:8 < bet: renk], belgili [belli, 11:10 < belgi: işaret, en], kerekli [gerekli, 32:12 < kerek: gerek], türü [türü, 23:8 < tür: tür] .

IV.3.1.1.4. | -sız, -siz, -suz, | : Örnekler: sıysız [değersiz, 31:6 < sıy: değer, kıymet], tilsiz [dilsiz, 23:4 < til: dil], aldawsuz [doğru, kesin, 15:1 < aldaw: yalan, aldatma].

IV.3.1.1.5. | -nçı, -nçi, -nçü | : Örnekler: altınçı [altıncı, 14:11 < altı: altı], beşinçi [beşinci, 14:10 < beş: beş], üçünçü [üçüncü, 13:1 < üç: üç].

IV.3.1.1.6. | -ğı | : Örnekler: aldağı [öndeki, önceki, 7:9 < alda: önde].

IV.3.1.1.7. | -şar, -şer | : Örnekler: üçüşer [üçer, 5:9 < üç: üç], ekişer [ikişer, 36:7 < eki: iki].

IV.3.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

IV.3.1.2.1. | -la-, -le- | : Örnekler: başla- [başlamak, 10:12 < baş: baş], taşla- [düşük yapmak, 11:9 < ET. taş: dış], oyla- [düşünmek, fikir yürütmek, 35:23 < oy: fikir, düşünce], işle- [çalışmak, inşa etmek, 28:6 < iş: iş], öbkele- [küsmek, 33:1 < öbke: akciğer].

IV.3.1.2.2. | -a-, -e- | : Örnekler: aşı- [yemek, 8:12 < aş: aş, yiyecek], sana- [saymak, 34:15 < san: sayı], qıyna- [üzmek, 24:7 < qıyın: zor, zorluk, meşakkat], maxta- [övmek, methetmek, 27:4 < Ar. medh].

IV.3.1.2.3. | -i- | : Örnekler: begi- [kapatmak, sağlamlaştırmak, 3:3 < bek: pek].

IV.3.1.2.4. | -r- | : Örnekler: qayğır- [üzülmek, merak etmek, 9:2 < qayğı: kaygı, dert, üzüntü].

IV.3.1.2.5. | -da- | : Örnekler: alda- [aldatmak, kandırmak, 15:1 < ET. al: hile].

IV.3.1.2.6. | -lan-, -len- | : Örnekler: açuwan- [öfkelenmek, 24:10 < açuw: öfke], türle- [değişmek, 10:10 < tür: tür].

IV.3.1.2.7. | -ker- | : Örnekler: esker- [anmak, hatırlamak, 8:9-10 < es: akıl, hafıza].

IV.3.1.2.8. | -kür- | : Örnekler: üfkür- [üfleme, 38:21 < üf: üf].

IV.3.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

IV.3.1.3.1. | -rğa, -rge | : Örnekler: qılırğa [kılmak, 7:11 < qıl- : kılmak], tutarğa [tutmak, 7:11 < tut- : tutmak], bolurğa [olmak, 8:2 < bol- : olmak],

oqurğa [okumak, 8:3 < oqu- : okumak], aşarğa [yemek, 8:12 < aş- : yemek], eterge [etmek, yapmak, 8:2 < et- : etmek, yapmak], içerge [içmek, 9:1 < iç- : içmek].

IV.3.1.3.2. | -w | : Örnekler: boluw [olmak, 3:12 < bol- : olmak], qorquw [korku, 14:12 < qorq- : korkmak], açuw [öfke, hiddet, 29:1 < aç- : acımak].

IV.3.1.3.3. | -q, -k | : Örnekler: uzaq [uzak, 31:4 < uza- : uzamak], bölek [bölüm, kısım, parça, 14:1 < böl- : bölmek, ayırmak], töşek [döşek, yatak, 28:12 < töşe- : döşemek, sermek].

IV.3.1.3.4. | -m | : Örnekler: kiyim [giyim, elbise, 31:9 < kiy- : giymek].

IV.3.1.3.5. | -wçu, -wçü | : Örnekler: boluwçu [herzamanki, mütemadiyen, 3:9 < bol- : olmak], sürüwçü [çoban, 32:5 < sür- : sürmek].

IV.3.1.3.6. | -ki | : Örnekler: içki [içki, 28:8 < iç- : içmek].

IV.3.1.3.7. | -ç | : Örnekler: tınç [rahat, sakin, 31:10 < tın-].

IV.3.1.3.8. | -çek | : Örnekler: emçek [meme, göğüs, 25:1 < em- : emmek], kemirçek [burun kıkırdağı, 41:5 < kemir- : kemirmek].

IV.3.1.3.9. | -maq -mek | : Örnekler: oqumaq [okumak, 8:7 < oqu- : okumak], almaq [almak, 8:12 < al- : almak], saqlamaq [muhafaza etmek, 32:2 < saqla- : muhafaza etmek], qoymaq [bırakmak, 33:3 < qoy- : bırakmak], cuwummaq [gusül, 34:21 < cuwun- : yıkanmak], iynammaq [inanmak, inanç, 35:2 < iyan- : inanmak], tartmaq [çekmek, 39:4 < tart- : çekmek], cuwmaq [yıkamak, 40:20 < cuw- : yıkamak], tapdırmaq [buldurmak, 41:20 < tap- : bulmak], aylanmaq [dönmek, 41:21 < aylan- : dönmek], capmaq [örtmek, 41:22 < cap- : örtmek], baylamaq [bağlamak, 41:22 < bayla- : bağlamak], olturmaq [oturmak, 42:2 < oltur- : oturmak], tiymek [değmek, dokunmak, 8:7 <

tiy- : değmek, dokunmak], etmek [etmek, yapmak, 8:7 < et- : etmek, yapmak], eskermek [anmak, hatırlamak, 8:9-10 < esker- : anmak, hatırlamak], bermek [vermek, 31:10 < ber- : vermek].

IV.3.1.3.10. | -maqlıq, -meklik | : İki ekin birleşmesinden [maq + lıq] teşekkül etmiştir. Örnekler: bolmaklıq [olmak, 13:8 < bol- : olmak], turmaqlıq [durmak, 20:12 < tur- : durmak], açuulanmaqlıq [öfke, 30:3 < açuulan- : öfkelenmek], keçmeklik [af, 41:8 < keç- : affetmek], bermeklik [vermek, 42:3 < ber- : vermek].

IV.3.1.3.11. | -tı | : Örnekler: cartı [yarım, 42:5 < car- : yarmak, bölmek].

IV.3.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

IV.3.1.4.1. | -ma-, -me- | : Örnekler: barmadı [gitmedi, 20:9 < bar- : gitmek, varmak], bolmasa [olmasa, 11:11 < bol- : olmak], tabılmasa [bulunmasa, 12:9 < tabıl- : bulunmak], körmeydi [görmüyor, 40:7 < kör- : görmek], cürütmese [yürütmese, icra etmese, 31:2 < cürüt- : yürütmek, bir işi icra etmek].

IV.3.1.4.2. | -n- | : Örnekler: cuwun- [yıkamak, 12:12 < cuw- : yıkamak], körün- [görünmek, 3:7 < kör- : görmek], kiyin- [giyinmek, 12:3 < kiy- : giymek].

IV.3.1.4.3. | -l- | : Örnekler: sanal- [sayılmak, 5:2 < sana- : saymak], tabıl- [bulunmak, 13:9 < tab- : bulmak], ayıl- [söylenmek, 18:7 < ayt- : bulmak], çırmal- [dolanmak, sarılmak, 24:8 < çırma- : sarmak, dolamak].

IV.3.1.4.4. | -ş- | : Örnekler: cetiş- [yetişmek, kâfi gelmek, 5:11 < cet- : yetmek, kâfi gelmek], caraş- [yakışmak, 28:2 < cara- : yaramak, uymak], uruş- [kızmak, azarlamak, 32:12 < ur- : vurmak].

IV.3.1.4.5. | -r- | : Örnekler: içir- [içirmek, 8:5 < iç- : içmek], düşür- [düşürmek, indirmek, 36:15 < düş- : düşmek].

IV.3.1.4.6. | -t- | : Örnekler: cılat- [ağlatmak, 21:10 < cıla- : ağlamak], uşat- [benzetmek, 37:7 < uşa- : benzetmek], begit- [kapatmak, sağlamlaştırmak, 3:3 < begi- : kapamak, bir şeyi sağlamlaştırmak], incit- [incitmek, 24:5 < inci- : incimek], qarat- [baktırmak, 34:4 < qara- : bakmak].

IV.3.1.4.7. | -dır-, -dir-, -dur-, -tir-, -tür- | : Örnekler: caraşdır- [yakıştırmak, 28:2 < caraş- : yakışmak], açuwlandır- [öfkelenlendirmek, 30:1 < açuwlan- : öfkelenmek], bildir- [bildirmek, 15:10 < bil- : bilmek], ozdur- [geçirmek, 42:17 < oz- : geçmek], bittir- [bitirmek, 6:7 < bit- : bitmek], cettir- [ulaştırmak, 40:20 < cet- : ulaşmak], öttür- [geçirmek, 40:21 < öt- : geçmek].

IV.3.1.4.8. | -güz- | : Örnekler: körgüz- [göstermek, 26:6 < kör- : görmek].

IV.3.2. ÇEKİM EKLERİ

IV.3.2.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ

IV.3.2.1.1. Çokluk Eki

IV.3.2.1.1.1. Metnimizde, isimlerin yalın halde iken kendisinden sonra gelen çokluk ekinin | -lar, -ler | şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bunun tek istisnası olan “adamlar” [adamlar, insanlar, 28:3] kelimesinde çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: waqtılar [vakitler, 3:10], qanlar [kanlar, 3:11], qıyınlar [zahmetler, zorluklar, 16:9], daracalar [dereceler, 21:6], mıyılar [beyinler, 22:4], cılanlar [yılanlar, 22:11], qatınlar [kadınlar, 24:1], tişiruwlar [kadınlar, 32:8].

IV.3.2.1.1.2. Metnimizde, kendisinden sonra ilgi hâli eki gelen çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: fayğambarlanı [peygamberlerin, 2:4], tişiruwlani [kadınların, 30:8], alanı [onların, 36:9], kâfırlanı [kâfirlerin, 39:10], qullanı [kulların, 40:1].

IV.3.2.1.1.3. Metnimizde, kendisinden sonra yükleme hâli eki gelen çokluk ekinin sonundaki | r | ünüsüzün düştüğü tespit edilmiştir. Bunun tek istisnası olan “bıların” [bunları, 8:11 > bılanı] kelimesinde çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düşmediği tespit edilmiştir. Örnekler: qatınlanı [kadınları, 21:12], tişiruwlani [kadınları, 22:3], adamlanı [adamları, insanları, 25:6], qawumlanı [grupları, 22:4].

IV.3.2.1.1.4. Metnimizde, kendisinden sonra gelen yaklaşma hâli eki gelen çokluk eklerinin bir kısmında sondaki | r | ünsüzünün düştüğü, bir kısmında ise düşmediği tespit edilmiştir. Örnekler: duâlağa [dualara, 8:7], tişiruwlâğa [kadınlara, 19:11-12]; zatlarğa [şeylere, 15:3], tişiruwlarğa [kadınlara, 17:2], kitablarğa [kitaplara, 37:8].

IV.3.2.1.1.5. Metnimizde, kendisinden sonra gelen bulunna hâli eki gelen çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düşmediği tespit edilmiştir. Örnekler: waqtılarda [vakitlerde, 13:7 > waqtılada], künlerde [günlerde, 10:10 > künlede].

IV.3.2.1.1.6. Metnimizde, kendisinden sonra gelen uzaklaşma hâli eki gelen çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düşmediği tespit edilmiştir. Bunun tek istisnası olan “aladan” [onlardan, 34:20] kelimesinde çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: qorquwlardan [korkulardan, 17:4], erkişilerden [erkeklerden, 24:3-4], künlerden [günlerden, 27:4], ümmetlerden [ümmetlerden, 38:6].

IV.3.2.1.1.7. Metnimizde, kensinden sonra gelen vasıta hâli eki gelen çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: kıbtılabilâ [makaslarla, 25:7].

IV.3.2.1.1.8. Metnimizde, kendisinden sonra iyelik eki gelen çokluk ekinin sonundaki | r | ünsüzünün düşmediği tespit edilmiştir. Örnekler: imamlarımız [imamlarımız, 5:8], awuzların [ağızlarını, 9:1], qolların [kollarını, 9:1], orazaların [oruçlarını, 11:8], namazların [namazlarını, 14:4], günahların [günahlarını, 20:12], bıstırların [çamaşırlarını, 21:3], başxaları [başkaları, 3:9], qozlawlarında [doğumlarında, 10:8], tutmağanları [tutmadıkları, 14:7], maxtawları [övgüleri, 21:6], çaçlarından [saçlarından, 22:3], tamaqlarından [damaklarından, boğazlarından, 22:8], ayaqları [ayakları, 22:9].

IV.3.2.1.2. İyelik Ekleri

IV.3.2.1.2.1. Teklik 1. Şahıs | -m | : Örnekler: qızım [kızım, 29:6], aralığım [aram, 31:4], bilgenim [bildiğim, 34:5].

IV.3.2.1.2.2. Teklik 2. Şahıs | -ñ | : Örnekler: zatıñ [şeyin, 28:5], bilgeniñ [bildiğin, 42:16].

IV.3.2.1.2.3. Teklik 3. Şahıs | -ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, -sü | : Örnekler: azı [azı, 3:3], qanı [kanı, 5:1], qalğanı [kalanı, 5:2], çegi [sınırı, ölçüsü, müddeti, 4:4], awzu [ağızı, 3:3], köbü [çoğu, 3:5], başğası [başkası, 4:3], mardası [ölçüsü, 10:1], igisi [iyisi, 30:9], xükmüsü [hükmü, 9:8].

IV.3.2.1.2.4. Çokluk 1. Şahıs | -bız | : Örnekler: imamlarımız [imamlarımız, 5:8], atabız [atamız, 37:12].

IV.3.2.1.2.5. Çokluk 2. Şahıs | -ğız, -giz, -ğuz, -güz | : Metnimizde çokluk 2. şahıs iyelik eki tespit edilmemiştir.

IV.3.2.1.2.6. Çokluk 3. Şahıs | -ları, -leri | : Örnekler: artıqları [fazlalıkları, 11:1], waqtıları [vakitleri, 13:8], qolları [kolları, elleri, 22:5], betleri [renkleri, 3:7], içkileri [içkileri, 22:6].

IV.3.2.1.3. Hâl Ekleri

IV.3.2.1.3.1. İlgî Hâli Eki | -nı, -ni, -nu, -nü, -ü | : Eski Türkçe devresini takiben ilgî hâli ekinin | -nıñ, -niñ | şekli günümüz Kıpçak Türkçesi şivelerinin birçoğunda devam ederken metnimizde bu ekin sonundaki | ñ | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: Allahnı [Allah'ın, 2:4], fayğambarlanı [peygamberlerin, 2:4], tişirwnu [kadının, 4:5], anı [onun, 14:12], qatınını [kadının, 20:4], erini [kocasının, 20:12], eşekni [eşeğin, 23:7], tonğuznu [domuzun, 23:7], suwnu [suyun, 41:19], köbünü [çoğunun, 4:4].

Bunun dışında metnimizde, kendisinden önce teklik 1. şahıs iyelik eki gelen ilgî hâli ekinin başındaki | n | ünsüzünün düştüğü ve düşmediği birer kelime tespit edilmiştir. Örnekler: közümü [gözümün, 24:1], qatınımını [karımın, 28:4].

IV.3.2.1.3.2. Yükleme Hâli Eki | -nı, -nü, -ı, -ü, -n | : Örnekler: namaznı [namazı, 3:1], orazanı [orucu, 3:1], Allahnı [Allah'ı, 8:9], tişirwlanı [kadınları, 21:12], Sıratnı [Sıratı, Sırat Köprüsü'nü, 39:5].

Metnimizde bazı kelimelerde, yükleme hâli ekinden önce teklik 1. şahıs iyelik | -m | eki geldiği zaman, yükleme hâli ekinin başındaki | n | ünsüzünün düşmeyip, ilerleyici benzeşme yoluyla | n | ünsüzünün | m | ünsüzüne dönüşerek bir ünsüz ikizleşmesi teşekkül ettiği tespit edilmiştir. Örnekler: sözümmü [sözümü, 34:3 < söz + üm + nü > sözümü], közümmü [gözümü, 34:4 < köz + üm + nü > közüümü], ayıtxanlarımını [söylediklerimi, 35:11 < ayıtxanlar + ım + nı > ayıtxanlarımı].

Yine, metnimizde bazı kelimelerde, yükleme hâli ekinden önce teklik 2. şahıs iyelik | -ñ | eki geldiği zaman, yükleme hâli ekinin başındaki | n | ünsüzünün düşmeyip, ilerleyici benzeşme yoluyla | n | ünsüzünün | ñ | ünsüzüne dönüşerek bir ünsüz ikizleşmesi teşekkül ettiği tespit edilmiştir. Örnekler: xallarınñi [hâllerini, 37:7 < xallar + ıñ + nı > xallarınñi], tilinñi [dilini, 42:16 < til + iñ + ni > tiliñi]. Metnimizde kelime ortasında teşekkül eden | -ññ- | ünsüz ikizleşmeleri, eserin imlâ sisteminde | -nñ- | ve | -nğ- | şeklinde gösterildiğinden, yukarıda örnek olarak verilen “xallarınñi” ve “tilinñi” kelimelerindeki teklik 2. şahıs iyelik eki | -n | şeklinde yazılmıştır.

Metnimizde, teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen yükleme hâli ekinin sonundaki | i | ünlüsünün düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: atasın [babasını, 20:8], qatının [karısını, 28:12], qulluğun [kulluğunu, ibadetini, 30:7], canın [canını, 38:21].

IV.3.2.1.3.3. Yaklaşma Hâli Eki | -ğa, -ge, -xa, -qa, -ña, -ñe, -a, -e | :
Örnekler: tişiruwğa [kadına, 2:5], adamğa [adama, 7:11], Allahğa [Allah'a, 27:7], colğa [yola, 34:4], fayğambarğa [peygambere, 34:7], adamğa [adama, 36:7], qadarğa [kadere, 39:23], qıblağa [kıbleye, 41:9]; erge [kocaya, 4:7], mescidge [mescite, 8:3], cerge [yere, 28:1], sözge [söze, 29:8]; ğazawatxa [savaşa, 20:2], azabxa [azaba, 24:1], artxa [geriye, 35:6], faqırılıqqa [fakirliğe, 9:2], sevabqa [sevaba, 17:4], cuwummaqqa [gusle, 34:21], xalqqa [halka, 37:15].

Metnimizde sonu | n | ünsüzüyle biten bir kelimedden sonra yaklaşma hâli | -ğa, -ge | ekleri geldiği zaman, yaklaşma hâli eklerinin başındaki | ğ | ve | g | ünsüzlerinin ilerleyici benzeşme yoluyla | ñ | ünsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: qanña [kana, 2:8], anña [ona, 2:10], qatınña [kadına, 19:9], künñe [güne, 10:11], menñe [bana, 28:2], dinñe [dine, 38:18]. Burada aslında | -ññ- | şeklinde bir ünsüz ikizleşmesi söz konusudur. Metnimizde kelime ortasında teşekkül eden | -ññ- | ünsüz ikizleşmeleri, eserin imlâ sisteminde | -nñ- | ve | -nğ- | şeklinde gösterilmektedir.

Metnimizde, teklik 1. 2. 3 ve çokluk 3. şahıs iyelik eklerinden sonra yaklaşma hâli | -ğa, -ge | ekleri geldiği zaman yaklaşma hâli eklerinin başındaki | ğ | ve | g | ünsüzlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: esime [aklıma, hatırıma, 22:1], xaqlığına [haklığına, 2:4], cılına [yaşına, 2:5], qatınına [karısına, 20:2], başlarına [başlarına, 23:11], işine [işine, 10:2], kiyimine [giyimine, 10:6].

IV.3.2.1.3.4. Bulunma Hâli Eki | -da, -de | : Örnekler: cılında [yaşında, 2:9], arasında [arasında, 5:6], canında [yanında, tarafında, 6:1], içinde [içinde, 11:2], künde [günde, 13:4], cahanimde [cehennemde, 22:4], üslerinde [üstlerinde, 22:10],

IV.3.2.1.3.5. Uzaklaşma Hâli Eki | -dan, -den, -nan, -nen | : Örnekler: qatından [kadından, 2:9], cıldan [yıldan, 7:7], aydan [aydan, 7:10], künden [günden, 10:11], eşiginden [eşiğinden, kapısından, 18:6], erkişiden [erkekten, 18:9].

Metnimizde, sonu | n | ünsüzüyle biten bazı kelimelerden sonra gelen uzaklaşma hâli | -da, -de | eklerinin başındaki | d | ünsüzünün ilerleyici benzeşme yoluyla | n | ünsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir. Örnekler: qozlağannan [doğurduktan, 14:1], annan [ondan, 35:5], barısinnan [hepsinden, 38:4], cerinnen [yerinden, 41:20].

IV.3.2.1.3.6. Vasıta Hâli

Metnimizde vasıta hâli “bıla” [< ET. birle] edatı ve onun ekleşmiş şekli olan “bılan” ile yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: zat bıla [şeyle, 8:4], küç bıla [güçle, zorla, 15:11], qıbtıla bıla [makaslarla, 25:7], qatını bıla [karısıyla, 32:10]; tazalıq bılan [temizlikle, 4:4-5], qıbtıları bılan [makaslarıyla, 23:2], tili bılan [diliyle, 24:7],

IV.3.2.1.3.7. Eşitlik Hâli Eki | -ça, -çe, -lay, -ley | : Metnimizde | -ça, -çe | ve | -lay, -ley | olmak üzere iki türlü eşitlik hâli tespit edilmiştir. Örnekler: açxaça [açmış gibi, 35:21], tazalay [temiz gibi].

Metnimizde eşitlik hâli için daha çok benzerlik ifade eden “kibik” [gibi], “çaqlı” [kadar], “sayın” [kadar] ve “qadar” [kadar] edatları kullanılmıştır. Örnekler: tonğuznu başı kibik [domuzun başı gibi, 23:7], barmağı çaqlı [parmağı kadar, 11:10], har kiyimi sayın [her giyimi kadar, 30:11-12], har atlamı qadar [her adımı kadar, 28:5].

IV.3.2.1.3.8. Yön Gösterme Hâli

Metnimizde isimlerin yön hâli, yaklaşma hâli eki ile “can” [yan, taraf] ve “qarşı” [karşı, doğru] edatlarıyla ifade edildiği tespit edilmiştir. Örnekler: colğa [yola, 34:4], arıt canı [arka tarafı, 9:5-6], qıbılağa qarşı [kıbleye doğru, 41:9].

IV.3.2.1.4. Soru Eki | -mi | : Metnimizde soru eki sadece “bilmeymisen” [bilmiyor musun, 30:2] kelimesinde tespit edilmiştir.

IV.3.2.2. FİİL ÇEKİM EKLERİ

IV.3.2.2.1. Şahıs Ekleri

IV.3.2.2.1.1. Zamir Menşeli Şahıs Ekleri

Metnimizde zamir menşeli şahıs eklerinin; geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zaman çekimlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

IV.3.2.2.1.1.1. Teklik 1. Şahıs | -ma, -me, -man, -men | : Metnimizde hem | -ma, -me | ve hem de | -man, -men | şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: cılayma [ağlıyorum, 22:1], başlayma [başlıyorum, 34:3];

etmezme [etmem, yapmam, 31:3], öteman [geçiyorum, 41:1], eteman [ediyorum, yapıyorum, 41:2], üyretemen [öğretiyorum, 34:13].

IV.3.2.2.1.1.2. Teklik 2. Şahıs | -sen | : Metnimizde “bilmeymisen” [bilmiyor musun, 30:2] kelimesi dışında zamir menşeli teklik 2. şahıs eki için başka bir örnek tespit edilmemiştir.

IV.3.2.2.1.1.3. Teklik 3. Şahıs | -dı, -di, -du, -dü, -dir | : Metnimizde şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman ve gereklilik kipi teklik 3. şahıs çekiminin, teklik 3. şahıs bildirme ekiyle yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: bolğandı [olmuş, 29:6], uşamaydı [benzemiyor, 35:7], alğandı [almış, 36:20], barğandı [gitmiş, 36:21], qalğandı [kalmış, 36:23], buzğandı [bozmuş, 37:5], öterikdi [gececek, 19:7], köçgendi [göçmüş, 38:12], köredi [görüyor, 40:5], beredi [veriyor, 40:6], qutulluqdu [kurtulacak, 19:7], cürüydü [yürüyor, 36:5], tölerge kerekdir [ödemesi gerektir, 13:9].

IV.3.2.2.1.1.4. Çokluk 1. Şahıs | -bız | : Örnekler: saqlanabız [korunuyoruz, 39:19].

IV.3.2.2.1.1.5. Çokluk 2. Şahıs | -suz | : Örnekler: sorulluqsuz [sorulacaksınız, 32:6].

IV.3.2.2.1.1.6. Çokluk 3. Şahıs | -lar, -ler, -diler | : Metnimizde çokluk 3. şahıs çekiminin | -lar, -ler | eki dışında çokluk 3. şahıs bildirme ekiyle de yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: qoymaylar [bırakmıyorlar, 35:20], bolmaylar [olmuyorlar, 35:21], aşamaylar [yemiyorlar, 35:22], içmeyler [içmiyorlar, 35:22], cuqlamaylar [uyumuyorlar, 35:22], oylamaylar [düşünmüyorlar, fikir yürütmüyorlar, 35:23], tüşgendiler [düşmüşler, 24:2].

IV.3.2.2.1.2. İyelik Eki Menşeli Şahıs Ekleri

Metnimizde iyelik menşeli şahıs eklerinin; görülen geçmiş zaman, şart, ve istek kipi çekimlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

IV.3.2.2.1.2.1. Teklik 1. Şahıs | -m | : Örnekler: cazdım [yazdım, 7:5], ayıtdım [söyledim, 22:1], kördüm [gördüm, 22:3].

IV.3.2.2.1.2.2. Teklik 2. Şahıs | -ñ | : Örnekler: canşadıñ [gevezelik ettin, 42:15], kördüñ [gördün, 22:2], bolsañ [olsan, 26:11].

IV.3.2.2.1.2.3. Teklik 3. Şahıs | - | : Metnimizde bu çekimin eksiz yapıldığı tespit edilmiştir.

IV.3.2.2.1.2.4. Çokluk 1. Şahıs | -q, -k | : Örnekler: tabdıq [bulduk, 21:9], ayıtdıq [söyledik, 21:10], bardıq [gittik, 29:4], kirdik [girdik, 21:9], qoyduq [bıraktık, 42:17].

IV.3.2.2.1.2.5. Çokluk 2. Şahıs | -ğız, -giz, -güz | : Örnekler: tıññılağız [dinleyin, 37:10], iynanığız [inanın, 39:20], biligiz [bilin, 34:9], bilsegiz [bilseniz, 37:17], süysegiz [isteseniz, 40:9], ölüğüz [ölün, 34:10].

IV.3.2.2.1.2.6. Çokluk 3. Şahıs | -lar, -ler | : Örnekler: bolsalar [olsalar, 5:9], süyseler [isteseler, 9:1], aldılar [aldılar, 34:21], qıldılar [kıldılar, 34:22].

IV.3.2.2.2. Bildirme Kipleri

IV.3.2.2.2.1. Geniş Zaman | -ar, -r | : Metnimizde geniş zaman çekiminin olumlu şeklinin | -ar, -r | ekleriyle, olumsuz şeklinin de | -maz, -mez | ekleriyle yapıldığı tespit edilmiştir. Geniş zaman çekiminde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılmıştır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 3. Şahıs : carar [yarar, 8:5], qarar [bakar, 10:3].

Çokluk 3. Şahıs : uçarlar [uçarlar, 39:13], qaçarlar [kaçarlar, 39:14].

Olumsuz Şekli

Teklik 1. Şahıs : etmezme [etmem, 31:3].

Teklik 3. Şahıs : bolmaz [olmaz, 3:4], caramaz [yaramaz, 3:6].

IV.3.2.2.2. Şimdiki Zaman | -a, -e, -y | : Metnimizde şimdiki zaman çekiminin olumlu şeklinin ünsüzle biten fiil köklerinden sonra | -a, -e | ekleriyle, ünlüyle biten fiil köklerinden sonra | -y | ekiyle; olumsuz şeklinin de | -y | ekinden önce olumsuzluk ifade eden | -ma, -me | eklerinin getirilerek yapıldığı tespit edilmiştir. Şimdiki zaman çekiminde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılmıştır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 1. Şahıs: üyretemen [öğretiyorum, 34:13], öteman [geçiyorum, 41:1], eteman [ediyorum, 41:2]; cılayma [ağlıyorum, 22:1], başlayma [başlıyorum, 34:3].

Teklik 3. Şahıs: aytadı [söylüyor, 2:8], boladı [oluyor, 3:3], tergeledi [sayılıyor, 12:11], bileği [biliyor, 15:2], köredi [görüyor, 40:5], beredi [veriyor, 40:6]; caraydı [yarıyor, 6:8], deydi [diyor, 24:4].

Çokluk 1. Şahıs: saqlanabız [korunuyoruz, 39:19].

Olumsuz Şekli

Teklik 2. Şahıs: bilmeymisen [bilmiyor musun, 30:2],

Teklik 3. Şahıs: ayırmaydı [ayırmıyor, fark etmiyor, 6:1], caramaydı [yaramıyor, 7:12], bolmaydı [olmuyor, 8:12], uşamaydı [benzemiyor, 35:7], körmeydi [görmüyor, 40:7], bermeydi [vermiyor, 40:8].

Çokluk 3. Şahıs: aşamaylar [yemiyorlar, 35:22], içmeyler [içmiyorlar, 35:22], cuqlamaylar [35:22], oylamaylar [düşünmüyorlar, 35:23].

IV.3.2.2.2.3. Görülen Geçmiş Zaman | -dı, -di, -du, -dü | : Metnimizde görülen geçmiş çekiminin olumlu şeklinin | -dı, -di, -du, -dü | ekleriyle, olumsuz şeklinin de görülen geçmiş zaman ekinden önce olumsuzluk ifade eden | -ma, -me | eklerinin getirilerek yapıldığı tespit edilmiştir. Görülen geçmiş zaman çekiminde iyelik eki menşeli şahıs ekleri kullanılmıştır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 1. Şahıs: cazdım [yazdım, 7:5], ayıtdım [söyledim, 22:1], aylandım [dolaştım, 29:9], keçdim [affettim, 20:12], boldum [oldum, 8:10], kördüm [gördüm, 22:3].

Teklik 2. Şahıs: canşadıñ [gevezelik ettin, 42:15], kördüñ [gördün, 22:2].

Teklik 3. Şahıs: ayıtdı [söyledi, 18:2], ciberdi [gönderdi, 20:5], sordu [24:2], kördü [gördü, 37:4].

Çokluk 1. Şahıs: tabdıq [bulduk, 21:9], ayıtdıq [söyledik, 21:10], bardıq [gittik, 29:4].

Çokluk 3. Şahıs: aldılar [aldılar, 34:21].

Olumsuz Şekli

Teklik 3. Şahıs: çıqmadı [çıkmadı, 20:8], barmadı [gitmedi, 20:9].

IV.3.2.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman | -ğan, -gen | : Metnimizde öğrenilen geçmiş çekiminin olumlu şeklinin | -ğan, -gen | ekleriyle, olumsuz şeklinin de öğrenilen geçmiş zaman ekinden önce olumsuzluk ifade eden | -ma, -me | eklerinin getirilerek yapıldığı tespit edilmiştir. Öğrenilen geçmiş zaman çekiminde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılmıştır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 1. Şahıs: eşitgenme [işitmişim, 24:12].

Teklik 3. Şahıs: bolğandı [olmuş, 29:6], alğandı [almış, 36:20], barğandı [gitmiş, 36:21], qalğandı [kalmış, 35:23], buzğandı [bozmuş, 37:5], bergendi, [vermiş, 37:2], etgendi [etmiş, 38:11], köçgendi [göçmüş, ölmüş, 38:13].

Çokluk 3. Şahıs: tüşgendiler [düşmüşler, 24:2].

IV.3.2.2.2.5. Gelecek Zaman | -luq, -erik, -acaq | : Metnimizde gelecek zaman çekiminin olumlu şeklinin | -luq, -erik, -acaq | ekleriyle yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 3. öterikdi [gececek, 19:7], qutulluqdu [kurtulacak, 19:7], bolacaqdi [olacaktır, 35:4].

Çokluk 2. Şahıs: sorulluqsuz [sorulacaksınız, 32:6].

IV.3.2.2.3. Tasarlama Kipleri

IV.3.2.2.3.1. Emir Kipi : Metnimizde emir kipinin şahıslara göre | -ayım, -eyim / -sın, -sin, -sun, -sün / -ayıq, -eyik / -ığız, -igiz, -uğuz, -üğüz | ekleriyle yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 1. Şahıs [-ayım, -eyim] : salayım [koyayım, vereyim, 34:7], alayım [alayım, 34:8], sanayım [sayayım, 34:17], aytayım [söyleyeyim, 37:17], bileyim [bileyim, 41:7], tileyim [dileyim, 41:8].

Teklik 2. Şahıs [-] : al [al, 35:13], sal [koy, et, 35:14].

Teklik 3. Şahıs [-sın, -sin, -sun, -sün] : qaratsın [baktırsın, 34:4], çaşırsın [gizlesin, 42:13], aşırsın [göndersin, 42:14], içırsın [içırsın, 8:6], kirsın [girsın, 19:1], bersın [versin, 38:15], etsın [etsin, yapsın, 42:5], bolsın [olsun, 3:7], süysün [sevsin, 42:6].

Çokluk 1. Şahıs [-ayıq, -eyik] : aytayıq [söyleyelim, 34:23], qaytayıq [dönelim, 34:24], salayıq [bırakalım, verelim, 38:13], alayıq [alalım, 38:14], barayıq [gidelim, 39:18], sanayıq [sayalım, 38:19], köreyik [görelim, 41:13], bereyik [verelim, 41:14], bileyik [bilelim, 42:3], tileyik [dileyelim, 42:4].

Çokluk 2. Şahıs [-ığız, -igiz, -uğuz, -üğüz] : iynanığız [inanınız, 39:20], bilıgız [biliniz, 34:9], boluğuz [olunuz, 38:18], ölüğüz [ölünüz, 34:10].

Olumsuz Şekli

Teklik 3. Şahıs: tutmasın [tutmasın, 42:11], unutmasın [unutmasın, 42:12], bermesin [vermesin, 42:9], körmesin [görmesin, 42:10].

IV.3.2.2.3.2. Şart Kipi | -sa, -se | : Metnimizde şart kipi çekiminin | -sa, -se | ekleriyle yapıldığı tespit edilmiştir. Şart kipi çekiminde iyelik eki menşeli şahıs ekleri kullanılmıştır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 2. Şahıs: bolsañ [olsan, 26:11].

Teklik 3. Şahıs: bolsa [olsa, 4:6], qalsa [kalsa, 5:1], tutsa [tutsa, 8:5], cuwsa [yıkasa, 9:2], qılsa [kılsa, 9:4], barsa [gitse, 9:5], toxdasa [dursa, 10:12], başlasa [başlasa, 10:12], taşlasa [düşük yapsa, 11:9], qozlasa [doğursa, 15:5], saqlasa [korusa, 18:5], ayıtsa [söylese, 19:4], qıynasa [üzse, 24:7], maxtansa [övünse, 27:4], çıqsa [çıksa, 27:9], çaqırsa [çağırsa, 28:12], uruşsa [kızsas, 32:12].

Çokluk 3. Şahıs: bolsalar [olsalar, 5:9].

Olumsuz Şekli

Teklik 3. Şahıs: toxtamasa [durmasa, 10:4], tabılmasa [bulunmasa, 12:9], tutmasa [tutmasa, 15:3], barmasa [gitmese, 28:12].

IV.3.2.2.3.3. İstek Kipi | -ğay, -gey | : Metnimizde istek kipinin çekiminin | fiil kökü + Eski Türkçede gelecek zaman ifade eden -ğay, -gey ekleri + isim fiili + görülen geçmiş zaman eki + iyelik menşeli şahıs eki | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: kirgiyidi [girseydi, 25:9 < kirgeyedi], ayıtgıyidi [söyleseydi, 28:3 < ayıtgayedı], körgiyidi [görseydi, 28:4 < körgeyedi]. Örneklerden de anlaşılacağı üzere metnimizde istek kipinin hikâyesi aslında şart kipinin hikâyesini karşılamaktadır.

IV.3.2.2.3.4. Gereklilik Kipi | -rge kerek, -rge lâzım | : Metnimizde gereklilik kipi çekiminin | -rge kerek, -rge lâzım | ekleriyle yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli:

Teklik 3. Şahıs: tölerge kerekdir [ödemelidir, 13:9], tevbe eterge lâzımdır [tövbe etmelidir, 9:10], tölerge lâzımdır [ödemelidir, 13:11].

Olumsuz Şekli:

Teklik 3. Şahıs: öbkelerge kerek tûyüldür [küsmemelidir, 33:1].

IV.3.2.2.4. İktidarî Şekil

Metnimizde iktidarî şeklin olumlu çekiminin | fiil + -rğa / -rge birleşik zarf fiil eki + bol- [olmak] yardımcı fiili + geniş zaman eki | şeklinde yapıldığı; olumsuz çekiminin ise | fiil + -a / -e zarf fiil eki + al- yardımcı fiili + iktidarî fiilinin olumsuz şekli | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen iktidarî şeklin olumlu çekimi aynı zamanda kuvvetlendirme ve ihtimal anlamı taşımaktadır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 3. Şahıs: keterge bolur [geçebilir, sürebilir, 4:5], qalğa bolur [kalabilir, 15:2 < qalırğa bolur].

Olumsuz Şekli: tıyalmay [engel olamayıp, 9:9], ötalmay [geçemeyip, 39:18].

IV.3.2.2.5. İsim Fiili

Metnimizde isim fiili | -e | ve | -i | şeklindedir. Eski Türkçeden farklı olarak fiil kökündeki | r | ünsüzü düşmüştür. Metnimizde isim fiilinin şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi olmak üzere üç çekimi tespit edilmiştir.

IV.3.2.2.5.1. Şimdiki Zaman : Metnimizde şimdiki zaman çekiminde isim fiil kökünün düştüğü tespit edilmiştir. Teklik ve çokluk 3. şahıslar “tur-” fiilinden gelen bildirme ekidir. Olumsuz şekli “tüyül” [değil] edatı ile yapılmıştır. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 3. Şahıs: qandı [kandır, 6:11], bardı [var, vardır, 27:5], amanatdı [emanettir, 32:4], caşıraqdı [yapraktır, sayfadır, 36:16], qıyındır [zordur, 15:3], axşıdır [iyidir, 18:9].

Çokluk 2. Şahıs: sürüwçüsüz [çobansınız, 32:5].

Çokluk 3. Şahıs: zatlardı [şeylerdir, 17:3], caşıрмаğanlardı [gizlemeyenlerdir, 24:4], tişiruwlardı [kadınlardır, 26:1], açuwlanğanlardır [öfkelenenlerdir, 26:4], ziynaçılardır [zina yapanlardır, 26:4].

Olumsuz Şekli

Teklik 3. Şahıs: xayız tüyüldü [hayız değildir, 2:10], kökde tüyül [gökte değil, 35:9], cerde tüyül [yerde değil, 35:9].

IV.3.2.2.5.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman : Metnimizde isim fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekiminin “bol-” [olmak] yardımcı fiiliyle yapıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen kelimeye teklik 3. şahıs eki [-dı ~ -dır]

düşmüştür. Örnek: bir ğazawatçı kişi bolĝan [bir asker varmış, 20:1-2 < bolĝandı].

IV.3.2.2.5.3. Şart Kipi : Metnimizde isim fiilinin şart kipi çekiminin “alay” [öyle] ve “tüyül” [değil] edatlarında yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: alayise [öyleyse, 7:3], tüyülese [değilse, 19:3]. Her iki örnekte de isim fiili kendisinden önceki kelimeyle birleşmiştir. Birinci örnekte | y | ünsüzünün inceltici etkisiyle | e | ünlüsü | i | ünlüsüne dönüşmüştür.

IV.3.2.2.6. Fiillerin Birleşik Çekimi

IV.3.2.2.6.1. Hikâye

IV.3.2.2.6.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi : Metnimizde geniş zamanın hikâyesinin | fiil + geniş zaman eki + isim fiil + görülen geçmiş zaman eki + iyelik menşeli şahıs eki | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Çokluk 3. Şahıs: bolurik [olurduk, 26:11 < boluredik < bolur edik].

Olumsuz Şekli

Teklik 1. Şahıs: qılmaz edim [kılmazdım, 30:2]

IV.3.2.2.6.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi : Metnimizde şimdiki zamanın hikâyesinin | fiil + şimdiki zaman eki + isim fiil + görülen geçmiş zaman eki + iyelik menşeli şahıs eki | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Çokluk 1. Şahıs: turayık [duruyorduk, 29:7 < turayek < turayedik < tura edik].

IV.3.2.2.6.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi : Metnimizde şimdiki zamanın hikâyesinin | fiil + şimdiki zaman eki + isim fiil + görülen geçmiş zaman eki + iyelik menşeli şahıs eki | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 1. Şahıs: cılağanim [ağlamıştım, 29:11 < cılağanem < cılağan edim].

IV.3.2.2.6.1.4. İstek Kipinin Hikâyesi : Metnimizde istek kipinin hikâyesinin | fiil + istek kipi + isim fiil + görülen geçmiş zaman eki + iyelik menşeli şahıs eki | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumlu Şekli

Teklik 3. Şahıs: kirgiyidi [girseydi, 25:9 < kirgeyedi], ayıtgıyidi [söyleseydi, 28:3 < ayıtgayedi], körgiyidi [görseydi, 28:4 < körgeyedi].

Örneklerden de anlaşılacağı üzere metnimizde istek kipinin hikâyesi aslında şart kipinin hikâyesini karşılamaktadır.

IV.3.2.2.6.2. Şart

IV.3.2.2.6.2.1. Geniş Zamanın Şartı : Metnimizde geniş zamanın şartının çekimi, şart kipinin çekimiyle aynıdır [bkz. IV.3.2.2.3.2. Şart Kipi].

IV.3.2.2.6.2.2. Şimdiki Zamanın Şartı : Metnimizde şimdiki zamanın şartının çekimi | fiil + şimdiki zaman eki + isim fiil + iyelik menşeli şahıs eki | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen örnekler:

Olumsuz Şekli

Teklik 3 Şahıs: bildirmeyise [bildirmiyorsa, 15:10 < bildirmey ese].

IV.3.2.2.7. Yardımcı Fiiller

IV.3.2.2.7.1. İsimle Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

IV.3.2.2.7.1.1. | et- | : Örnekler: tavaf et- [tavaf etmek, 8:3], zikir et- [zikir etmek, 8:7], tevbe et- [tövbe etmek, 9:10], sadaqa et- [sadaka vermek, 9:11], niyyet et- [niyet etmek, 14:10], qorquw et- [korkmak, 14-15:12-1], qulluk et- [kulluk etmek, hizmet etmek, 18:10], qabul et- [kabul etmek, 27:1], uçuz et- [hakir görmek, 27:6], mudax et- [üzmek, 28:9], aruw et- [güzel göstermek, 28:10], razı et- [razı etmek, 30:6], kiyim et- [elbise yapmak, 30:10], tınç et- [rahat ettirmek, 31:10], zulmu et- [zulüm etmek, 32:3], ıspas et- [teşekkür etmek, şükran bildirmek, 34:6], sual et- [soru sormak, 36:6], hicret et- [hicret etmek, 38:11], bayan et- [beyan etmek, bildirmek, 41:3], tamam et- [tamamlamak, bitirmek, 42:5].

IV.3.2.2.7.1.2. | bol- | : Örnekler: aqıllı bol- [akıllı olmak, 2:6], teli bol- [deli olmak, 2:6], buwaz bol- [hamile olmak, 3:2], az bol- [az olmak, 3:4], taza bol- [temiz olmak, 3:10], xaram tala bol- [boşanmak, 4:6], xayız bol- [hayız olmak, 4:8], belgili bol- [belli olmak, 11:10], bayan bol- [beyan olmak, açığa çıkmak, 14:7], tüz bol- [doğru olmak, 31:5], qıngır bol- [eğri olmak, 31:7], ası bol- [ası olmak, 35:21], şeksiz bol- [şüphe etmemek, 38:3], saq bol- [dikkat etmek, özen göstermek, 38:18].

IV.3.2.2.7.1.3. | sal- | : Örnekler: boyun sal- [itaat etmek, 18:6], qayğı sal- [dert vermek, üzme, 26:10], salam sal- [selam göndermek, 34:7], iman sal- [imân etmek, inanmak, 40:4].

IV.3.2.2.7.1.4. | ber- | : Örnekler: lâ'net ber- [lanet etmek, 26:7-8], razılıq ber- [razı olmak, 40:6], salam ber- [selam vermek, 42:3], qayğı ber- [dert vermek, üzüntü vermek, 42:9].

IV.3.2.2.7.1.5. | kör- | : Örnekler: qan kör- [kanamak, 6:9], sıysız kör- [hakir görmek, aşağılamak, 31:6], tiyişli kör- [uygun görmek, 37:4], aruw kör- [güzel görmek, 40:5], azab kör- [azap görmek, 42:9].

IV.3.2.2.7.1.6. | körgüz- | : Örnekler: aruw körgüz- [güzel göstermek, 25:6].

IV.3.2.2.7.1.7. | cet- | : Örnekler: suw cet- [yıkamak, ıslatmak, 41:6].

IV.3.2.2.7.1.8. | kel- | : Örnekler: qan kel- [kanamak, 6:10].

IV.3.2.2.7.1.9. | tiy- | : Örnekler: kün tiy- [güneş açmak, 21:5].

IV.3.2.2.7.1.10. | ur- | : Örnekler: keri ur- [geri çevirmek, reddetmek, 32:10].

IV.3.2.2.7.2. Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

IV.3.2.2.7.2.1. | tur- | : Örnekler: unutub tur- [unutmak, 8:11], cuwuna tur- [yılanmak, 12:9], körüb tur- [görmek, 14:2], aşay tur- [yemek, 23:3], ura tur- [vurmak, 23:12], söleş tur- [konuşmak, 29:7].

IV.3.2.2.7.2.2. | qal- | : Örnekler: bolub qal- [oluvermek, 5:1], kelib qal- [gelivermek, 7:8], toxtab qal- [duruvermek, 13:3].

IV.3.2.2.7.2.3. | ket- | : Örnekler: ozub ket- [geçivermek, geçip gitmek, 12:14], cuwub ket- [yıkayıvermek, 40:23].

IV.3.2.2.7.2.4. | qoy- | : Örnekler: deb qoy- [deyivermek, 33:3].

IV.3.2.2.7.2.5. | kel- | : Örnekler: qaytıb kel- [geri dönmek, 27:10].

IV.3.2.2.8. Sıfat Fiiler

IV.3.2.2.8.1. | -ğan, -gen | : Metnimizde en çok kullanılan sıfat fiil ekidir. Türkiye Türkçesindeki | -an, -en |, | -mış, -miş, -muş, -müş |, | -dık, -dik, -duk, -dük, -tık, -tik, -tuk, -tük | sıfat fiil eklerinin karşılığıdır.

IV.3.2.2.8.1.1. | -an, -en | sıfat fiil eki karşılığında tespit edilen örnekler: xaram bolğan zat [haram olan şey, 32:1], caramağan zatlanı [caiz olmayan şeyleri, 3:1-2], caramağan zamandı [caiz olmayan zamandır, 4:7], başlağan kız [başlayan kız, 6:8], qozlağan tişiruw [doğuran kadın, 9:12], cuwmağan tişiruwları [yıkamayan kadınlardır, 26:1], çıqğan sözge [çıkan söze, 29:8], uşağan kişi [benzeyen kişi, 35:7], kelgen qandı [gelen kandır, 10:1], eskerilgen zatla [belirtilen şeyler, 2:6], ketgen keçe [geçen gece, 29:6-7].

Ayrıca metnimizde bu sıfat fiil ekiyle teşekkül etmiş geçici isimler de tespit edilmiştir. Örnekler: aqıllı bolğan [akıllı olan, 2:6], teli bolmağan [deli olmayan, 2:6], qozlağan [doğuran, 11:12], qalğanı [kalanı, 5:2], çıqğanlardı [çıkanlardır, 25:3], kelgen [gelen, 2:5], eskerilgen [belirtilen, 37:16], cürügenler [yürüyenler, 25:6], ketgen [giden, 39:8].

IV.3.2.2.8.1.2. | -mış, -miş, -muş, -müş | sıfat fiil eki karşılığında tespit edilen örnekler: ketgen günahlarına [geçmiş günahlarına, 19:3].

IV.3.2.2.8.1.3. | -dik, -duk, -dük, -tık, -tik, -tuk, -tük | sıfat fiil eki karşılığında tespit edilen örnekler: tutğan orazaların [tuttuğu oruçlarını, 11:8],

toxtağan kün [durduğu gün, 13:2], qalğan namazın [geçirdiği namazını, 13:11], bolğandan sora [olduktan sonra, 8:1], qozlağandan sora [doğurduktan sonra, 9:12].

IV.3.2.2.8.2. | -luq | : Gelecek zaman sıfat fiil ekidir. Metnimizde gecici isim olarak kullanılmıştır. Örnek: bolluq [olacak, 14:3].

IV.3.2.2.9. Zarf Fiiller

IV.3.2.2.9.1. | -a, -e, -y | : Türkiye Türkçesindeki | -ken | zarf fiil ekinin anlamını karşılamaktadır. Örnekler: tuwrala [doğranırken, 23:2], cılay turğanlay [ağlarken, 23:9], aşay [yerken, 22:12], ura turub [vururken, 23:12].

IV.3.2.2.9.2. | -b | : Türkiye Türkçesindeki | -p, -arak, -erek, -ken | zarf fiil eklerinin anlamlarını karşılamaktadır. Örnekler: caraşib [mutabık olup, 5:8], alıb [alıp, 8:9], türlenib [değişerek, 10:10], qaytıb [dönüp, 27:10], aytıb [söyleyip, 38:13]; iynanıb [zannederek, 9:7], ağıb [akarak, 23:5]; quyulub [dökülürken, 22:6], canıb [yanarken, 23:1], çığıb [çıkarken, 23:11], ura turub [vururken, 23:12].

IV.3.2.2.9.7. | -mayın | : Eski Türkçedeki | -matın, -metin, -madın, -medin | ekinin ses değişikliğine uğramasıyla teşekkül etmiştir. Türkiye Türkçesindeki | -madan, -meden | zarf fiil ekinin anlamını karşılamaktadır. Örnekler: qalmayın [kalmadan, 39:2], barmayın [gitmeden, 39:6].

IV.3.2.2.9.6. | -may | : Eski Türkçedeki | -matın, -metin, -madın, -medin | ekinin kısalması ve ses değişikliğine uğramasıyla teşekkül etmiştir. Türkiye Türkçesindeki | -madan, -meden | zarf fiil ekinin anlamını karşılamaktadır. Örnekler: ozmay [geçmeden, 3:11], toxtamay [durmadan, 5:1], cuwmay [yıkamadan, 9:1], cuwunmay [yıkanmadan, 9:3], qaramay [bakmadan, 13:2], çıqmay [çıkmadan, 20:3], sanamay [saymadan, 34:15], uyalmay [utanmadan, 42:15], bolmay [olmadan, 42:16].

IV.3.2.2.9.8. | -ğanda, -gende | : Sıfat fiil | -ğan, -gen | eki ile bulunma hâli | -da, -de | ekinin birleşmesiyle teşekkül etmiştir. Türkiye Türkçesindeki | -ınca, -ince | zarf fiil ekinin anlamını karşılamaktadır. Örnekler: barğanda [gideceğinde, 20:2], körgende [görünce, 29:4].

IV.3.2.2.9.9. | -ğınçı, -ginçi, -ğunçu, -günçü | : Sıfat fiil | -ğan, -gen | eki ile eşitlik hâli | -ça, -çe | ekinin birleşmesi ve ses değişikliğine uğramasıyla teşekkül etmiştir. Türkiye Türkçesindeki | -incaya kadar, -inceye kadar | anlamını karşılamaktadır. Örnekler: qozlağınçı [doğuruncaya kadar, 4:12], qayıtğınçı [dönünceye kadar, 20:10], qarağınçı [bakıncaya kadar, 29:10], bitginçi [bitinceye kadar, 5:7], kelginçi [gelinceye kadar, 20:3], bolğunçu [oluncaya kadar, 14:9], körgüzgünçü [gösterinceye kadar, 28:10].

IV.3.2.2.9.4. | -ğanlay | : Sıfat fiil | -ğan, -gen | eki ile eşitlik hâli | -lay, -ley | ekinin birleşmesiyle teşekkül etmiştir. Türkiye Türkçesindeki | -ken | zarf fiil ekinin anlamını karşılamaktadır. Örnekler: cılay turğanlay [ağlarken, 23:9].

IV.3.2.2.9.4. | -rğa, -rge | : Sıfat fiil | -r | eki ile yaklaşıma hâli | -ğa, -ge | ekinin birleşmesiyle teşekkül etmiştir. Metnimizde birleşik fiillerde tespit edilmiştir. Örnekler: keterge bolur [geçebilir, sürebilir, 4:5], qalğa bolur [kalabilir, 15:2 < qalırğa bolur], erge barırğa caramağan zamandı [kocaya varmaya caiz olmayan zamandır, 4:7], qılırğa borçdu [kılmaya mecburdur, 10:6], oraza tutarğa [oruç tutmaya, 25:11-12].

IV.3.4. ZAMİRLER

IV.3.4.1. Şahıs Zamirleri

Metnimizde tespit edilen şahıs zamirleri şunlardır:

Teklik 1. Şahıs : men [ben, 20:3, 20:5, 21:8, 21:11].

Teklik 2. Şahıs : sen [sen, 26:10, 26:11, 29:12].

Teklik 3. Şahıs : ol [o, 35:7, 35:12, 38:4].

Çokluk 1. Şahıs : biz [biz, 38:15, 39:19, 42:17].

Çokluk 2. Şahıs : siz [siz, 32:5, 39:20, 40:9].

Çokluk 3. Şahıs : ala [onlar, 34:20, 36:2].

IV.3.4.1.2. Şahıs Zamirlerinin Çekimi

IV.3.4.1.2.1. İlgi Hâli

Teklik 1. Şahıs : meni [benim, 24:1, 27:5, 28:4].

Teklik 2. Şahıs : seni [senin, 27:5].

Teklik 3. Şahıs : anı [onun, 3:10, 11:10, 14:12, 39:9].

Çokluk 1. Şahıs : bizni [bizim, 37:12, 38:2].

Çokluk 3. Şahıs : alanı [onların, 36:9, 36:10].

IV.3.4.1.2.2. Yükleme Hâli

Teklik 2. Şahıs : seni [seni, 21:10].

Teklik 3. Şahıs : anı [onu, 39:4].

Çokluk 1. Şahıs : bizni [bizi, 29:4].

Çokluk 2. Şahıs : sizni [sizi, 29:10].

IV.3.4.1.2.3. Yaklaşma Hâli

Teklik 1. Şahıs : menñe [bana, 28:2].

manğa [bana, 29:10].

Teklik 2. Şahıs : sanğa [sana, 26:6, 29:6, 30:1,].

Teklik 3. Şahıs : anña [ona, 15:11, 35:4, 35:7, 39:6].

Çokluk 2. Şahıs : sizge [size, 37:17].

IV.3.4.1.2.5. Uzaklaşma Hâli

Teklik, 3. Şahıs : andan, [ondan, 35:5, 35:6, 39:8, 39:12, 39:16, 39:19].

Çokluk 3. Şahıs : aladan [onlardan, 34:20, 36:2, 36:16].

IV.3.4.2. İşaret Zamirleri

Teklik

bu : [bu, 10:6, 14:2].

şu : [şu, 13:9, 21:5].

şol : [şu, 21:12, 25:4].

ol : [o, 28:12].

Çokluk

bular : [bunlar, 17:1, 31:8].

bıla : [bunlar, 21:7].

IV.3.4.2.1. İşaret Zamirlerinin Çekimi

IV.3.4.2.1.1. İlgi Hâli

Teklik

munu : [bunun, 5:5].

şunu : [şunun, 21:5].

anı : [onun, 3:10, 11:10, 14:12, 39:9].

Çokluk

alanı : [onların, 36:9, 36:10].

IV.3.4.2.1.2. Yükleme Hâli

Teklik

munu : [bunu, 19:4, 42:19].

şunu : [şunu, 13:9].

anı : [onu, 39:4].

Çokluk

bıların : [bunları, 8:11].

IV.3.4.2.1.3. Yaklaşma Hâli

munña : [buna, 6:6].

anña : [ona, 15:11, 35:4, 35:7, 39:6].

anğa : [ona, 28:3].

IV.3.4.2.1.4. Bulunma Hâli

munda : [bunda, 2:6].

IV.3.4.2.1.5. Uzaklaşma Hâli

Teklik

munnan: [bundan, 42:17].

andan : [ondan, 2:4, 2:9, 3:4, 3:5, 4:2, 5:4].

annan : [ondan, 35:5, 35:6, 39:8, 39:12, 39:16, 39:19].

Çokluk

aladan : [onlardan, 34:20, 36:2, 36:16].

IV.3.4.2.1.6. Vasıta Hâli

Metnimizde “ol” işaret zamirinin “kibik” [gibi] edatıyla bağlandığı tespit edilmiştir. Örnek: anı kibik [onun gibi, 3:10].

IV.3.4.3. Dönüslülük Zamiri

Metnimizde dönüslülük zamiri “kesi” [kendi] şeklinde tespit edilmiştir.

Teklik 3. Şahıs : kesi [kendi, 26:6].

Çokluk 3. Şahıs : kesleri [kendileri, 7:2].

IV.3.4.4. Soru Zamirleri

ne : [ne, 20:5, 21:10, 27:5, 29:].

kim : [kim, 15:2, 25:8,

IV.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri

kimi : [kimi, 36:5].

kimle : [kimileri, 39:13, 39:14].

kimleri : [kimileri, 39:15, 39:17, 39:18].

barı : [hepsi, 5:8, 6:2, 11:1, 13:4, 13:6].

barısı : [hepsi, 36:17, 38:4].

IV.3.5. SIFATLAR

IV.3.5.1. Vasıflandırma Sıfatları

Metnimizde tespit edilen vasıflandırma sıfatlarından örnekler: erşi iyis [kötü koku, 23:5], buwaz qatın [hamile kadın, 2:9], aldağı cıl [önceki yıl, 7:9], aman erkişi [kötü erkek, 18:8-9, ulla Allah [yüce Allah, 35:9].

IV.3.5.2. Belirtme Sıfatları

IV.3.5.2.1. İşaret Sıfatları

Metnimizde tespit edilen işaret sıfatları şöyledir:

bu : bu qan [bu kan, 3:1], bu söz [bu söz, 7:5].

şu : şu namazların [şu namazlarını, 14:4], şu künler [şu günler, 14:12].

şol : şol qatınnı [şu kadını, 20:11].

ol : ol adam [o adam, 9:6], ol namaznı [o namazı, 12:4-5].

IV.3.5.2.2. Sayı Sıfatları

IV.3.5.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları: Metnimizde tespit edilen asıl sayı sıfatları şöyledir:

bir : bir cıl [bir yıl, 7:7].

eki : eki ayağı [iki ayağı, 25:9].

üç : üç kün [üç gün, 3:3].

tört : tört ay [dört ay, 4:11].

beş : beş waqtı [beş vakit, 18:4].

altı : altı söz [altı söz, 6:3].

ceti : ceti kün [yedi kün, 18:9].

segiz : segiz eşiği [sekiz kapısı, 18:11].

toğuz	: toğuz cıllıq tişiruw [dokuz yaşındaki kadın, 1:7].
on	: on kün [on gün, 4:11].
on beş	: on beş kün [on beş gün, 4:3].
cıyırma	: cıyırma kün [yirmi gün, 10:3].
cıyırma bıla on eki	: cıyırma bıla on eki farız [otuz iki farz, 34:16].
qırq	: qırq kün [kırk gün, 11:6].
eki cıyırma	: eki cıyırma kün [kırk kün, 14:4].
cetmiş	: cetmiş qarı uzunluğu [yetmiş karı uzunluğu, 24:7].
cüz	: cüz cıllıq [yüz yıllık, 39:9].
cüz tört	: cüz tört kitab [yüz dört kitap, 36:15].
miñ	: miñ aman erkişi [bin kötü erkek, 18:8-9].

IV.3.5.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları: Asıl sayı sıfatlarının sonuna isimden isim yapma | -nçı, -nçi, -nçu, -nçü | ekleri getirilerek yapılmıştır. Metnimizde tespit edilen sıra sayı sıfatları şöyledir:

ekinçi	: ekinçi bilmek [ikinci bilmek, 35:16].
üçünçü	: üçünçü keçe [üçüncü gece, 14:9].
törtünçü	: törtünçü kün [dördüncü gün, 14:10].
beşinçi	: beşinçi kün [beşinci gün, 14:10-11].
altınçı	: altınçı kün [altıncı gün, 14:11].

IV.3.5.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları: Metnimizde tespit edilen üleştirme sayı sıfatları şöyledir: ekişer melek [ikişer melek, 36:7], üçüşer kün [üçer gün, 5:9].

IV.3.5.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları: Metnimizde tespit edilen kesir sayı sıfatları şöyledir: cüzden onu [yüzden onu, 36:20],

IV.3.5.2.3. Soru Sıfatları

ne	: ne zaman [ne zaman, 10:1].
nençe	: nençe kün [kaç gün, 7:4].
qaysı	: qaysı eşik [hangi kapı, 18:6].

IV.3.5.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Metnimizde tespit edilen belirsizlik sıfatları şöyledir:

bir	: bir tişiruw [bir kadın, 4:6], bir kün [bir gün, 6:8].
başxa	: başxa zat [başka şey, 8:4].
başğa	: başğa qan [başka kan, 11:1].
har	: har tişiruw [her kadın, 2:5], har ay [her ay, 5:1], har kün [her gün, 19:8], har keçe [her gece, 19:8].
har bir	: har bir zatda [her bir şeyde, 31:3].
saw	: saw dünya [bütün dünya, 27:3].
köb	: köb qulluq [çok ibadet, 27:7].
hiçbir	: hiçbir tişiruw [hiçbir kadın, 19:2].
artıq	: artıq künler [fazla günler, 10:10],
aslam	: aslam tuhur [fazla tuhr, 5:7].

IV.3.6. ZARFLAR

IV.3.6.1. Yer Zarfları

Metnimizde tespitedilen yer zarfları şöyledir: munda [burada, 2:6], alda [ileride, 35:10], artıda [geride, 35:10], beri [burayı, 39:15], oñ [sağ, 35:11], sol [sol, 35:11], örge [yukarı, 25:2], töben [aşağı, alt, 2:9].

IV.3.6.2. Zaman Zarfları

Metnimizde tespitedilen zaman zarfları şöyledir: alğın [önce, 5:5], allın [önce, 6:12] allınñı [önce, 41:24], awwal [önce, 5:1], awwalğı [önceki, 6:4], entda [yine, 39:22], dağıda [yine, 13:1], gene [gene, yine, 9:11], birsi kün [evvelsi gün, sonraki gün, diğer gün, 6:11], ne zaman [ne zaman, 10:1], keçe [gece, 29:1], endi [şimdi, 42:17], axır [son, 39:20], terik [tez, derhal, hemen, 33:1].

IV.3.6.3. Nasıllık-Nicelik Zarfları

Metnimizde tespit edilen nasıllık-nicelik zarfları şöyledir: alay [öyle, 20:7], allay [öyle, 19:9], bılay [böyle, 10:6], bıllay [böyle, 4:5], bulay [böyle, 39:20], şulay [şöyle, 14:11], neçik [nasıl, 22:2], neçün [niçin, neden, 24:2].

IV.3.6.4. Azlık-Çokluk Zarfları

Metnimizde tespit edilen azlık-çokluk zarfları şöyledir: az [az, 3:4], aslam [fazla, 5:9], bek [pek, 4:3], artıq [fazla, daha fazla, 13:5], köb [çok, 5:5], bir da [hiç, 13:10, 35:20].

IV.3.7. EDATLAR

IV.3.7.1. Seslenme Edatları

Metnimizde tespit edilen seslenme edatları şunlardır: hey [hey, 30:4], ya [ya, 21:10].

IV.3.7.2. Bağlama Edatları

IV.3.7.2.1. Sıralama Edatları

Metnimizde tespit edilen sıralama edatları şunlardır: bıla [ile, 8:1], ve [ve, 31:12, 32:5], da [da, dahi, 3:11], oquna [bile, dahi, 6:6].

IV.3.7.2.2. Denkleştirme Edatları

Metnimizde tespit edilen denkleştirme edatları şunlardır: ne [ya, veya, 4:9], ne da [ya da, veya, veyahut, 4:8, 5:7, 5:9], ya [ya, 10:8], ya da [ya da, 8:4].

IV.3.7.2.3. Karşılaştırma Edatları

Metnimizde tespit edilen karşılaştırma edatları şunlardır: ne ne [hem hem, 4:9; ne caşlıq üçün, ne qartlıq üçün: hem gençlik için, hem ihtiyarlık için, 4:9], da da [da da, hem hem , 3:12-4:1; boluwçu mardasından da, xayızni mardasından da: herzamanki ölçüsünden de, hayızın ölçüsünden de, 3:12-4:1], ne az ne köb [ne az ne çok, 11:3], ise [ise, 7:3-4].

IV.3.7.2.4. Cümle Başı Edatları

Metnimizde tespit edilen cümle başı edatları şunlardır: alay [fakat, ama, 7:12, 9:2, 10:7], amma [ama, 9:9], neçün [çünkü, 32:3] tab [hatta, 4:4], biyağı [yine, aynı, 39:1].

IV.3.7.3. Son Çekim Edatları

Metnimizde tespit edilen son çekim edatları şunlardır: bıla [ile, 8:4], bılan [ilen, kadar, 4:6], üçün [için, 7:5], kibik [gibi, 3:10], köre [göre, 5:3], sebebli [dolayı, 21:1], deb [diye, 8:10], başxa [başka, 8:4], başğa [başka, 11:1], deri [kadar, 29:1], sora [sonra, 2:4], qadar [kadar, 28:5], çaqlı [kadar, 27:8].

V. SÖZLÜK

V. SÖZLÜK

Kelimelerin anlamı metne göre verilmiştir.

A

abdes	: abdest [8, 31, 41].
abdez	: abdest [41].
abidez	: abdest [34].
açuwlan-	: öfkelenmek, hiddetlenmek [29].
açuwlanmaq	: öfke, hiddet [30].
açuwlanmaqlıq	: öfke, hiddet [24].
axır	: son [35, 39].
axırat	: ahiret [24, 42].
axlu	: ahali [32].
axşı	: iyi, güzel, hoş [18].
aq	: ak, beyaz [3].
aq-	: akmak [2].
aqılbalıǵ	: baliğ, ergen [34].
aqıllı	: akıllı [2].
aqrab	: akrep [22, 23, 25].
aquba tut-	: azap görmek [42].
al	: ön, önce, ilk [3, 35].
al-	: almak [36].
ala	: onlar [34, 36, 37].
alay	: 1) öyle [13, 15, 19, 20, 26]. 2) ama, fakat [7, 9, 10]. 3) hele [11].
alayise	: öyleyse [19].
aldaǵı	: öndeki, önceki [7, 12].

aldawsuz	: doğru, kesin [15].
alğın	: önce, önceki, ilk [5].
allın	: önce, önceki, ilk [6].
altı	: altı [34].
altınçı	: altıncı [14].
amal	: 1) amel [27]. 2) çare [34].
aman	: kötü, pis [18, 22, 40].
amanat	: emanet [32].
amma	: ama [9].
andan	: ondan [2-5].
anı	: 1) onu [39]. 2) onun [3, 11, 14, 15, 39].
anñıla-	: anlamak, idrak etmek [35, 41].
anña	: ona [2, 5, 16, 28, 35, 39].
aralıq	: ara, orta [11, 31].
arbaz	: avlu, bahçe [25].
aruw	: güzel, hoş [25, 28, 30, 32, 40, 42].
art	: arka, sırt, geri [13, 23, 35, 37, 38].
artdağı	: sondaki, arkadaki, gerideki [12].
artıq	: fazla [10, 11, 13, 36, 38].
aslam	: fazla [5].
aşa-	: yemek [8, 22, 23, 25, 35].
aşıq	: ayaktaki aşık kemiği [40].
aşır-	: göndermek, uğurlamak [42].
aşxı	: iyi, güzel, hoş [19].
ata	: ata, baba [20, 24, 37, 38].
awru-	: hastalanmak, ağrımak [20].
awuz	: ağız [9, 23, 38]
awwal	: evvel, ilk [5, 19, 35, 37].
awwalğı	: evvelki, önceki [6, 7, 11, 13].
ay	: ay [4].

ayır-	: ayırmak, bölmek [5].
ayıt-	: söylemek [2, 6, 9, 18-24, 26-33, 36].
ayıl-	: söylenmek [2].
aylan-	: dönmek [29, 41].
az	: az [3].

B

bar	: var [27, 34, 38, 39].
bar-	: gitmek, varmak [4, 9, 15, 20, 27, 28, 29, 36, 39, 40].
barı	: hepsi, tümü [5, 6, 11, 13, 35, 37, 41].
barısı	: hepsi, tümü [36, 38].
barmaq	: parmak [11].
baş	: baş, kafa [23, 26, 40].
başdan ayaq	: baştan aşağı, boyu boyunca [36].
başğa	: başka [4, 11].
başxa	: başka [3, 8, 39, 40].
başla-	: başlamak [5].
bayan	: beyân [13, 14, 21. 41].
bayla-	: bağlamak [25, 40].
bazman	: terazi [39].
begit-	: sıkıca kapatmak, sıkıca tutturmak, sağlamlaştırmak, asmak, takmak [3, 22].
belgili	: belli, bilinen, tanınan, meşhur [6, 11].
ber-	: vermek [19, 21, 26, 27, 29-31, 37, 38, 40-42].
beri	: beri, buraya [39].
beş	: beş [18].
beşinçi	: beşinci [14].
bet	: yüz, çehre [28, 40, 41].
bet	: renk [3].

bıla	: bunlar [21].
bıla	: ile [8, 15, 25, 30-32].
bılan	: ilen, kadar [4, 6, 23, 24].
bılar	: bunlar [8].
bılay	: böyle [9, 10, 19, 24, 26].
bıllay	: böyle [4].
bıstır	: çamaşır [21].
bil-	: bilmek [17].
bildir-	: bildirmek [15].
bir	: bir [7].
bir da	: hiç [13].
birbirge	: birlikte, beraber [41].
birsi	: diğer, evvelsi [6].
bit-	: bitmek [12].
bitginçi	: bitinceye kadar [4, 11].
biyağı	: yine, aynı [39].
bol-	: olmak [2, 3, 4, ...].
bolcal	: müddet, süre [12].
bolğunçu	: oluncaya kadar [14, 31].
boluwçu	: herzamanki, mütemadiyen [3, 4].
borç	: borç [2].
boyun	: boyun [24].
boyun sal-	: boyun eğmek, itaat etmek [18, 19].
bölek	: bazı, ara sıra, parça, bölüm [14, 15].
bu	: bu [3].
bulay	: böyle [8, 15, 39].
buwaz	: hamile, gebe [2-4].
buyur-	: buyurmak, emir vermek [20].
buyuruq	: buyruk, emir [32].
buz-	: bozmak [28, 33, 37, 38].

C

cab-	: örtmek, kapamak [18].
cafırağ	: yaprak, suhuf, sahife [36].
cahanım	: cehennem [22].
calın-	: yalvarmak [29].
can	: yan, taraf [5, 6, 9, 29, 31, 32].
can	: can, ruh [34].
can-	: yanmak [23].
canazı	: cenaze [30].
cañğı	: yeni [6, 7, 10].
cañız	: yalnız [11].
cannet	: cennet [18].
cañşa-	: gevezelik etmek, boş konuşmak [42].
canwar	: mahlûk [21].
cara-	: uygun olmak [6, 8].
caraş-	: mutabık olmak [5, 6].
caraşdır-	: yakıştırmak, uygun hale getirmek [25, 28].
carat-	: yaratmak [35].
carıq	: ışık, aydın, aydınlık [28].
cartı	: yarı, yarım [41, 42].
caş	: erkek çocuk [8].
caş orun	: rahim, kadınlık organı [9].
caşır-	: gizlemek, saklamak, muhafaza etmek [24, 42].
caşlıq	: gençlik [4].
caşna-	: parlamak [39].
caz-	: yazmak [7, 19, 21, 42].
caziwçu	: yazar, yazıcı, kâtip [36].
cer	: yer, yeryüzü [35, 36, 39, 41].
cet-	: yetmek, kâfi gelmek [5, 10, 12, 25, 31, 40].

cet-	: ulaşmak [17, 36, 40-42].
cet-	: bulaşmak [10].
ceti	: yedi [18].
cetmiş	: yetmiş [24].
cıl	: yıl [7, 38, 39].
cıl	: yaş [2].
cıla-	: ağlamak [21, 22, 29].
cılan	: yılan [22, 23, 25].
ciber-	: göndermek, iletmek [20, 25, 37].
cimâ'	: cinsî münasebet [3].
cinñirik	: dirsek [40].
coq	: yok [10, 11, 19, 32, 34, 35].
col	: yol [34, 39].
cuk'k'a	: meme, göğüs [8].
cuqla-	: uyumak [35].
culduz uçxan	: yıldız kayması [39].
cum-	: yummak [35].
cunub	: cünüb [8].
cuw-	: yıkamak [8-10, 21, 26, 40, 42].
cuwuq	: yakın [8].
cuwuq bol-	: yakınlaşmak, birbirine temas etmek, cinsî münasebette bulunmak [8].
cuwun-	: yıkanmak [10-15, 25].
cuwunmaq	: gusül [34, 42].
cürek	: yürek, kalp [28, 33, 42].
cürü-	: yürümek [25, 28, 36, 39].
cürüt-	: yürütmek, bir işi ifa etmek [5, 31].
cütü	: keskin [39].
cüyrük	: sürat, hız [39].

Ç

çaç	: saç [22, 24].
çaqır-	: çağırmaq, davet etmək [28].
çaqlı	: kadar [11, 12, 27].
çarix	: gövde, vucut, şəkil, biçim [23, 25, 26, 41].
çayqa-	: çalkalamak [41].
çek	: sınır, hudut [4, 40].
çıraq	: ışıq, nur [24].
çırma-	: sarmak, dolamak [24].
çiq-	: çıkmak [20].
çox	: saç, saç püskülü [23].
çulğa-	: sarmak, dolamak [8].

D

da	: da [9].
de-	: demek [12].
dâi'm	: dâima, sürekli [5].
dağıda	: yine, tekrar [6-8, 12-15, 19-23, 27, 30-32, 36, 37].
daraca	: derece [19, 21].
deb	: diye [2, 8, 9, 13, 15, 18-22, ...].
degen	: denen, denilen [2, 4, 12].
dem	: kan [5].
deri	: kadar [29].

E

eki	: iki [5].
eki cıyırma	: kırk [10].
ekinçi	: ikinci [4].
emçek	: meme, göğüs [22, 24, 25].
emçek ana	: süt anne [38].
endi	: şimdi, şu an [21, 42].
eniş	: iniş [39].
entda	: yine, tekrar [34].
er	: koca, erkek [4, 8, 18, 20, 21, 24-29].
erge bar-	: kocaya varmak [4, 27].
erkişi	: koca, erkek [8, 17, 18, 24 25 28].
erşi	: çirkin, pis, kötü [23].
es	: akıl, hafıza [22, 29]
esge tüşür-	: hatırlamak [22, 29].
esker-	: anmak [8, 19].
esker-	: belirtmek [2, 37].
eşik	: eşik, kapı [18].
eşit-	: işitmek, duymak [24].

F

façça	: padişah, hükümdar [32].
farız	: farz [34, 35, 40, 41].
fayğambar	: peygamber [2, 20, 21, 24, 30, 34, 36-39].

G

gene	: gene, yine [9].
-------------	-------------------

Ğ

ğazawat	: savaş [20].
ğazawatçı	: asker [20]

H

har	: her [2, 5, 19, 21, 24, 27, 28, 30-32, 35, 36, 38-42].
harkim	: herkes [32, 39].
hiçbir	: hiçbir [19].

X

xaq	: hak, hakikat [2, 34-36].
xal	: hal, durum, vaziyet [5, 8, 29, 35-37].
xalal	: helal [9, 31, 32].
xalq	: halk [25, 32, 35, 37].
xapar	: haber, hikâye [37, 39].
xaram	: haram [9, 32].
xaram tala	: boşanmak [4].
xarif	: garip, çaresiz, zavallı [34, 38, 42].
xata	: hata, günah, kötölük [21].
xayız	: hayz, kadınların adet hâli [3].
xiysab	: hesap [36].
xiysabla-	: hesaplama, hesap etmek [5, 18].
xükmü	: hüküm [9, 11, 37].

I

Isbas et- : teşekkür etmek, şükran sunmak [34].

İ

iç- : içmek [9].

i'dde : iddet, bekleme müddeti, kocasından ayrılan kadının bir başkasıyla evlenebilmesi için üç defa hayz olup temiz oluncaya kadar geçen süredir, kadın kocasından boşanırsa 100 gün, kocası ölürse 130 gündür [4].

incit- : incitmek [24].

istixaza : istihâze, kadın âdet görürken fazla kan gelmesi [3].

işle- : inşa etmek [28].

iyisler et- : kokular yaymak [23].

iyman : îmân [9, 34, 35, 38, 40, 42].

inyan- : inanmak [2, 9, 34, 36-38].

izle- : aramak [41].

K

kâfir : kâfir [9, 39, 40].

keç- : affetmek [20, 21].

keçe : gece [3, 4, 14, 19, 21, 29, 32].

keçmeklik tile- : af dilemek [41].

kel- : gelmek [2, 5-7, 10-12, ...].

kelginçi : gelene kadar, gelmeden önce [27].

kemirçek : burun kıkırdağı [41].

kerahat : mekruh [9].

kerek	: gerek [13, 15, 33].
kerekli	: gerekli, muhtaç [32, 35].
keri	: geri [39].
keri ur-	: geri çevirmek [3, 10, 32].
kerti	: gerçek, doğru [35].
kesi	: kendisi [6, 10, 15, 18, 21, 26-28].
ket-	: gitmek [20, 30].
ket-	: geçmek [4, 5, 12, 13].
ketgen	: geçmiş, geçen, önceki [19, 29].
kibik	: gibi [3, 5-7, 10, 11, 13, 14, 23, 26, 30, 30].
kir-	: girmek [8, 18, 19, 21, 23, 25, 39].
kir suw betli	: kirli renk, boz, bulanık renk [3].
kiyim	: giyim, elbise [10, 26, 30, 31].
kiyin-	: giyinmek [12].
köb	: çok [3-6, 10, 11, 27, 29, 37, 42].
köç-	: ölmek [38].
kök	: gök, gökyüzü [35, 36].
kök çaşnağan	: şimşek, yıldırım [39].
kör	: mezar [36].
kör-	: görmek [6, 7, 13-15, 20-23, ...].
köre	: göre [5, 6].
körgüz-	: göstermek [25].
körün-	: görünmek [2-4, 15].
köz	: göz [24, 34].
köz çaşı	: gözyaşı [29].
köz cum-	: göz kırpma [35].
köz çıraç	: göz nuru [23].
küç	: güç, kuvvet [25, 31, 40].
küç	: cebir, zor [15].
küfrü	: küfür [40].

kül-	: gülmek [29].
kümüş	: gümüş [27].
kün	: gün [3-7, ...].
küyür	: yakıcı ateş [23].

Q

qabur	: kabir, mezar [42].
qadar	: kadar [12].
qadar	: kader [39].
qal-	: kalmak [13].
qalğan	: kalan [5].
qan	: kan [14].
qan kel-	: kan görmek, adet kanaması olmak [15].
qan kör-	: kan görmek, adet kanaması olmak [14].
qara	: kara, siyah [3].
qara-	: bakmak [10].
qarındaş	: kardeş [41].
qatın	: kadın [2, 8].
qawum	: kısım, grup [21, 22].
qayğı	: dert, üzüntü, tasa [26, 42].
qayğı sal-	: dert vermek, üzme [26].
qayğır-	: endişe etmek, önemsemek [9, 25].
qayna-	: kaynamak [22].
qaysı	: hangi, hangisi [18].
qayıt-	: dönmek [20].
qıbıla	: kible [41].
qıbtı	: makas [23, 25].
qıngır	: eğri, yamuk [31].
qıngır bol-	: eğilmek, felç olmak [31].

qırq	: kırk [12].
qıyamat	: kıyamət [31, 34].
qıyın	: zor [15].
qıyın	: zahmet [15].
qıyna-	: üzme [24, 26].
qızıl	: kızıl, kırmızı [3].
qol	: el [9, 40].
qol kıyın	: el emeği [30].
qorquw	: korku [14].
qoşaq	: ek, ilave, bir şeyin devamı, zeyl [35].
qoy-	: bırakmak [13, 33].
qozla-	: doğurmak [4, 9].
qozlaw	: doğum [10].
qulaq qaq-	: tekbir almak [41].
qulluq	: kulluk, hizmet [18, 30].
qutul-	: kurtulmak [19, 39].
quy-	: dökmek [22].

M

manñılay	: alın [25].
marda	: ölçü [3, 4].
masx et-	: meshetmek [40, 41].
maxta-	: methetmek, övmek [27].
maxtaw	: methiye, övgü [21, 34].
men	: ben [20, 21].
mıyı	: beyin [22, 23].
miñ	: bin [18, 21].
mudax et-	: üzme, kırmak [28].
munda	: burada [2].

qırq	: kırk [12].
qıyamat	: kıyamət [31, 34].
qıyın	: zor [15].
qıyın	: zahmet [15].
qıyna-	: üzme [24, 26].
qızıl	: kızıl, kırmızı [3].
qol	: el [9, 40].
qol kıyın	: el emeği [30].
qorquw	: korku [14].
qoşaq	: ek, ilave, bir şeyin devamı, zeyl [35].
qoy-	: bırakmak [13, 33].
qozla-	: doğurmak [4, 9].
qozlaw	: doğum [10].
qulaq qaq-	: tek bir almak [41].
qulluq	: kulluk, hizmet [18, 30].
qutul-	: kurtulmak [19, 39].
quy-	: dökmek [22].

M

manñılay	: alın [25].
marda	: ölçü [3, 4].
masx et-	: meshetmek [40, 41].
maxta-	: methetmek, övmek [27].
maxtaw	: methiye, övgü [21, 34].
men	: ben [20, 21].
mıyı	: beyin [22, 23].
miñ	: bin [18, 21].
mudax et-	: üzme, kırmak [28].
munda	: burada [2].

munu	: bunu, bunun [5, 19].
müistixaza	: müstahâze, istihâze durumundaki kadın [4].

N

namaz	: namaz [7].
namaz qil-	: namaz kılmak [7].
ne	: ya, ya da, veya [14].
neçik	: nasıl [22].
neçün	: niçin, neden [24].
neçün	: çünkü [32].
ne da	: ya da, veya [12].
nençe	: kaç, ne kadar [7].
nifâs	: nifâs, loğusa [9].

O

ol	: o [4, 5].
oltur-	: oturmak [41, 42].
on	: on [2].
oñ	: sağ, sağ taraf [35].
oqu-	: okumak [8].
oquna	: bile, dahi [6].
oram	: sokak, cadde [28].
oraza	: oruç [3, 5].
oraza ay	: oruç ayı, Ramazan ayı [40].
oraza tut-	: oruç tutmak [7].
orun	: yer [2, 3].
ot	: ateş [23].
oy	: fikir, karar [20].

- oyla-** : düşünmek, fikir yürütmek [35].
oz- : geçmek [3, 4].

Ö

- öbkele-** : küsmek, kırılmak [33].
ör : yukarı, yüksek [39, 42].
öre tur- : ayağa kalkmak, ayakta durmak [42].
örge : yukarı, yukarıya [22, 25].
öt- : geçmek [19, 39].
ötürükçü : yalancı, iftiracı [26].

S

- sabırlıq et-** : sabretmek, sabırlı olmak [20].
sabiy : çocuk [2, 3].
sabiy orun : rahim, kadınlık organı [2, 3].
sadaqa : sadaka [9].
sadaqa et- : sadaka vermek [9].
sağat : zaman, vakit [12].
sal- : koymak, bırakmak [34, 35].
salam : selâm [34, 42].
san : vücut, gövde, beden [35].
sana- : saymak, sıralamak, dizmek [34, 40].
sanal- : sayılmak [5, 34].
sağırav : sağır [23].
saq bol- : dikkat etmek, özen göstermek, korumak, muhafaza etmek [38].
saqla- : korumak, muhafaza etmek [17, 30].
saqlan- : korunmak [17, 39].

saqlıq	: dikkat, özen, koruma, muhafaza [15].
sarı	: sarı [3].
saw	: sağ, canlı [38].
saw	: bütün, hep, hepsi [27].
sayın	: kadar [30].
sıfat	: çehre, dış görünüş [25].
sıylı	: değerli, kıymetli, yüce [34, 35].
sıysız	: değersiz, kıymetsiz [31].
sebebli	: için, dolayı, yüzünden [21].
segiz	: sekiz [18].
soqur	: kör [23].
sorul-	: sorulmak, hesaba çekilmek [32].
sora	: sonra [2, 5].
sögüw	: yergi, zem [21].
söleş-	: konuşmak, sohbet etmek [29].
söz	: söz [18].
sun-	: sanmak, zannetmek [13, 14].
sura-	: sormak, soruşturmak [41].
surat	: suret, biçim, şekil [11, 23].
suw	: su [41].
suwma	: ölçü birimi [9].
sürt-	: sürtmek [41].
sürüw	: sürü [32].
sürüwçü	: çoban [32].
süy-	: sevmek [25, 40].
süy-	: istemek, arzu etmek [8, 9].

Ş

şahadat	: şehadet [40].
----------------	-----------------

şeksiz bol-	: şühpe etmemek, endişe etmemek [38].
şol	: şu [21, 25].
şu	: şu [12].
şulay	: şöyle [14, 29].

T

tab	: hatta [4].
tab-	: bulmak [12, 21].
tabın	: kısım, grup [22, 23].
tağıl-	: takılmak, asılmak [22].
talğır	: boz [3].
tang	: tan, şafak vakti [14].
tamaq	: damak, boğaz [22].
tart-	: çekmek [39].
taşla-	: düşük yapmak [11].
taza	: temiz, saf [3, 6].
tazalıq	: temizlik, saflık [4, 6].
teñlik cürüt-	: eşit davranmak [31].
terge-	: saymak [12].
terik	: tez, derhal, hemen [33].
ters	: aksi, kusurlu, hatalı [26].
tinç	: rahat, sakin [31].
tinçliq	: rahatlık, sakinlik [7].
tınñıla-	: dinlemek [34, 35].
tıy-	: engellemek, mani olmak [9, 42].
til	: dil [22, 24].
tilçi	: gıybetçi, dedikoducu, fitneci [26].
tile-	: dilemek, yalvarmak [21, 41].
tilsiz	: dilsiz [23].

tiril-	: dirilmek [39].
tişi	: dişi [34].
tişiruw	: kadın [2, 3, ...].
tiy-	: değmek, dokunmak [8].
tiyişli	: uygun, münasip [17, 37].
toğuz	: dokuz [2].
toxta-	: durmak [12, 13].
tol-	: dolmak [22].
toltur-	: doldurmak [41].
tonğuz	: domuz [23].
töben	: aşağı, alt [2].
tögül-	: dökülmek [29].
töle-	: ödemek [8, 11].
tört	: dört [4].
törtayaqlan-	: dört büküm olmak [39].
törtünçü	: dördüncü [14].
töşek	: döşek, yatak [28].
tuhur	: tuhr, bir kadının iki âdet arasındaki temiz hâli [4].
tur-	: durmak [41].
tur-	: kalkmak [42].
tut-	: tutmak [8].
tuw-	: doğmak [38].
tuwğan ana	: öz anne [38].
tuwra-	: doğramak [23, 25].
tüb	: dib, alt, aşağı [22, 39].
türlen-	: değişmek [10, 13].
tüş-	: inmek [36].
tüş-	: arasında kalmak [6, 11].
tüyül	: değil [2, 7].
tüz	: doğru [31].

U

uçuz et-	: hor görmek, aşağılamak [27].
ulan	: oğul, oğlan [18].
ullu	: 1) ulu, yüce [35, 41]. 2) büyük [15, 25].
unut-	: unutmak [8].
ur-	: vurmak [23].
uruş-	: kızmak, azarlamak [32].
uşa-	: benzemek [35, 37].
uyal-	: utanmak [42].

Ü

üç	: üç [4].
üçün	: için [4, 7].
üçünçü	: üçüncü [13].
üçüşer	: üçer [5].
üfkür-	: üflemek, üfürmek [38, 39].
üs	: üst [21, 22].
üs kiyim	: dış giyim [30].
üy	: ev [20, 25].
üyet-	: öğretmek [32, 34].

W

wa	: ya, ise [6, 10].
waqtı	: vakit [3, 8].

Y

ya	: ya [10].
ya da	: ya da [9].
yaman	: kötü [9, 28].
yaxşı	: iyi, güzel, hoş [18].
yetiş-	: yetmek, yetişmek, kâfi gelmek [12].

Z

zaman	: zaman [4].
zat	: şey [2, 3].
ziyna	: zîna [18].
zulmu	: zulüm [32].

VI. SONUÇ

VI. SONUÇ

Bu çalışmada “Kitâbü Mürşidi’n-Nisâ” adlı eser Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine ilk defa aktarılmış olup yine ilk defa üzerinde gramer çalışması yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmayla söz konusu bu eser Türkiyat ilim çevresine ilk defa tanıtılmıştır. Ana hatlarıyla, eser üzerinde yapılan gramer incelemesinden aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

VI.1. İmlâ Özellikleri

VI.1.1. “Kitâbü Mürşidi’n-Nisâ” adlı eser Arap harfleriyle basılmıştır. Bu harfler Karaçay-Balkar Türkçesinin telâffuzuna göre harekelenmiş, bilhassa ünlüler bu sisteme göre tanzim edilmiştir. Fakat Arap alfabesinin aslındaki harf ve harekelerin dışına çıkılmamıştır. Mesela metnimizde dört farklı ünlü | o, ö, u, ü | için kelime başında ötreli elif | ’ | harfi, kelime ortasında ve sonunda ötreli vav | ’ | harfi kullanılmıştır. Aynı şekilde dört farklı ünsüz | g, k, k’, ñ | için de yalnız kef | ’ | harfi kullanılmıştır. Yani söz konusu bu ünlü ve ünsüzlerin her biri için ayrı bir harf veya özel bir işaret kullanılmamıştır.

VI.1.2. Metnimizde, Karaçay-Balkar Türkçesine Arapça ve Farsça’dan girmiş olan alıntı kelimelerin bir kısmı aslî imlâlarıyla yazılmıştır. Meselâ, “Allah” ve “günah” kelimelerinde gırtlakta teşekkül eden | h | ünsüzü, Karaçay-Balkar Türkçesinde hırıltılı arka damak | x | ünsüzüyle telâffuz edilmektedir. Fakat bu kelimeler metnimizde aslî imlâlarıyla, yani he | ’ | harfiyle yazılmışlardır.

VI.1.3. Metnimizde, zarf fiil | -p | eki ile tapdırmaq [buldurmak, 41:20] ve capmaq [örtmek, kapatmak, 41:22] kelimeleri dışında bütün isim ve fiil köklerinin sonundaki | p | ünsüzleri | b | ’ | harfiyle yazılmıştır.

Günümüz Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti imlâsında ise zarf fiil | -p | eki ile isim ve fiil köklerinin sonundaki | p | ünsüzü için | 6 | [b] harfi kullanılmakta iken, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâsında | п | [p] harfi kullanılmaktadır. Örnekler: cab- > jap- [örtmek, kapatmak], cuwap > juwap [cevap], çab > çap- [koşmak], kitab > kitap [kitap], köb > köp [çok], qab- > qap- [ısırmak], tab- > tap- [bulmak], qarab > qarap [bakıp], kelib > kelip [gelip], körüb > körüp [görüp].

Fakat önceden Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâsında da söz konusu bu | p | ünsüzünün | b | harfiyle yazıldığı, 1938 ve 1969 yıllarında yayınlanan iki kitapta görülmektedir. Örnekler: alıb [alıp], arıb [yorulup], atıb [atıp], çab- [koşmak], örleb [tırmanıp], tob [top], nasıb [kısmet], qarab [bakıp], tab- [bulmak] [Makitov, 1938:3, 5, 6; Otarov-Holayev, 1969:9, 10, 40]. Bunu müteâkip, 1975 yılında yayınlanmış olan bir kitapta görüldüğü gibi 1970'li yıllardan itibaren | b | harfinden | p | harfine geçildiği görülmektedir. Örnekler: arıp [yorulup], janıp [yanıp], juwap [cevap], içip [içip], ketip [gidip], qarap [bakıp], nasıp [kısmet] [Quliy, 1975:5, 10, 41, 83].

Günümüz Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâlarında, zarf fiil | -p | eki ile isim ve fiil köklerinin sonundaki | p | ünsüzü için farklı harfler kullanılmasına karşılık; esâsen Karaçay-Balkar Türkçesinin konuşma dilinde bu ünsüz, bilhassa sedâlı ünsüzlerden sonra geliyorsa, | p | > | b | gelişmesinin ara aşaması sayılabilecek | p | ile | b | ünsüzleri arasında telâffuz edilmekte ve söz konusu bu ünsüzün | p | ünsüzünden ziyâde | b | ünsüzüne yakın olduğu müşahede edilmektedir. Fakat, eğer sedâsız ünsüzlerden sonra geliyorsa, bu ünsüzün | p | ünsüzü şeklinde telâffuz edildiği de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bunun dışında bir de metnimizde | - p | zarf fiili için “sanaf” [sayıp, 38:7] kelimesi ile “cafıraq” [yaprak, sahife, 36:16 < ET. yapurğaq] kelimesinde | f |

ف | harfinin kullandığı tespit edilmiştir. Bu durum, eserin müellifinin de mensubu olduğu Çerek ağzı özelliklerinden kaynaklanmış olmalıdır.

Karaçay, Baksan ve Çegem ağızlarında kelime başında, ortasında ve sonundaki | b | ve | p | ünsüzleri, Çerek ağzı ile kısmen Holam ve Bızıññı ağızlarında | f | ünsüzüne dönüşmektedir. Örnekler: pariy > fariy [çoban köpeği], tulpar > tulfar [yiğit], köb > köf [çok], tabcan > tafdzan [sedir, divan]. Ancak, Çerek ağzı ile kısmen Holam ve Bızıññı ağızlarında görülen | b | ~ | p | > | f | ünsüz değişmesi düzenlilik gösteren kesin bir ses değişmesi değildir. Yani, Karaçay, Baksan ve Çegem ağızlarındaki bütün | b | ve | p | ünsüzleri, Çerek ağzı ile kısmen Holam ve Bızıññı ağızlarında | f | ünsüzüne dönüşmez. Günümüz Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâlarında | b | ~ | p | > | f | ünsüz değişmesinin olduğu kelimelerin yazımında | b | ve | p | harfleri kullanılmaktadır.

Ayrıca, Arapça ve Farsça'dan girmiş olan altıntı kelimelerdeki | p | ünsüzünün metnimizde | f | ف | harfiyle yazıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: xarif [garip < Ar. ġarîp, 34:5], façça [padişah, 32:6 < Far. pādšāh], fayğambar [peygamber, 2:4 < Far. peygāmbər]. Bu durum da aynı şekilde eserin müellifinin mensubu olduğu Çerek ağzı özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Karaçay, Baksan ve Çegem ağızlarında bu kelimelerde | b | ve | p | ünsüzleri esastır. Örnekler: pitna < fitne [fitne, kurnazlık, dolandırıcılık], paqır < fakir [fakir, zavallı, çaresiz], pasıq < fasık [fasık, ahlaksız, kötü], payton < fayton [fayton], pikir < fikir [fikir]. Fakat, günümüz Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâlarında bu tür kelimeler | b | ~ | p | ve | f | harfleriyle nöbetleşe yazılmaktadır.

VI.1.4. Metnimizde | j | ünsüzü bulunmamaktadır. Metnimizde kelime başı ve ortasındaki | j | ünsüzü için | c | Ѓ | harfi kullanılmıştır. Günümüzde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti imlâsında kelime başı ve ortasında | c | Дж |

ünsüzü esas iken, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâsında ise kelime başı ve ortasındaki | c | ünsüzü için ünsüzü için | ж | [j] harfi kullanılmaktadır.

Karaçay ve Baksan ağızlarında kelime başı ve ortasındaki | c | ünsüzü, Çegem, Holam ve Bızıññı ağızlarında | j | ünsüzüne; Çerek [Oğarı Malkar~Yukarı Balkar] ağızında ise sızıcı | dz | ünsüzüne dönüşmektedir. Örnekler: carıq > jariq > dzarıq [ışık, aydınlık], cer > jer > dzer [yer, toprak], xurcun > xurjun > xurdzun [cep, kese], gircın > girjın > girdzın [ekmek]; cıl > jıl > dzıl [yıl], col > jol > dzol [yol], cücek > jüjek > dzüdzek civciv], qancal > qanjıl > qandzıl [teneke, saç].

Müellifin de mensubu olduğu Çerek ağızında kelime başı ve ortasındaki | c | ünsüzü için | dz | sesi kullanılmaktadır. Bu ağızdaki | dz | ünsüzünün telâffuzu dilin ön tarafının üst ön dişlerin arkasına, diş yuvalarına temasıyla teşekkül etmektedir. Bu ünsüzün telâffuzu sırasında dilin uç kısmı üst ve alt ön dişlerin arasından ileri çıkmaz, ön dişlerin gerisindeki diş yuvasında kalır. Ayrıca bu ünsüzünün telâffuzunda | d | ünsüzünden daha çok | z | ünsüzü belirgindir. Fakat bu ünsüz | z | ünsüzü gibi sürekli değil, süreksiz bir ünsüzdür. Bu ağızdaki | dz | ünsüzü, Doğu Karadeniz ağızındaki | dz | ünsüzüne yakın bir ünsüzdür. Fakat günümüz Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâsında bu ünsüz kullanılmamakta ve imlâda söz konusu bu ünsüz için herhangi bir harf yer almamaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere günümüz Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâsında | ж | [j] harfi esastır. Müellif ise eserinde | c | ünsüzünü esas almış, | dz | veya | j | ünsüzlerini kullanmamıştır.

VI.1.5. Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime ortasında | ng |, | nğ |, | ñg |, | ñğ | şeklindeki ünsüz çiftleri, telâffuz esnasında, bir kaide olarak | ññ | şeklinde ikiz ünsüzlere dönüşerek bir ünsüz ikizleşmesi meydana getirirler. Fakat, söz konusu bu ünsüz ikizleşmesi eserin imlâsında kalın ünlülü sırada | نڭ | [nñ] ve | نڭ | [nğ], ince ünlülü sırada | نك | [nñ] şeklinde yazılmıştır.

Esâsen telâffuz esnasında kelime ortasında teşekkül eden | ññ | şeklindeki ünsüz ikizleşmesinin imlâdaki karşılığı da | ññ | şeklinde olmalıdır. Çünkü kelime ortasında teşekkül eden | ññ | şeklindeki ünsüz ikizleşmesi Karaçay-Balkar Türkçesinde istisnası olmayan bir dil kaidesidir. Alman Türkolog Wilhelm Pröhle ve Karaçaylı bilim adamı Ömer C. Ali, Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime ortasında teşekkül eden | ññ | ünsüz ikizleşmesini izah etmişler ve bunun imlâdaki karşılığının da | ññ | şeklinde olması gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Wilhelm Pröhle “Karatschajische Studien” adlı çalışmasında örnek olarak; küññe < kün + ge [güne], satılññan < satılın + ğan [satılan, satılmış] kelimelerini vermiş ve bunu | n + g = ññ, n + ğ = ññ | şeklinde bir formülle izah etmiştir [Pröhle, 1909:219].

Ömer C. Ali de “Caññı Qaraçay Elible” adlı eserinde, gerek Arap harfleriyle ve gerekse Latin harfleriyle konuyu izah etmiştir. Eserde | ñ | ünsüzü için | ئ | ve | ñ | harfleri verilmiş, kelime ortasında teşekkül eden | ññ | ünsüz ikizleşmesinin imlâdaki karşılığı için de | ئئ | ve | ññ | harfleri gösterilmiştir. Örnekler: caññı جائى [yeni], qoññuraw قوئوراول [çan, zil], toññuz توئوز [domuz], [Aliylanı, 1927:32-33, 67].

Günümüzde söz konusu bu ünsüz ikizleşmesi, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâlarında genel olarak | нг | [ng ~ ñ] ve | ннг | [nng ~ nñ] şeklinde yazılmaktadır. Örnekler: джангы : canñı ~ джангы : cañı [yeni], тонгыз : tonñuz ~ тонгыз ~ toñuz [domuz]. Halbuki bu kelimelerin telâffuzu gerçekte “caññı” ve “toññuz” şeklindedir.

Rusça ve Karaçay-Balkar Türkçesiyle muhtelif tarihlerde Rus [Kiril] harfleriyle yayınlanan çeşitli gramer kitapları ve sözlüklerde yer alan alfabe şemalarında türlü harflerle gösterilen | ñ | ünsüzü, en son “Qaraçay Malqar-Orus Sözlük~Karaçayevo Balkarsko-Russkiy Slovar” adlı eserde | нь |

şeklinde gösterilmiştir [Goçiyayeva-Süyünçev, 1989:14]. Fakat, söz konusu bu eser dışında, Karaçay-Balkar Türkçesiyle yayınlanmış olan hemen hemen hiçbir kitapta | ñ | ünsüzü için | нь | harfi kullanılmamış, bunun yerine | һ | harfleri kullanılmıştır. Yani | нь | harfi sadece söz konusu bu eserle sınırlı kalmıştır.

VI.1.6. Metnimizde, bazı kelime başlarında | c | ünsüzü yerine | y | ünsüzünün kullanıldığı ve bu ünsüzün de ye | ѣ | harfiyle yazıldığı tespit edilmiştir. Günümüz Karaçay-Balkar Türkçesinde, seslenme edatı “ya” kelimesi ve Rusça alıntı kelimelerin dışında, kelime başında | y | ünsüzü bulunmaz. Metnimizde tespit edilen “yaman” [kötü, 28:8 > caman], “yamanlığın” [kötülüğünü, 9:9 > camanlığını], “yaxşı” [iyi, güzel, hoş, 18:8 > axşı], “yetiş-” [yetmek, yetişmek, kâfi gelmek, 12:4 > cetiş-] kelimeleri, herhalde sürekli Kumuk Türkçesiyle kitaplar yayınlayan matbaa görevlilerinden kaynaklanan bir dizgi hatası olmalıdır. Çünkü, Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başındaki | c | ünsüzü Kumuk Türkçesinde | y | ünsüzüne tekâbül etmektedir.

VI.1.7. Metnimizde, bazı kelimelerde vurgusuz orta hece ünlüsü düşmesi kuralına uyulmamış, bu kelimeler orta hece ünlüleri düşürülmeden yazılmıştır. Örnekler: orunundan [yerinden, yatağından, yuvasından, 2:8 > ornundan]. arıt [art, arka, geri, 5:9 > art], terik [çabuk, tez, 33:1 > terk].

VI.2. Ses Bilgisi Özellikleri

VI.2.1. Metnimizde birkaç istisna kelime dışında ünlülerde kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumlarının çok kuvvetli olduğu tespit edilmiştir.

VI.2.2. Metnimizde alıntı kelimeler dışında ünlü-ünsüz uyumunun çok kuvvetli olduğu tespit edilmiştir.

VI.2.3. Metnimizde ünsüz uyumunun çok zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bilhassa sedâsız ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen eklerin sedâlı ünsüzle başlaması ve söz konusu bu eklerin sedâsız ünsüzle başlayan şekillerinin olmayışı, metnimizdeki ünsüz uyumunun zayıf olmasının esas sebebini teşkil etmektedir.

VI.2.4. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Karaçay-Balkar Türkçesinde de düzlük-yuvarlaklık uyumu gereği, ilk hecesinde | ö | veya | ü | ünlüleri bulunan kelimelerin sonraki hecelerinde ancak | e | veya | ü | ünlüleri bulunabilir. Fakat metnimizde buna aykırı iki kelime tespit edilmiştir. Örnekler: körgönidim [görmüşüm, 21:12], körgönde [görünce, 29:10-11]. Bunun sebebi muhtemelen eserin müellifinin de mensubu olduğu Çerek [Yukarı Balkar] ağzından kaynaklanmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesi Çerek ağzının fonetik özelliklerinden biri olan yuvarlaklaşma hadisesine göre, ilk hecesinde | ö | ünlüsü yer alan kelimelerin ikinci hecesindeki | e | ünlüsü yuvarlaklaşarak | ö | ünlüsüne dönüşmektedir. Fakat Çerek ağzına mahsus bu yuvarlaklaşma hadisesi günümüz Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti imlâlarında gösterilmemektedir.

VI.3. Şekil Bilgisi Özellikleri

VI.3.1. Eski Türkçe devresinden beri bilinen fiilden isim yapan | -maq -mek | eki günümüz Karaçay-Balkar Türkçesinde bulunmamaktadır. Söz konusu bu ekin metnimizde bolca kullanılmış olmasının sebebi, herhalde müellifin eserini yazdığı dönemde Osmanlı Türkçesi, Kırım Türkçesi ve Kumuk Türkçesiyle yazılmış kitapların tesirinde kalmış olmasındandır.

VI.3.2. Metnimizde isimlerin yalın halde iken çokluk ekinin | -lar, -ler | şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Halbuki günümüz Karaçay-Balkar Türkçesinde çokluk eki | -la, -le | şeklindedir. Yani sondaki | -r | ünsüzü düşmüştür. Metnimizde sadece “adamlar” [adamlar, insanlar, 28:3]

kelimesinde çokluk ekinin sonundaki | -r | ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir.

VI.3.3. Metnimizde kendisinden sonra yaklaşma hâli eki gelen çokluk eklerinin bir kısmında sondaki | -r | ünsüzünün düştüğü, bir kısmında ise düşmediği; bulunma hâli ve uzaklaşma hâli eklerinden sonra düşmediği tespit edilmiştir. Günümüz Karaçay-Balkar Türkçesinde ise kendisinden sonra yaklaşma hâli, bulunma hâli ve uzaklaşma hâli ekleri gelen çokluk eklerinin sonundaki | r | ünsüzü düşmüştür.

VI.3.4. Karaçay-Balkar Türkçesinde bir dil kuralı olması sebebiyle, bir kelime yükleme hâli ekinden önce teklik 1. veya 2. şahıs iyelik eki almışsa, yükleme hâli ekinin başındaki | n- | ünsüzü düşmektedir. Ancak, metnimizde bazı kelimelerde, yükleme hâli ekinden önce teklik 1. şahıs iyelik | -m | eki geldiği zaman, yükleme hâli ekinin başındaki | n | ünsüzünün düşmeyip, ilerleyici benzeşme yoluyla | n | ünsüzünün | m | ünsüzüne dönüşerek bir ünsüz ikizleşmesi teşekkül ettirdiği tespit edilmiştir. Örnekler: sözümmü [sözümü, 34:3 < söz + üm + nü > sözümü], közümmü [gözümü, 34:4 < köz + üm + nü > közümmü], ayıtxanlarımın [söylediklerimi, 35:11 < ayıtxanlar + ım + nı > ayıtxanlarımı].

VI.3.5. Yine, metnimizde bazı kelimelerde, yükleme hâli ekinden önce teklik 2. şahıs iyelik | -ñ | eki geldiği zaman, yükleme hâli ekinin başındaki | n- | ünsüzünün düşmesi gerekirken; ilerleyici benzeşme yoluyla | n | ünsüzü | ñ | ünsüzüne dönüşerek bir ünsüz ikizleşmesi teşekkül etmiştir. Örnekler: xallarınñı [hâllerini, 37:7 < xallar + ıñ + nı > xallarınñı], tilinñi [dilini, 42:16 < til + iñ + ni > tiliñi].

IV.3.6. Eski Türkçe devresini takiben yaklaşma hâli ekinin | -qa, -ke | şekli günümüz Kıpçak Türkçesi şivelerinin birçoğunda devam ederken bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde bu şekil mevcut değildir. Bununla birlikte metnimizde yaklaşma hâli ekinin | -qa | şeklinin de kullanıldığı tespit

edilmiştir. Örnekler: faqırlıqqa [fakirliğe, 9:2], sevabqa [sevaba, 17:4], cuwummaqqa [gusle, 34:21], xalqqa [halka, 37:15]. Bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde yaklaşma hâli ekleri | -ğa, -xa, -ge | şeklindedir.

IV.3.7. Metnimizde bazı kelimelerde, zamir menşeli teklik 1. şahıs | **-men** | ekinin sonundaki | **-n** | ünsüzünün korunduğu tespit edilmiştir. Örnekler: üyretemen [öğretiyorum, 34:13 > üyreteme], öteman [geçiyorum, 41:1 > öteme], eteman [ediyorum, 41:2]. Aynı şekilde, zamir menşeli 2. şahıs | **-sen** | ekinin sonundaki | **-n** | ünsüzünün de korunduğu tespit edilmiştir. Örnekler: bilmeymisen [bilmiyor musun, 30:2 > bilmeymise]. Günümüz Karaçay-Balkar Türkçesinde ise her iki şahıs ekinin sonundaki | **-m** | ve | **-n** | ünsüzleri düşmüştür.

IV.3.8. Metnimizde, gelecek zaman çekiminin | **-luq, -erik, -acaq** | ekleriyle yapıldığı tespit edilmiştir. Örnekler: öterikdi [gececek, 19:7], qutulluqdu [kurtulacak, 19:7], sorulluqsuz [sorulacaksınız, 32:6], bolacaqdi [olacaktır, 35:4].

Bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde ise gelecek zaman çekimi, fiil köklerinin sonundaki ünlü veya ünsüz durumuna göre şu şekilde yapılmaktadır:

1. Sonu ünlüyle biten fiil köklerinden den sonra | **-rıq, -rik, -ruq, -rük** | ekleriyle yapılmaktadır. Örnekler: qararıqma [bakacağım], cibirikse [ıslanacaksın], soluruqbuz [dinleneceğiz], cürürüksüz [yürüyeceksiniz].

2. Sonu | **ı** | ve | **r** | ünsüzleriyle biten fiil köklerinden sonra | **-lıq, -lik, -luq, -lük** | ekleriyle yapılmaktadır. Örnekler: sallıkma [koyacağım], kellikse [geleceksin], bolluqbuz [olacağız], böllüksüz [böleceksiniz]; barlıqma [geleceğim], kirlitse [gireceksin], sorluqbuz [soracağız], körlüksüz [göreceksiniz]. Ayrıca konuşma dilinde sonu | **-r** | ünsüzüyle biten fiil köklerinden sonra gelen | **-lıq, -lik, -luq, -lük** | eklerinin başındaki | **ı** | ünsüzü

gerileyici ünsüz benzeşmesi yoluyla | r- | ünsüzüne dönüşerek | -rıq, -rik, -ruq, -rük | eklerini teşekkül ettirir. Örnekler: barıqma < barlıqma [geleceğim], kirrikse < kirlikse [gireceksin], sorruqbuz < sorluqbuz [soracağız], körrüksüz < körlüksüz [göreceksiniz].

3. Sonu diğer ünsüzlerle biten fiil köklerinden sonra | -arıq, -erik, -ırıq, -irik, -uruq, -ürük | ekleriyle yapılmaktadır. Örnekler: catarıqma [yatacağım], keterikse [gideceksin], caşınırıqma [saklanacağım], kişinirikse [giyineceksin], coluğuruqbuz [karşılaşacağız], körüşürüksüz [görüreceksiniz]. Ayrıca konuşma dilinde sonu | -n | ünsüzüyle biten fiil köklerinden sonra gelen | -arıq, -erik, -ırıq, -irik, -uruq, -ürük | ekleri hece düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi yoluyla | -nıq, -nik, -nuq, -nük | ekleri teşekkül eder. Örnekler: canrıqma < canarıqma [yanacağım], minnikse < minerikse [bineceksin], connuqbuz < conarıqbız [yontacağız], körünnüksüz < körünürüksüz [görüneceksiniz].

Karaçay-Balkar Türkçesinde gelecek zaman çekiminde kullanılan bütün bu eklerin hepsi elbette aynı kökten türemiş ve zamanla şekil değişikliğine uğramıştır. Prof. Dr. Saadet Çağatay ve Omeljan Pritsak, Karaçay-Balkar Türkçesinde gelecek zaman çekiminde kullanılan bu eklerin Eski Türkçedeki | -ğuluq | sıfat fiilinden türediğini söyleyerek konuya hatalı bir açıklama getirmişlerdir [Çağatay, 1951:281; Pritsak, 1959:363].

Halbuki, Karaçay-Balkar Türkçesi hakkında ilk gramer çalışmalarını yapan Wilhelm Pröhle ise çok önceden Karaçay-Balkar Türkçesinde gelecek zaman çekiminde kullanılan bu eklerin aslının | -arlıq, -erlik, -ırlıq, -irlik, -urluq, -ürlük | şeklinde olduğunu tespit etmiştir. Wilhelm Pröhle, Karaçay-Balkar Türkleri arasında saha çalışması yaparken, Karaçay, Baksan ve Çegem ağızlarından farklı olarak, Çerek [Oğarı Malkar ~ Yukarı Balkar] ağızında gelecek zaman çekiminin | -arlıq, -erlik, -ırlıq, -irlik, -urluq, -ürlük | ekleriyle yapıldığını fark etmiş ve bu eklerin çeşitli ses hadiseleri neticesinde diğer ağızlarda | -rıq, -rik, -ruq, -rük, -lıq, -lik, -luq, -lük, -arıq, -erik, -ırıq, -irik,

-uruq, -ürük, -nıq, -nik, -nuq, -nük | eklerine dönüştüğünü tespit etmiştir. Yine, söz konusu bu | -arlıq, -erlik, -ırlıq, -irlik, -urluq, -ürlük | eklerinin, geniş zaman ifadesi veren sıfat fiil | -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür | ekleri ile isimden isim yapan | -lıq, -lik, -luq, -lük | eklerinin birleşmesinden teşekkül ettiğini ilk defa ortaya koymuştur [Pröhle, 1909:231; Pröhle, 1914-1915:193-195].

Bilindiği üzere şekil ve zaman eklerinin, dolayısıyla fiil çekimlerinin büyük bir kısmı sıfat fiil, dolayısıyla isim menşelidirler [Ergin, TDB, 2000: 333]. Karaçay-Balkar Türkçesinde gelecek zaman çekiminde kullanılan | -arlıq, -erlik, -ırlıq, -irlik, -urluq, -ürlük | eklerinin başlangıçta sıfat fiil, geçici ve kalıcı isimler yapmak için kullanıldığı ve daha sonra da gelecek zaman çekiminde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Eski Türkçede geniş zaman çekiminde kullanılan | -ar, -er, -r | ekleri, kesin bir zaman ifade etmeksizin, belirsiz zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman arasında sallanan bir ektir. Eski Türkçe devresini müteakip teşekkül eden Harezmi Türkçesinde de bu ekler şimdiki zaman çekiminde, belli bir zamanı ifade etmeyen fiil çekimlerinde ve gelecek zaman fonksiyonlarıyla kullanılmıştır. Aynı fonksiyonlar Kıpçak ve Çağatay sahalarında da bu şekilde devam etmiştir. Günümüz Kıpçak Türkçesi lehçelerinde geniş zaman çekiminde kullanılan | -ar, -er, -r | ekleri, geçmişte başlayıp şu anda devam eden ve geleceğe bağlanan bir fiili, yani her zaman olabilecek bir hareketi göstermek için kullanılmaktadır. Söz konusu çekim, Kırgız Türkçesinde “Şüpheli Gelecek Zaman”, Kazak Türkçesi ve Tatar Türkçesinde “Tahmini Gelecek Zaman” şeklinde adlandırılmaktadır [Öner, 1998:181].

Karaçay-Balkar Türkçesinde de aynı şekilde bu çekim, muhtelif tarihlerde yayınlanan Karaçay-Balkar Türkçesi gramer kitaplarında önceleri “Kelir Zaman” [Geniş Zaman] ve “Kellik Zaman” [Gelecek Zaman] şeklinde iki ayrı başlık altında gösterilirken [Bayramqulları U., 1931:173-174; Çanqalanı, 1936:64-65] daha sonraları geniş zaman ve gelecek zaman çekimleri doğrudan “Bolluq Zaman” [Gelecek Zaman] şeklinde tek başlık altında

gösterilmiştir [Baskakov, 1966:210-212; Bayramqulları A., 1993:131-132]. Yine, Kumuk Türkçesi gramer kitaplarında da geniş zaman ve gelecek zaman çekimleri “Gelecek Zaman” başlığı altında “Mekensiz Gelecek Zaman” [Geniş Zaman] ve “Mekenli Gelecek Zaman” [Gelecek Zaman] şeklinde gösterilmiştir [Hangışiyev, 1992:131].

Bunun dışında, metnimizde tek bir kelimedede gelecek zaman çekiminin | -acaq | ekiyle yapıldığı tespit edilmiştir. Örnek: bolacaqdı [olacaktır, 35:4]. Bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde gelecek zamanın çekiminde | -acaq | eki kullanılmamaktadır. Kumuk Türkçesinde ise gelecek zaman çekimi için | -acaq, -ecek, -caq, -cek | ekleri kullanılmaktadır. Metnimizde gelecek zaman çekimi için söz konusu bu ekin kullanılmış olması, büyük bir ihtimalle, eserin dizgisini yapan matbaacılardan kaynaklanmaktadır.

IV.3.9. Metnimizde iktidarî şeklin olumlu çekiminin | fiil + -rğa / -rge birleşik zarf fiil eki + bol- [olmak] yardımcı fiili + geniş zaman eki | şeklinde yapıldığı; olumsuz çekiminin ise | fiil + -a / -e zarf fiil eki + al- yardımcı fiili + iktidarî fiilinin olumsuz şekli | şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Metnimizde tespit edilen iktidarî şeklin olumlu çekimi aynı zamanda kuvvetlendirme ve ihtimal anlamı taşımaktadır. Örnekler: keterge bolur [geçebilir, sürebilir, 4:5], qalğa bolur [kalabilir, 15:2 < qalırğa bolur], tıyalmay [engel olamayıp, 9:9], ötalmay [geçemeyip, 39:18].

Bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde | -a / -e, -y zarf fiil eki + bol- [olmak] yardımcı fiili | ve | -rğa / -rge birleşik zarf fiil eki + bol- [olmak] yardımcı fiili | şeklinde yapılan çekimler iktidarî şekil için kullanılmakla birlikte daha çok kuvvetlendirme ve ihtimal anlamını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde fiillerin iktidarî şeklini yapmak için daha çok | al- | [almak] ve | bil- | [bilmek] yardımcı fiilleri kullanılır. Olumsuz

şekli ise iktidarî fiilinin olumsuz şekliyle yapılır. İktidarî şeklin gelecek zaman çekiminin olumsuz şeklinde ise “tüyül ~ tül” [değil] edatı kullanılır.

Örnekler:

1. | -a / -e, -y zarf fiil eki + al- [almak] yardımcı fiili | : etalırma [yapabilirim], etalasa [yapabiliyorsun], etaldı [yapabildi], etalğanbiz [yapabilmişiz], etallıqsız [yapabileceksiniz], oquyalırma [okuyabilirim], oquyalasa [okuyabiliyorsun], oquyaldı [okuyabildi], oquyalğanbiz [okuyabilmişiz], oquyallıqsız [okuyabileceksiniz]; etalmazma ~ etalmam [yapamam], etalmaysa [yapamıyorsun], etalmadı [yapamadı], etalmağanbiz [yapamamışiz], etallıq tüyülsüz ~ tülüsüz [yapamayacaksınız], oquyalmazma ~ oquyalmam [okuyamam], oquyalmaysa [okuyamıyorsun], oquyalmadı [okuyamadı], oquyalmağanbiz [okuyamamışiz], oquyallıq tüyülsüz ~ tülüsüz [okuyamayacaksınız].

2. | -a / -e, -y zarf fiil eki + bil- [bilmek] yardımcı fiili | : ete bilirme [yapabilirim], ete bilese [yapabiliyorsun], ete bildi [yapabildi], ete bilgenbiz [yapabilmişiz], ete billiksiz [yapabileceksiniz], oquy bilirme [okuyabilirim], oquy bilese [okuyabiliyorsun], oquy bildi [okuyabildi], oquy bilgenbiz [okuyabilmişiz], oquy billiksiz [okuyabileceksiniz]; ete bilmezme ~ ete bilmem [yapamam], ete bilmeyse [yapamıyorsun], ete bilmedi [yapamadı], ete bilmegenbiz [yapamamışiz], ete billik tüyülsüz ~ tülüsüz [yapamayacaksınız], oquy bilmezme ~ bilmem [okuyamam], oquy bilmeyse [okuyamıyorsun], oquy bilmedi [okuyamadı], oquy bilmegenbiz [okuyamamışiz], oquy billik tüyülsüz ~ tülüsüz [okuyamayacaksınız].

3. | -rğa / -rge birleşik zarf fiil eki + bil- [bilmek] yardımcı fiili | : oqurğa bilirme [okuyabilirim], oqurğa bilese [okuyabiliyorsun], oqurğa bildi [okuyabildi], oqurğa bilgenbiz [okuyabilmişiz], oqurğa billiksiz [okuyabileceksiniz], eterge bilirme [yapabilirim], eterge bilese [yapabiliyorsun], eterge bildi [yapabildi], eterge bilgenbiz [yapabilmişiz],

eterge billiksiz [yapabileceksiniz]; oqurğa bilmezme ~ bilmem [okuyamam], oqurğa bilmeyse [okuyamıyorsun], oqurğa bilmedi [okuyamadı], oqurğa bilmegenbiz [okuyamamışız], oqurğa billik tñyñlsñz ~ tñlsñz [okuyamayacaksınız], eterge bilmezme ~ bilmem [okuyamam], eterge bilmeyse [yapamıyorsun], eterge bilmedi [yapamadı], eterge bilmegenbiz [yapamamışız], eterge billik tñyñlsñz ~ tñlsñz [yapamayacaksınız].

IV.3.10. Metnimizde tespit edilen “şu” [şu, 13:9, 21:5], “şol” [şu, 21:12, 25:4] işaret zamirleri ile yine “şu” [şu, 14:4], “şol” [şu, 20:11] işaret sıfatları bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde mevcut değildir. Metnimizde sık sık geçen “şu” işaret zamiri ile “şu” işaret sıfatı Kumuk Türkçesinde halen kullanılmaktadır. Dolayısıyla metnimizdeki söz konusu bu zamir ve sıfatların kullanılmasının sebebi matbaacılardan kaynaklanmış olabilir.

Ancak, “şol” işaret zamiri ve sıfatı ise bugünkü matbû Kumuk Türkçesinde kullanılmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıca’da kullanılırken günümüz Türkiye Türkçesinde artık unutulmuş olan “şol” işaret zamiri ve sıfatı, belki eserin basıldığı yıllarda, Osmanlı Türkçesi’nin bir hayli tesirinde kalmış olan Kumuk Türkçesinde kullanılmakta idi. Bu sebeble metnimize de girmiş olabilir.

IV.3.11. Türkçe’ye Farsça’dan girmiş olan “hiç” zarfının “bir” sıfatıyla birleşerek, metnimizde “hiçbir” şeklinde belirsizlik sıfatı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnek: hiçbir tişiruw [hiçbir kadın19:2]. Bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde kullanılmayan söz konusu bu belirsizlik sıfatı, günümüz Kumuk Türkçesinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla eserde kullanılmasının sebebi de matbaacılardan kaynaklanmış olabilir.

IV.3.12. Aynı şekilde, metnimizde sıralama edatı olarak kullanılan “ve” [31:12, 32:5] ile denkleştirme edatı olarak kullanılan “ya” [10:8] ve “ya da” [8:4] edatları da bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinde olmayan; günümüz

Kumuk Türkçesinde ise halen kullanılan edatlardır. Söz konusu bu edatların eserde kullanılmasını yine matbaacılarla açıklamak mümkündür.

* * *

Çalışmamızın sonuç kısmında gösterilen bütün tespit ve mukayeseler gösteriyor ki, 1909 yılında Dağıstan'ın Temirhan-Şura şehrinde Arap harfleriyle basılan "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eser, bugünkü Karaçay-Balkar Türkçesinin ses ve şekil özellikleriyle denklik arz etmektedir. Bu bakımdan da, Karaçay-Balkar Türkçesi araştırmalarında kaynak olarak kullanılacak değerinde bir eserdir.

VII. KAYNAKLAR

VII. KAYNAKLAR

AKAYEV, Abusupiyan., Payhamarnı Yolu Bulan, Hazırlayanlar: Gasan Orazayev, Soltanmurat Akbiyev, Cilt: II, Maxaçkala, 1997.

ALİYLANI, Umar., Caññı Qaraçay Elible, Moskva, 1927.

APPA, Adilhan., “Karaçay-Balkar Türkçesi Alfabeti ve Ses Bilgisi”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 13, Ankara, 2002, s. 143-154.

BASKAKOV, N.A. [Redaktör], Qaraçay-Malqar Tilni Grammatikası, Nalçik, 1966.

BASKAKOV, N.A. [Redaktör], Grammatika Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka, Nalçik, 1976.

BAŞİYLANI, Sveta., “Kâzimni Xaciligi”, Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuwğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıǵıwı], No: 1, Nalçik, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.

BAYRAMQULLANI, Umar., Qaraçay Tilni Grammatikası, Kislovodsk, 1931.

BAYRAMQULLANI, A.M., ORUSBIYLANI, İ.H.M., ELQANLANI, M.K., Qaraçay Tilni Grammatikası [Morfolojiya], Çerkessk, 1993.

BEGİYLANI, Abdullax-ETEZLANI, Baxautdin. [İ], “Taş Oquna Et Tuwğan Cerine Qaytar”, Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuwğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıǵıwı], No: 1, Nalçik, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.

BEGİYLANI, Abdullax-ETEZLANI, Baxautdin. [II], "Topurağıña Baş Urabız", Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuwğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çığıwu], No: 1, Nalçık, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.

BİTTİROVA, T.Ş., Religioznaya Kultura i Literatura Karaçayevo-Balkartsev, Karaçayevsk, 1999.

CAFEROĞLU, Ahmet., Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993.

ÇAĞATAY, Saadet., "Karaçayca Birkaç Metin", Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, C.IX, Sayı: 3, Ankara, 1951, s. 277-300.

ÇANQALANI, A., Qaraçay Til, Mikoyan-Şahar, 1936.

ÇEÇENOV, A.A., İstoriçeskaya Fonetika Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka, Moskova, 1997.

DEVELLİOĞLU, Ferit., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.

EREN, H., GÖZAYDIN, N., PARLATIR, İ., TEKİN, T., ZÜLFİKAR, H., Türkçe Sözlük, Cilt I-II, TDK Yayınları, Ankara, 1988.

ERGİN, Muharrem., Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000.

ERGİN, Muharrem., Osmanlıca Dersleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000.

ERGİN, Muharrem., Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002.

GABAİN, A. Von., Eski Türkçenin Grameri, Çeviren: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, 2000.

GOÇIYAYEVA, S.A., SÜYÜNÇEV, H.İ., Qaraçay-Malqar-Orus Sözlük~Karaçayevo-Balkarsko-Russkiy Slovar, Moskova, 1989.

GUZEYEV, J.M., "Fonetiçeskiye Osobennosti Malkarskogo Dialekta Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka", Sovyetskaya Türkologiya, No: 5, 1974, s. 62-66.

GUZEYEV, Jamal Magometoviç-SOZAYEV Boris Tavkeyeviç, Orfografiçeskiy Slovar-Material Vzyat İz Uçebnogo Orfografiçeskogo Slovaryä Balkarskogo Yazıka, Nalçik, 1999.

HABİÇEV, M.A., "Kratkiy Grammatiçeskiy Oçerk Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka", Qaraçay-Malqar-Orus Sözlük~Karaçayevo-Balkarsko-Russkiy Slovar, Moskova, 1989, s. 806-831.

HACI LOKMAN ASANÎ EL-BALKARÎ., Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ, Temirhan-Şura, 1909.

HALILOV, İ., "Pervopeçatnik Dagestane Magomed-Mirza Mavrayev Ne Tolko Pervopeçatnik No i Politiçeskiy Deyatel i Prosvetitel Dagestana", Dagestanskaya Pravda, 23.08.2001, [<http://www.dagpravda.ru/ob/obprn/mavraev23prn.htm>].

HANGIŞIYEV, J.M., SAYİTOV, A.M., Qumuq Til, Maxaçkala, 1992.

KÂZİM., Nazmula-Zikirle-Poemala, Xazırlağan: Begiylanı Abdullax, Nalçik, 1996.

KORKMAZ, Zeynep., Türkiye Türkçesi Grameri [Şekil Bilgisi], TDK Yayınları, Ankara, 2003.

QULIY, Kaysın., Axşam, Nalçik, 1975.

MAKİTOV, Safar., Men Jırlayma, Nalçik, 1938.

MEÇİLANI, Kâzim., Çığarmalarını Eki Tomluđu, Birinçi Tomu [I. Cilt], Xazırlağan: A.M. Teppeyev, Nalçik, 1989.

MEÇİLANI, Kâzim., Çığarmalarını Eki Tomluđu, Ekinçi Tomu [II. Cilt], Xazırlağan: A.M. Teppeyev, Nalçik, 1989.

MEÇİYEY, Kâzim., Nazmula Kitabı, Xazırlağan: Töppelanı Alim, Al Sözün Cazğan: Qulıylanı Qaysın, Nalçik, 1984.

OTAROV, S.A.-XOLAYEV, A.Z., Malqar Xalk Cırıla, Nalçik, 1969.

ÖNER, Mustafa., Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Ankara, 1988.

PEKACAR, Çetin., "Kumuk Türklerinin Ansiklopedik Âlimi, Eğitimci, Yazar ve Şair Abusupiyan Akayev", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 9, Ankara, 2000.

PRITSAK, Omeljan., "Das Karatschaische und Balkarische", Philologiae Turciacae Fundamenta, Tomus Primus [Cilt-1], A.D. MCMLIX [1959], s. 340-368.

PRÖHLE, Wilhelm., "Karatschajische Studien", Keleti Szemle, No: 10, Budapest, 1909, s. 215-304.

PRÖHLE, Wilhelm., "Balkarische Studien-I", Keleti Szemle, No: 15, Budapest, 1914-1915, s. 165-276.

SOZAYEV, B.T., Malqar Literatura, Nalçik, 1986.

TAMİR, Ferhat., Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri [Gramer-Metin-Sözlük], Ankara, 1989.

TAMİR, Ferhat., Mağcan Cumabayev Ölenderi [Metin-Aktarma-İnceleme], Doktora Tezi, Ankara, 1992.

VIII. ÖZET

VIII. ÖZET

Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'ye ait, 1909 yılında Dağıstan'ın Temirhan-Şura [bugünkü Buynaksk] şehrinde Arap harfleriyle basılan ve Karaçay-Balkar Türkçesine ait bilinen ilk matbu eser özelliğini taşıyan "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eserin transkripsiyonlu metni hazırlanmış, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve eser gramer bakımından incelenmiştir. Eser ve eserin müellifi Hacı Lokman Asanî el-Balkarî ile eserin sonunda yer alan yüz beyitten müteşekkil manzumenin müellifi Kâzım Möçü hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın inceleme kısmında sırasıyla; önce eserin imlâ özellikleri belirtilmiş; ses bilgisi bölümünde bilhassa Türkiye Türkçesinden farklı özellikler arz eden ünsüzler tanıtılmış, ünlü uyumları ile ünsüz uyumunun eserdeki durumu gözden geçirildikten sonra ses olayları gösterilmiştir. Şekil bilgisi bölümünde ise önce metnimizdeki yapım ekleri tespit edilmiş, daha sonra isim ve fiil çekimleri gösterilmiştir. Ayrıca metnimizdeki iktidarî şekil, isim fiili, fiillerin birleşik çekimi, isimle ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiler, sıfat fiiller ve zarf fiiller tespit edilerek bunlarla ilgili örnekler verilmiştir. Bundan sonra metnimizde geçen zamir, sıfat, zarf ve edatlar tespit edilerek ana hatlarıyla izah edilmiştir. Tezimizin inceleme kısmında yapılan açıklama ve hükümler metinden verilen örneklerle delillendirilmiştir. Daha sonra bu gramer incelemesinden elde edilen sonuçlar tezimizin sonuç kısmında özetlenmiştir.

Son olarak, "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eserin fotokopisi çalışmamızın ek kısmında verilmiştir. Bu çalışmamızla birlikte "Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ" adlı eser Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine ilk defa aktarılmış olup yine ilk defa üzerinde gramer çalışması yapılmış, ayrıca söz konusu bu eser Türkiyat ilim çevresine ilk defa tanıtılmıştır.

IX. SUMMARY

IX. SUMMARY

Transcript of “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ”, which belongs to Hacı Lokman Asanî el-Balkarî, has been printed in Arabic alphabet at Temirhan-Şura city of Dagestan [current name of the city is Buynaksk] and is the first book to be known as printed in Karachay-Balkar Turkish language, has been prepared, translated to Turkey Turkish language and analyzed by means grammar. Information submitted covers the book itself, its author and Kâzım Möçü who is the writer of the poem given at the end of the book.

Within the research outline of the study; initially grammatic features of the text has been given, consonants that differ from Turkey Turkish language has been described in consequence and following the review of the vowel and consonant harmony phoneme conditions has been depicted in the phonetics chapter, in the morphology chapter following the derivational affixes of the text, declensions and conjugation have been stated. Then pronoun, adverb, adjective and preposition have been explained coarsely in the analysis section of the thesis. Explanations and judgements given in the analysis section of thesis have been proved by the examples given from the text. Result of this grammatic analysis has been submitted at the results section of the thesis.

Finally, photocopy of the book named “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” has been appended to the study. By this study; book named is “Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ” has been transcribed to latin alphabet and translated to Turkey Turkish language for the first time, and also grammatic analysis has been conducted for the first time. In addition, this book has been presented to the Turkology science group for the first time.

X. “KİTÂBÜ MÜRŞİDİ’N-NİSÂ” ADLI ESERİN FOTOKOPİSİ

٢٤

رَكُوعٌ سَجْدَةٍ تَبْتَاعُهُ الرَّجُلُ مِنْ	أَرَاهُ تَوَاقُفًا لِحَمِّ صُورِهِ ائْتَمُّوْا
سَبِيلِ اللَّهِ دَنْ تَمَازِلُ عَنْ تِلْكَ	سَلَامٌ بِرَمَاكَ لَكَ وَاجِبٌ بِلَيْكَ
اللَّهُ سَيُؤْنِسُكَ لِرَبِّهِ الْغَالِي	تَمَازِلُ سَيُنِ الْإِلَهَ جَرِي قَلْبَايَ
قَبَّ آيَتِ جُرْكِنَةٍ صَلَاحًا فِي	أَرْوَكُوبِ نَبِيٍّ لِرَبِّي جَزَا فِي
الْكِنْدَةِ قَبْرِ عَذَابٍ كَرَمِي	هَرَّاشْدَةَ اللَّهُ قِيحِي بِرَمَاسِنِ
مَنْ خَرِيفِي دُعَادَنِ الْوَقْشِ	أَخِرَّتْهُ عَقُوبَةُ غَه تَوَاسِيَتْ
دُنْيَا دَنْ إِيْمَانُ بِلَهُ أَشْرَسِي	أَتَكَانَ عَيْبُ لَرِنِ اللَّهِ جَشْرَسِي
بِلَكَانِكَ بِلَمَايَ تِلْكَ تِلْكَ	كَارِمْ خَرِيفُكَ جَشَارِدُكُ أَيْلَا
بَيْتِ لَرَبِّي تَمَازِلُ جَشَارِدُكُ	أَنْدَى قَيْدُ قِي مَنَّ أَرْوَكُوبِ نَبِيٍّ

مُؤَيَّزِدُمْ تَوَاقُفًا لِحَمِّ صُورِهِ ائْتَمُّوْا
 انْتَهَبِ الْمَقْصِدَةَ ائْتَمُّوْا لَرَبِّي تَمَازِلُ جَشَارِدُكُ

الْعَجَبِيَّةُ

وَرِدَ دُعَادُ رَهْدَلٍ
 كَجَهْرٍ دُعَادُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اع

جَوْنَمَقْطَا اِيچْ فَرْخِيَهْ اَوْ تَمَانْ	اِيچْ فَرْخِيَهْ بَرْ بِيَانْ اَتَمَانْ
سَنَهْ اَبْدَرَنْ اِلَى التَّرْوَبْ	اَوْزَنْ چِيَقَارْتَنْ صَوْدَنْ تَلْتَرَبْ
بَرْ تَنْ چِيَقَارْ كِرْ چَكْدَنْ اَتَرْبْ	چَرْخَنْ جَوْمَر بَارِيَهْ صَوْحَرْ بَرْ
تَيْمَدَهْ اَكِي فَرْخِيَهْ يَلِيَهْ	اَلْوَاللهُ دَنْ كَمَكْ لَكِي تَلِيَهْ
بَيْتَا اَيْتْ قِبْلَهْ قَرْمِي تَوَرْزْ	اَكِهْ قَلَوْنْ تَرْ جَرْ كِهْ اَكِي رَدْ
بَرْ اَرْغَانْ اَلَيْنْ بَيْتَهْ سَوَرْزْ	اَكِي حَيْنْ يِلَكْ لَرْ كِهْ مَسْخْ اَتَرْ
تَمَانْ دَمْعِي اَنْ اَكِي فَرْخِيَهْ كَرْ يَكْ	هَلَوْرْمَكْ تَمَامْ جَوَابْ بَرْ يَكْ
اَنْدَا كِهْ دَنْ تَشْتَلْدِي جَرْ تَسِي	اَوَّلْ تَمَانْ اِيچْ اِيچْ اَدِي اَلْقِي
تَشْتَلْدَا اِيچْ اَلْقِيَهْ تَشْكَلَهْ	مَنْ سَنِيَمْ قَرْ نَدَا اِيچْ اَنْكَلَهْ
اَبْدَرْ اَلْمَقْ صَوْنْ اَزَلْ تَرْ اَسِي	هَرْ جَرْ تَنْ يَدِرْ مَوْقَرْ مَخَاسِي
وَقْتِيَنْ يَلَمَكْ قِبْلَهْ اَيْلَمَقْ	عَوْرَتِي جِيَمَقْ يَلَمَقْ يَلَمَقْ
اِيچْ اَكِي اَلْقِي قَرْ خِيَتِي بَرْ	اَلْيَكِي قَلَفْ تَقَانْ تَكْرَمْ

۴۰

قَوْلِي اِيْشِي دَنِيَادَه مَدَرَمِي	اَخْشِي بِيَانِ اِيْمَانِ كُفَرِ قَدَرَمِي
قَدَرَمِي كَانِ بَرِ اَللّٰهِ نِي اِشِدِي	اِيْمَانِ سَلَعْنِ اَللّٰهِ سِيْكَانِ كِتِي
مَوْعِنِ قَلَوْنِ اَللّٰهِ اَرُوْكَر اَدِي	قَلَوْنِ اَتَه رَا ضِلَعْنِ بَر اَدِي
كَافِرِ قَلَوْنِ اَللّٰهِ اَرُوْكَر مِيْدِي	كُفَرِ لَقَعَه رَا ضِلَعْنِ بَر مِيْدِي
بِيَرْ سِيْكَارُوْكَر دَه جَوَابِ تَبَرَعَه	بُوصَفَتَه اِيْتَا بَعَرِ قَدَرَعَه

وَأَمَّا فِرَاضُ السَّلَامِ فَخَمْسَةٌ

اِسْلَامَه بَشَنِ فَرَضِي اِيْتَا بِيْمِ الْفَتْنَه	بِرِي شَهَادَتِي اِيْمَانِ سَلَعْنَكَه
اَلْخِيَارِي اَرْزَه اِيْنِي كَرْ كَشَكَه	اَجَنِي زَكَاتِي مَلَدَن بَر كَشَكَه
دَرِ تَخِي بِشَنِ نَمَازِ دِرِ اَتَكْنَكَه	بِشَخِي حَاجِرِ رُجُوْ حَكْنَكَه
اِبْدَرِي دَرَه فَرَضِي بَرِيْت	دَرْتِ فَرَضِي بَشَه بَشَه سَنِيْت
بِيْتِ جَوْقِ هَرِ حِكْنَه جَبَرِيْت	قَلَوْنِ جَوْرِ حَكْرِ كَدَن اَتَرِيْت
بِشَوِي دَرَدَن بَرِيْنَه مَسَحِ اَنَر	اَيَقَارِنِ اَسَقَدَن جَوْبِ كَر

بِإِنِّ صَوْرَ أَكْجِي أَفْكَوْر لَر	الْكَبَرُ بَرْدَه قَلَمَانِ تَر لَر
هَر كِي دَقَرِي بَرْتِنَه اَوْر لَر	اِنِّي تَر مَاقِ اِچُون بَرْمَان قُر لَر
صِرَاطِي اَيْتَايْمُ تَشْكِلَه بَرِي	كِي شِي قَلَمَان اَنَكِه بَرْمَانِ كَرِي
قِلْدَن اَنچَكِه قِلچِدَن جَو بُزْدِي	اَتَن كَتَكَا نَجَهْتِي اَيْتِي
بَش جَو نَچَلَق جَو لَبَرِي اِنِّي اَرِي	نَبَه جَهْتِم كَا فَن لَبِي جَارِي
بَش جَو نَچَلَق جَو لَبَش جَو نَاشِي	بَشَخَه تَر لَو جَر اَتَن هَر كِي شِي
كِلَر كُوكُ بَشَاغَان كِيك اَوچِر لَر	كِلَر جِلْدَر اِجْحَان كِيك اَوچِر لَر
كِلَرِي جِيرُوك اَتَر كِيك جُور لَر	اَتَن قُلُب جَشَكِه كِرُور لَر
كِلَرِي تَر تَيَق لَبَت اَوْتَر لَر	كِلَر اَتَلْمَاي تَبُونَه كَتَر لَر
اَللّهُ بَلَه سَقْلَبَر اَتَن بِيَز	اَخِر كُونَكِه بَلِي اِيْنَا نَغْرِ سِي

السادسة في بيان القدر

نَبَه اَيْتَايْمُ تَشْكِلَغْرِ خَبَر غَه	اَلتَّجْمِي اَيْتَايْمُ دَقْدَر غَه
--	-------------------------------------

عَزَّزَ لِقَامَ ذَوِ الْقُرْنَيْنِ ذَهَبَ فِلاَقُ	أَرْثَرِي زَيْنَ مُحَمَّدٍ قَيْغَبَرِ
بُوسَ لُوكَةَ سَنَ إِيْيَابِ شَكْسِرَ بُولُ	هَرَّ بَرِسَنَ سِيلِدَ آرْتَقِ أُولُ
أُولُ تَتْحَانَ دِينَ إِبْرَاهِيمَ مِلِّي	هَرَّ أَمْتَلَرْدَنَ سِيلِدَ أَمَّتِي
أَتَا سَيِّدَ اللَّهِ آيَتَا يَمْرَسَانُ	عَبْدُ الْمَطْلَبِ هَارِثُ عَبْدِ الْمُنَافِ
تَوْتَانُ أَنَا سَوْدِ سِيلِ أَمَّةَ	أَبْجَكَ أَنَا سَيِّدُ بِلْغَدِي حَلِيمَةَ
مَكْدَهَ قُوبِ هِجْرَةَ أَتْكَنْدِي	مَدِينَةَ دُنْيَا دَنَ كَشْكَنْدِي
آيَتِ إِيَّتِي صَلَوَاتُكَ سَلِيْقُ	قِيَامَتُهُ شَاعَتِ الْيَقِ
اللَّهُ بَرَسِنَ بَرْخَرِيفَ لُوكَةَ إِيْمَانُ	فِيغَبَرِ لُرْعَةَ بُوَصِفَتَهُ إِيْمَانُ

الخامسة في بيان القيمة

قَدْ شَرَّ سَقْبَلُغَرِ سَلَامَ دِينِكَ	بَشِجِي إِيْيَا مَقِيَامَةَ كُونِكَ
أُولُ كُونِ إِسْرَافِيلَ صُورَنَ أَوْزَنَ سَلَرُ	أَفْ كُوبِ هَرَّ بَرْ سَوِي جَارِنَ الْوَرُ
قُوقُ بِلْغَةَ دُنْيَا بَرْبِ قُلَرُ	أَكْخِي دَهْ إِسْرَافِيلَ وَرَنَ أَلَرُ

۳۷

تَوْرَةً فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ مُوسَى	انجيلي بركندي بيل عيسى عه
زبور داود في غنم بركندي	قرآن في احمد غه بيل كوردي
باري حكوم بركندي قرآن	قرآن حكوم بركندي بيل ايان
حارث كه بركندي غنم	كتاب بار غه ايان سن بركندي

الرابعة في بيان الانبياء

دعوى تنكفر خير لغه	تر يحيى ايان في غنم بركندي
اقل برك الوائز ادم	ارثا برك محمد علي السكندر
كوب في غنم كلب ارا لرد	بيل الله جبر بركندي
قائدة اسكر لكان جبره سكر	اتل برك ايان بركندي بيل سكر
ادم اذ برك برك برك برك	صالح ابراهيم ايان بركندي
يحيى برك برك برك برك	زكريا يحيى برك برك
دوا كمل السكندر ايان	داود سليمان برك برك

دَغِيْدَه بِلِكِيَزْ اَي مُوْمِن مُوَلَر	اَلْدَن تَرُشِي اَرْتَق سِيَل كَر
بِرِي جِبْرَائِيل دِي بِرِي مِيكَائِيل	بِرِي إِسْرَائِيل دِي بِرِي عِزْرَائِيل
كِي كَلْدَه جَرِيْدَه كِي جَبْرَدَه	مَسْكَن نَكِيَر سُؤَال اِتَلَر كُرْدَه
هَن اَدَمَغَه اَكْش مَلَك جَبَلَر	كُتَاهِن تَوَائِيَن دَقْتَار اَسَلَر
سِيَل جَزُوْجِدَه اَلِي اَسَلَر	بَشَدَن اَيَاق تَرْد اَلِي ذَهَلَر
اَنْتِي تَر اِتَحَالِرِي اَلَدَه	مَلَك كَر كَه اِيَن اِيَن سَن بُوَحَلَدَه

الثالثة في بيان الكتب

اَجِيْجِي سَن اِيَن اِيَن اَت حِيَاب	اَللّٰهُ لَكُمَن تَشْرُدْ جَوَز تَرْد كِتَاب
بَل اَلَدَن جَوَز سُوْجَا فَرَقْدِي	تَرُشِي اَلْوَد بَارِي حَقْدِي
دُرْ تَكُوْدَن بِرِي تَقْرَاة بِرِي اَجِيَل	بِرِي زَبُوْن بِرِي سِيَل قُرْآن سِيَل
جَوَزَقَن اَنُوْن اَلِيْن اَدَم اَلْعَدِي	جِيْرَمَه اَن اِدْمِيْش كَه بَارَغْنَدِي
اَلِي جِيْرَمَه اَن خِيْتَه فَيَغْنَبِر اَلْعَدِي	اَن كِتَابِي اِيْرَا هِيْم كَه قَلْعَنَدِي

الَّتِي فَرَضْتَ أَدْلَةً تَشْكِلُهُ	بِرَّ اللَّهِ عَنْ إِيَّامُ قَدَرِ أَنْتَ بِلَهُ
اللَّهُ يَرُدِّي قَسَامًا عَمِّي جَعَدُ حَقِّي	مَرَكَمَ أَنْكَ كَرَكَلِي بِلَجَ قَدِي
أَقْلِي جَوْقَ أَتْنِ الْإِيْنِ ذَنْبُوكُمْ	أَخْرِي جَوَّاقِي أَرْتَحَهُ ذَنْبُكُمَانِ
أَشَامِيْدِي أُولِ أَنْكَ أَشْعَنَ جَوْقَ كَيْشِي	بَلْ دَكَاكِي يَلْبَ قَلَهْ صَرَا شِي
كُرَكْدَهْ يُتُولُ جَرْدَهْ يُتُولُ الْوَالِدُ	أَرْتَهْ يُتُولُ أَلَدَهْ يُتُولُ مِثْلُ اللَّهِ
أَنْكَدَهْ يُتُولُ صَوْلَدَهْ يُتُولُ بِرَّ اللَّهِ	هَرَبَرَّ جَرْدَلْ تَزْدَرِي أَلِ الْوَالِدِ
هَرَّ خَلْقِي حَرَّ نَحْنَانِ أُولِ دَرْ سَوَقِي أَلِ	بِرَّ اللَّهِ عَنْ سَنَ بُوَكِيدَهْ إِيْمَانِ سَلْ

الْحَافِي بَيَانِ مَعْرِفَةِ الْمَلَائِكَةِ

أَكْشِي بِلَكَ مَلَكْ كَرَّ حَلَرِيْنِ	اللَّهُ بِلِيْ كَيْشِي بِلَا زِ مَكْرُونِ
مَلَكْ كَرَّ اللَّهُ فِي سَبِيلِ قَوْلِي	اللَّهُ عَنْهُ قَوْلُ أَتَلَّهْ صَرَا بَارِي
اللَّهُ فِي بِيْرَعْنِ بَرْدِ قِيْمَايْ لَرَّ	كُوْرُ جُوبِ أَجْجَحْجَهْ عَامِنِ بِلَا بَارِي
أَشَامِيْلَرِ أَجْجِيْلَرِ جُوقَلَمِيْلَرِ	أَزْكَفَرِ لَكَ بِيْشِي لَكَ فِي أَيْلَامِيْلَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	والعون من لدن تعینم
بِسْمِ اللَّهِ بِلَهْ بِشَلِيمَه سُوْرَمِی	مَقْ جَوْلَعَه قَرْتَبِیْنِ اللَّهُ كَرَمِی
بِلْكَ اِنْمَ جَوْدَمَنْ خَرِیْفَ تَنَایِمَ	سَبِیْلِ اللَّهِ عَهْ تَحْتَوِ اَمْبَاسِ اَتِیَامِ
فِیْغَبْرِیْغَه صَلَاةٌ سَلَامٌ سَلَامِیْمَ	قِیَامَتَه شَفَاعَتِیْ اَلَا رِیْمَ
سَلِیْمَانُ اِیْمَانِ اِسْلَامِیْمَ بِلْكَرِیْ	اَلْكَانْ كَنْدِ اِیْمَانِ بِلَهْ اَوْكَرِیْ
بِلْمَا كَنْدِ اِسْلَامِیْمَا نَكَهْ سَلَامِیْمَ	اَلْكَانْ نَدَهْ اِیْمَانِ بِلَهْ جَانِ اَلْمَزِیْ
اِیْمَانِ اِسْلَامِیْمَ اَتِیْمَانِ اَلْعَنْكَهْ	اَزْكَرِیْ قِشِیْ عَاقِلِیْمَا اَلْبَغْ بِلْغَنْكَهْ
اَمَلْ جَوْدَمَنْ تَمَارِیْمِیْمَ بِلْیَبِیْمَ	جِزْمَهْ بِلَهْ اَوْنَدِیْمَ فَرْضِیْمَ تَنْهَمِیْ
مَنْ مَسِیْمَ سَنْ تَنْكَلِیْمَ اِیْمَانِدَهْ	اَلْحَقْ قَرْضِیْمَ تَحَامِیْمَ بَرْدِیْمَ اِیْمَانِدَهْ
اِسْلَامِدَهْ بَشِیْمَ بَرْدِیْمَ كَرْتِیْمَ	اَبْدَزْدَهْ بَرْدِیْمَ اَلْدَنْ تَرْشِیْمَ
جَوْمَقْدَهْ اِچُوسَنْ اَلْهَدِیْمَ	اَكِیْمَ قَرْضِیْمَ قِیْمَتَهْ قَلْدِیْمَ
اَوْنَكِیْمَ نَازْدَهْ دِرْ اِیْمَانِیْمَ	اَنْتَهْ اِیْمَانِدَهْ اَلْحَقْ فَرْضِیْمَ قِیْمَتِیْمَ

٢٣

تَرَكَ جُرْكَ بُلُغَهُ أَبْكَارُكَ كَرَّكَ تَيْلُوكُ + أَرَى أَتَشْعُرُ
 سَزَلَرُ قَيْتَغَه قَيْدَلِي بُلُغَه جَرِيدَه نَصِيحَه أَجُونُ
 اَيْتَدَدَبْت قَيْمَقُ كَرَّكَ : —

فت الرسالة العجبية المرقبة على المسائل العلية

في حقوق النساء الإسلامية تأليف

العالم المتقرب الرباني الورع

المفتي الصدائي لاج

لَقَاءُ الْهَسَاءِ

الْمُطَارِدِ

م

على يد الكاتب فقير المبادئ غامري

محمد ولد العالم محمد علي

العُورَفِ

١

دین ایشلرین یلدرملک شریعتده حرام بلغن دت
 حرام حلال بلغن دت حلال دپ ایتت صقلا مق
 دغه اری قیتنه ظلم اتمی ارو صقلمق یچوت
 قایتی اری ننده امانتدی دب رسول علیه السلام
 ایتدی ستره ستر وچ ستر وهر کم سرون دت
 سر لقسر دیدی هر چق قجه لغندن سر لر قلندغی
 خلقندد اركیشلر ای اهل ایدن سر لر تیشر ولر
 اری ایتدی دت لر سر لر + دغه قیتکه بر چدی
 اری هر نه بیغی ده تر مقیق حلال ایت کر + دغه
 اری قیتی یله جترغه سیه کری ار رغه املی جعدی
 کجه کتده دغه تیشرو سته ارز تشار ایدن
 اذ نسز اری کرک لی بلسه دغه اری قیتنه ار شه

عَلَيْهِ السَّلَامُ آيَشِدِي بِرَادَ مَنِي اَكِي قَتْنِي بِلَسَه
 شَوْلُ كِشِي اَرِكِسِنْدَ اَرَسِنْدَ تَكْلَاكُ جُرُ ثَمَسَه
 هَرُ بِرُزْدَتَدَه شَوَكِشَكَه مَن شَفَعَه اَمَزْمَه دِي
 شَوَكِشِي بِلَه مَنِي اَرَاغِمُ دَبَكُ اَنَقُ اَر دِي
 تَوْبَه اَيْتُ اَلْ اِشَكَه تَرُ بُلَغَ مِجِي دِي + دَعْدُ
 بِرُكِشِي اَكِ قَتْنِي بِلَسَه بِرُزْ سِي سِرْ كَرَسَه شَوَكِشِي
 قِيمَه كُنْ بِرُجِنَه قَتْنَه تَلَبُ اَرِشِي بَلَبُ كِلَرُ دِي
 + بُولَرُ مَرِشِدُ اَلْمَا هَلِيْن دَكُنْ كِتَابِدُنْ اَلِشِدِي +
 اَرِكِشَكَه بِرُجِدِي قَتْنَه كُجُو جَكُنْ قَدَرُ كِيْمَه
 بِرُمَكُ حَلَالِدُنْ اَشِنْ اِچَكِنْ تَنِيحْ اَتْمَكُ تَرُغْنُ
 اَيْنُ تَنِيحْ اَتْمَكُ + دَعْدَ اَرَنَه بِرُجِدِي قَتْنَه
 غَسْلِي نَمَازُنْ اَبَدَسِي فَرُضَارُنْ وَاِجْبَارُنْ وَهَرُ

۳۰

اچولندرمئلی کئشک بئلك من سغه جناز نماز
 قلمزایدیم + دغد ایشدی سن یلمی من قاططه
 این راضی لی الله راضی صلی اری اچولمتق
 الله اچولمتق دیدی + دغد ایشدی هتی مئی
 قیز عیسی فیغمبری انا سی مریم کیک الله غه
 قاتق اتد ارن راضی اتمه الله شوقتی
 اتکن قلغن قبول اتم دیدی + دغد ایشدی
 تشرولی عمل کون بک یخشی سی ارن راضی اتمکدر
 + دغد ایشدی عملی بک اکی بقتن قل قینی
 یله ارنه صبلونه اس کینلراته اسون آرو
 مقلاسه شوقته جنة بورچ بکر هتر کیمی
 سین یوم هر د بریز الله تعالی دن + رسول

شۇڭىچە شۇكى قىلىكە ار اچۇلغۇنلىقنى ال كىچە قىتغە دەردى
 شۇكى قىتغە مەلا بۇكلار لىغە بىر زىلز + سىلانى
 الفار سىمى ايشىدى رسول غىلە سىلامدا مەندا فاطمىنى
 ائىنە بىردىق مۇر فاطمە بىزنى كۆكتە كۆزىنى شىرى
 تىكلىدى + رسول غىلە سىلام سوردى يا فاطمە
 قىزىم سىغە نە بىلغىنىدى دەردى فاطمە ايشىدى كىشكى
 كىچە مەندە غىلە سىلشە تۆرىك مۇر سىنى اوزۇمەندە
 چىقىن سىركە غىلى اچۇلغۇندى مۇر مەن تۆبە ايتىپ
 غىلە كە كۆپ جىلدىم مەن جىننە جەنى كىرە ايتىدىم
 مەنغە غىلى كىت قىرغىچى مۇر شۇ خال بىزنى كۆرگەن
 زامان ائىمە شۇب جىلغىم دەيدى مۇر رسول
 غىلە سىلام ايشىدى يا فاطمە قىزىم سەن غىلى

بَرَجَرَكَ بَرَزَعَهُ سَيِّبَ اَرَمَدَا جُرَّهَ كَسْتَدَ
 جَرَشَدِرِبْ مَنَكَه اَدَمَلَرُ قَرَبْ اَرُو دَ يَدِ بْ
 اَيْتِ غِيَدِ دَبْ اَرِيْدَ اَنَعَه رَاَصِيْ بَلْبْ اَدَمَلَه
 مَنِي قَتِيْمَقِيْ اَرُو لِيْغِيْ كَرَكِيْدِ دَبْ يُسَه شَوْل
 اَرِنَه شَوْ قَتِيْ هَرَا تَلَا مِيْ قَدَرِ جِهْمَدِرِ اَيِيْ
 اَشْلِيْزِ دِيْدِيْ + طَلْحَةُ ابْنُ عُبَيْدِ اللّٰه دَن اَيْتَلِيْ
 رَسُوْلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَن اَشْتِيْ بَرِ قَتِيْ
 اَرِنَه كِسِيْ يَتِيْ يَمَانْ بَرَبْ تُسَبْ اَرِيْ جَوَكِيْ
 مَدَاخِ اَتَه شَوْ قَتِيْ اللّٰهِيْ اِچُوْلَمَقْلِيْ اِچْنَدِ دَرِ
 اَرِنَه يَتِيْ اَرُو اَيْتِ جَرِقْ اَيْتِ كَرَكِيْزِ كِيْجِيْ +
 اَبُو هُرَيْرَةَ اَيْتِيْ رَسُوْلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَن اَشْتِيْ
 بَرَا اَرَكِيْ كِسِيْ قَتِيْ تَشْكِيْهَ جَعْرَسَه اَلْ بَرَمَسَه

سَنَّةَ يَدِهِ قَبُولَ اَمْرِ دِيْدِي + حَضْرَةَ عَمْرِي
الْاِنِّي عَبْدُ اللَّهِ اَيْدِي رَسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَنْ
اَسْتَيْتُ بِرُقَاتِي اَرْكَهَ بَرَسَهُ سَوْدُ ثِيَابِي مَا لِي اَلْتِي
كُشِي كَيْفِي بَلَدَهُ كُنْزُ دَنْ بِرُكُونِ اَرْنَهُ مَحْتَنَهُ
مَنْ مَالِهِ بَرْدِي سِنَوَاتِهِ ذَاتِكَ بَرْدِ دَبِّ اَرِيْتِ
بِرْزِ اُجُوزَاتِهِ شَوْقِيْتِي اَتَكُنْ عَمَلُ لَرِنْ قَبُولِ
اَمْرٍ نَحْقِلِي اللَّهُ غَنَهُ كُوبِ غُلُقِ اَتَهُ + حَضْرَةَ
عِيَّاسِي الْاِنِّي عَبْدُ اللَّهِ اَيْدِي رَسُولِ عَلَيْهِ
السَّلَامُ دَنْ اَسْتَيْتُ بِرُقَاتِي اَرْنِي اَيْدَنْ حَقْسَهُ
اَرْنِي اِذْنِي شَوْقِيْتِي غَنَهُ اَيْتَهُ قَيْتِ كُلِّ كَيْفِي
هَرْدَتِ لَعْنَةُ بَرْدِ دِيْدِي + دَعْدَ شَوْعِدِ اللَّهُ
اَيْدِي رَسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَنْ اَسْتَيْتُ بِرُقَاتِي

جُومَغَن بَشِيرُ لَرْدِي + شَو بَاشِي دَنْغُوز كِيك
 چَرخي اشك كِيك بَلْغَنلَر تِل چِي لَر اَتْرُك
 چَلَر اِيدي دِيدي + شُول دَنْغُوز صُور بَتَد
 بَلْغَن اَر تَه اچُولَنْغَن لَرْدِي زُنا چَلَر دُر +
 سُول عَلِيَه السَّلَام ايشدي بَر بَشِيرُ اَر تَه
 سَنْغَه لَعْنَه بَلْسُون دِسَه قَتْن كِيد تَر ش
 بَلْغَنلِي شُول قَتْنِغَه اَلله دَ مَلَكْلَر دَ لَعْنَه
 بَر لَر + عِبْدُ اَلله اَبْنُ عَوْقُ ايشدي رَسُول
 عَلِيَه السَّلَام دَن اَشْتَب بَر قَتْن اَر تَه قَتْنِغَه
 سَلْسَه ايشْدَه كِيْمَنْدَه سَن بَلِي اَقْمَه سَن
 اَلِي اَقْمَه سَن اَخْشِي كِشِي بَلْسَك بَر بِي بَلِرُك
 دَب قَيْنَه شُول قَتْنِي اَلله تَعَالِي فَر حَتْن

تَغْلَغَن لَرِ آرِنْدَن اِز نِسَر خَلْقِي مَجَلِرَنه اَنچَك
 اچِر كَنَلَر + صَوَر شَو اِيغِنْدَن اُر كَه تَغْلَغَنَلَر
 آرِنْدَن اِز نِسَر اِيئِدَن اَز بَرِنْدَن چَقَقَنَلَر دِي
 حِيضَدَن يَفَاسَدَن جَوْنَمِي بُلَغَنَلَر + شَوْل كَسَلَرِي
 اِيْن اَشِي تَرَعَنَلَر اُر كَشِي لَر كَه كَسَلَرِي صِفَتَلَرِي
 رَوُكُر كُزُوب جَرَشِدِر لِب جُر كَنَلَر اَدَمَلِي
 سِيكَنَلَر + شَوْل چِرَخ لَر جَهَنِم قِتِيلِيلَه تَوَر لِب
 تَرَعَنَلَر كَس لَرَن كَم كُر سَدَه قِيغَر مَای رَكَد
 كِر كِيَد دَبُتَرَعَن لَر + شَوْل اَكِي آيَاغِي اَكِي
 قَلِي مَشِكَلَاي لَرَنه يِيَان كَنَلَر اُسَلَرَنه جِلَانَلَر
 عَقَرَب لَر جِيَار لَكَنَلَر نَمَاز قَلِوَعَه اَرَز لَو شَو
 غَه پَلِي جَبَب نَمَاز قَلِمِي اَرَز لَو نَمَای كُر چِرَخ

يَا مَعْ أَتَاكَ كَرَمِي چَرَاغِي بُوَقْتِي لَرِي بِلِي عَدَجْنَه
نَه چُون تَشْكَنْدَر دَب سَرِي + صَوَر رَسُول عَلِيهِ
السَّلَام ايشدي شول چاچندن نَغْلَعَنْلَر اَر
كيشي لَرْدَن چاچِن جَشَر مَعَنْلَر دِيدي + شول
تِلْدَن نَغْلَعَنْلَر تِلِي يَان اَرِن اِنْجَتَكَنْلَر دِي
صَوَر رَسُول اللّٰهِ عَلَيْهِ السَّلَام ايشدي هَر تَشِيرُو
اَرِن تِلِي يَان قِيَسَه تِلِي اَخِرْتَا جَشَش فَرِي
اَز تِلِي يَان بِلَب بِيَنَه چَوَمَلِي بِلَر + اَبُو بَكْر
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ايشدي بَر تَشِيرُو اَرِن قِيَسَه
تِلِي يَان اللّٰهُ فِي مَلَايِك لِي اَدَمَلِي اِچُولَمَق
لِغْنَدَا بُولر لَعَنْلَر تَدَا بِلَر قِيَعَمَبَر دَت
اِيشْتَكَن مَه دِيدي + صَوَر شَو اِنْجَتَكَنْلَر تَدَت

جَهَنَّمَ اَنْتَ جَبْتٌ دَعِدْ بِرُتْبَتِي كَرْدَمِ چَرِخِ
 لَرِي جَهَنَّمَ قَبْتَلَرِ بِلَانِ تُو دَلَه دَعِدْ بِرُتْبَتِي
 كَرْدَمِ كَسَلَرِي چِكَلَرِي اَشِي تَرَب دَعِدْ بِرُتْبَتِي
 كَرْدَمِ سَقَرِ سَغَرِ تَلَسُزَلَرِ جَهَنَّمَ كَبَرِ لَرِي
 اچِنْدَه مِي لَرِي بَرْتَنْدَن اَنْتِ چَرِخِ لَرِي اَرَشِي
 اِيشِ لَزَاتِي دَعِدْ بِرُتْبَتِي لِي كَرْدَمِ بَاشَلَرِي
 تَغَزِي يَاشِي كِيك بَلَب چَرِخَلَرِي اَشَك لِي
 چَرِخِي كِيك اَسَلَرِنْدَه مِيك مِيك تُو لِي عَذَاب لَرِي
 بَلَب دَعِدْ بِرُتْبَتِي لِي كَرْدَمِ اِيْتِ صَوَرْتَدَه
 بَلَب عَقَرِنْدَه جَلَا نَلَرْدَه اَوَرِنْدَن كَرَب اَرِشَدَن
 چَغَب مَلَا نَكُرْدَه جَهَنَّمَ تَقَمَقَلَرِ بَلَن بَشَلَرِنْدَه
 اَرْتَرَب + فَاطِمَه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا اِيْتَدِي

شُبَّ جَلِيمَه دَبْ اَیْتَدِی + مَن اَیْتَدِی رَسُول
 اللّهُ نَحْکُ کَرْدُکُ دَبْ صَوَرِ رَسُولِ اللّهِ عَلَیْهِ
 السَّلَامُ اَیْتَدِی + بِزَیْشِرِ وَلِی کَرْدَمَز چَا چَلَرِ یَت
 دَن تَغَلِبْ جَهَنَّمِ مِیَلَر قِیَبْ دَعْدِرِ بَر قَوْمِ مِیَلِی
 کَرْدَمَز تَلَرِ نَدَن تَغَلِبْ قِل لَرِی اَز قَلَرِ نَدَن چِغَبْ
 قَطْرَانْ عَذَابِ اِچْکِی لَرِی مَقَلَرِ نَدَن قُیْلِبْ
 دَعْدِ بَر قَوْمِ تِشِرِ وُکَرْدَمَز اِنْجَکُ لَرِ نَدَن اَرِشْخَه
 تَغَلِبْ زَقْوَمُ دَکَن اَمَن اِچْکِی مَقَلَرِ نَدَن قُیُولَه
 تَرِبْ دَعْدِرِ بَر بَیْشَلِی کَرْدَمَز اَکِی اَیْشَلِی قَلَسِی
 مَنِغَلِی لَرِ نَه بَکِیْلِبْ اَزْکَه تَغَلِبْ کَسَلَرِ نَدَن اُسَلَرِ نَدَن
 جَلَنَلَرِ عَقَرِبْ لَرِ تَلَبْ اَشْیْ اَشْیْ دَعْدِ بَر قَوْمِ مِی
 کَرْدَمَز کَسَلَرِ نَدَن اَتَلَرِ نَدَن کَسَلَرِی اَشْیْ تَوْبَلَرِ نَدَن

سَبِّلي + مَسْعُودِي الَّذِي عَبْدُ اللَّهِ دَنَ أَيُّتِلَعْنَدِي رَحِمَى اللَّهِ
تَعَالَى عَنْهُ فَيَغْبِرْ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيُّتَعْنَدَبْ + يَرْفَقَاتِ
أَرِنِي بِتَرْلَرِنْ جُوسَه اللَّهُ تَعَالَى شَوْل قَتِغَه مِيكَ
اَشْخَلِوْ جَزَارُ أَلِي مِيكَ خَطَامِي كَجَزْ كِسْنِي أَيْنَه
كُونُ تَكْنُ هَرْجُورُ شَوْنِي كَهْلَرِنْ كَجَدَبْ تَلَزْ لَسْ
صَوْرَ دَغْدَ مِيكَ دَرَجَه لَرَبِرْزْ + قَاتِنِ لِنِي مَخْتَوَلِي
بِلَدِي + اَنْدِي سَكُوْلَرِي يَيَانُ بُولُزْ + حَضَرَتِ عَلِي
رَحِمَى اللَّهِ عَنْهُ دَنَ أَيُّتِلِنْدِي مَنَدَه فَاطِمَةُ دَه فَيَغْبِرْ
عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنِي اَسْنَه كِرْدِكْ جَلِي تَرْغَنَلِي تَبْدُقْ +
صَوْرِبْزْ أَيُّتِدُقْ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَنِي جِلَاثَغْنُ نَه
زَنَتْ دَرْدَبْ رَسُولُ اللَّهِ أَيُّتِدِي مَنَ مِغْرَاجِ كَجَه
كُرْ كِنْدِمُ بَرْقَوْمُ بَشِرْ وَلِي بَلْكَ الْوَعْدُ بَدَا شَوْل

فَيَغْمِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْهُ بِرَغَزٍ وَتُحْيِي كَشِي
 بُلْعَنَ + اَلْ كِشِي بِرَغَزٍ وَتُحْه بِرَغَزٍ دَه قِتْسَه
 بِيَرْدِي + مَن كِلَه كِشِي اُمِّدَن چَقْمِي تَرْدَب + اَر
 كَشَكْدَن صُورَه قَايَتِي اَقَايِي اَوْرَدِي + صُورَا
 قَتَن فَيَغْمِرُ غَه اَدَمِ جَبَرْدِي + مَن نَه اَتِيَم دَب +
 رَسُول اِيْتَدِي اِرِنَكِي اِيْت غِن اَتَدَب + دَغْد قَتَن
 رَسُول غَه اَدَمِ جَبَرْدِي + دَغْد رَسُول اِلَى اَت دَب
 جَبَرْدِي + صُورَه اَل قَتَن اِيْدَن چَقْمَدِي + اَتِن
 كُرْدَكَه بَرْمَدِي + سُورَاتَشِي اَلْدِي دَب بِلَشَدِي +
 دَغْد بَرْمَدِي صَبْرَلَق اَتَدِي + اَرِي قِيْتَخِي
 مَوْر فَيَغْمِرُ غَه اَللّهُ وَحْيِي جَبَرْدِي سُول قِتْرِي
 كُوتَه لَرَن كَجْد مَرْدَب اِيْنِي بِيَرُغْدَن تَرْمَقِلَغِي

سِرْ كَرِسِين + غَايْشَه دَانْ اَيْتَلِيدِي رَضْوَا لِّلّٰهِ
 عَنَّا قَالِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هِيَجْ بَرْتَشِرُو جَقْدِي
 كَتَكْن كَوْنَه لَرِينَه حِيَضَرَكَا رَهْ بَلْبُ تِيلِسَه
 حِيَضِي اَوَّلْ كُتْدَه مُنَوَايْتَه لَحْمَدُ لِّلّٰهِ
 عَلٰى كُلِّ حَالٍ وَاسْتَغْفِرُ لِّلّٰهِ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ دَبْ
 اَيْتَه لِّلّٰهِ تَعَالٰى بُوْتَشِرُو عَهْ اَيْتَمِي جَهْمَدَنْ
 اَنْتَدِي صِرَا حِلْدَنْ اَتِرْ كَدِي عَذَبْدَنْ دَا قَتْلَقْدِي
 دَبْ جَزَرْ + دَغْدَه هَرْ كُونْ هَرْ كِه قَرْقْ
 شَهِيدِي دَرَجِيْن بَرْدِ اَلِي قَيْتَكِه حِيَضِي
 اِحْسَدَا لِّلّٰهِ اَسْكُوبْ بُلْغَنْ + يَلِي مَرْ
 اَلْبَصَرِي اَيْتَدِي بُو اَشْحَاقْ يُلْغِي اَشْحِي شِرُو
 لَغْدِي شَرِيْعَه اَشْلَرْتَد اَرِنَه يَوْن سَلْعَنْ +

مَدْحُ النِّسَاءِ

مَالِكُ بْنُ الْأَنْبَرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَيُّدِي
 بَيْغَمَبَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي سُوْرِي دَرْبِ
 قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِزَيْشِرٍ وَبَشَرٍ وَتِثْمَانِ
 قُلَسَهْ أَرْزَشْتَهْ زَنَادَنَ كِسْ صَقْلَهْ أَرْتَهْ
 بِيُونِ مَلَسَهْ جَنْتِي قَيْسِي أَشِكَنْدَنَ سَيْدَ كِرُورِ
 عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنُ عَوْفٍ دَنْ أَيُّشَلْدِي قَالَ
 إِلَيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِزَيْشِرٍ وَبَشَرٍ وَتِثْمَانِ
 أَرْكَنْدَنَ أَخْشِيدُ بِزَيْشِرٍ وَجَتِي كُونِ أَرْتَهْ
 قُلْتُ أَتَهْ جَهَنَّمِي جَتِي أَشِكِي جِلَرِ جَنْتِي
 سَكُنْ أَشِكِي أَجِلَرِ قَيْسِي أَشِكَنْدَنَ سَيْدَ حَابِ

شالائی

بَلَدًا اِشْرِوْلَرْغَه دَه اَن كِشِي لَرْكَه دَه
 بَلَرْكَه تِيشِلِي دَا اَتَلَرْ دِي سَقْلَرْ اِچُون
 شَوْقَرْ قُولَرْ دَن تَوَاب قَدَا جَرَّ اِچُون

١٤

وقد مرّ أنفاً أنه يكفر أن استحل الوطء في الحيض والتقاس فان
 تاب وجدة الايمان فلا بد من تجديد النكاح ولا يعقل الوطء
 من الزنا والولد منه معاذ الله

آتِ تَشَى تَر مَرَّ اَلِ كُنْزِ اَكِي اَلْوَ سِرْ
 مَرَّ اَسِي يَلْعَنُ كَمَرِ يَلْعَنُ تَر لِي قَلْعَد بِلَر اَرَز
 تَمَسُوا قِيْدِر بِلَايْ ذَنَلَرْ غَه بَلْ سَقَلِ كَر كِدِر
 نَمَا زَنْدَا اَرَز سِنْدِ جَاعِنْدَه + نَفَاسَدِ مِشَا لِي
 رَمَضَانَ اَيْذَا قُرْ لَه اَنْ كُوْن اَنْ بَشْ كُوْن قَر
 كِرَنَه تَر مَه صُور بَر بَلَاك كُوْن كَر مَسَه
 تَر + يَلْدِ مَدَبِ جُوبُ اَرَز تَشَه صُور دَعْد
 قَنْ كَلَسَه شُوكُنْ لَر نَفَاسِدِر اَل تَتَعَن كُنْزِ تَنْدَا
 تَلَر + بُو قِيْلَر كِي سِي اَلْوَ سِرْ مَرَّ هِي يَلْعَنِي دِر
مَسْئَلَه قَتْنِ حِيْضِرْ لِكْنِ يَلْدِر مِي مَه اَرِي كُنْهَدَه
 اَنْدِر يَلْدِر بَر دَا اَنَكَه سَچْ بِلَا بَر مَه كُنَا اَكِي شَكَه
 مَرَّ وَاللهُ كُنَا هُوَا اَلْوَدُر : —

مِثَالِ بِرَقَتِن قَزَلَعَتَن سَرَه بِرَبْلَك وَتَرَدَه
 مَتَكْرُوب تَرَمَه سَرَه كَرَمِي كَلِيك تَرَمَه بَوَا
 دَغَد بَلَق سَبَب نَمَاز قَلَمِي جَوَمِي تَرَمَه بُلْغَانَه
 اَتَمَه شَو نَمَاز لَرَن تَلَرَكَه لَا دَوْدَر اَلَكِي جِيرَمَه كَنَدَه
 اَزَنِي اِچَنَدَه اَسَدَه + بِرَقَتِن اِسْتَحَاضَه سَبَب حِيض
 دَانَه نَقَاسَدَه رَمَضان اَيَا اَرَز تَشَه سَرَه حِيضَلِي
 نَه نَقَاسَلِي بَيَان بَلَسَه اَل اَرَز لَرَن تَلَر تَمَعْنَلِي
 كَلِيك + مِثَالِ بِرَكُون قَن كَرَمَه نَوَا اَكِي كُون
 كَرَمَه اِچِي كَوَا كَرَمِي تَرَبْلَب تَنَك بَلْغِي
 جَوِب نِيَه اَتَب اَرَز تَشَه تَرَن اِچِي كَنَدَا بَشِي
 كَنَدَا اَلْتِي كَنَدَا شَو بَلَسَه صَوَر قَن كَرَمَه
 شَو كَنَدَا حِيض دَر اَرَز لَرَن تَوَلَر اِنِي قَر قَوْت

اِجْعَلْ كُنْزَ دَعْدَقَانِ كَلْبٍ نَدْبِ كُونِ قَيْبِ بَرْ كُونِ كَلْبِ
 قَوْمِ اَدَقِ تَرْ كَلْبِ اَدِيْتَه قَرْ مَي قَانِ تَحْتَعَنْ كُونِ
 جَوْبِ نَمَازِيْنِ قَلْبِ تَحْتَبْ قَلَه اَشِيْدَبِ سَرَا نِ
 كُنْدَ تَحْتَه بَرْدَ حِيْضِ دَرِ شِ اَنْ كُنْدَنْ اَنْزُوبِ
 كَشَه اَوَّلِيْ اَدَقِ يَكِيْدَنْ اَرْتِيْدَنْ اَرْقِ كَلْكَنْ
 كَنَهِي بَرْدَ تَزْمِي اَرْزَدَ اِنْ يَكِيْدَنْ تَكِيْ
 بَرْدِيْشِرِ وَاَسْحَاضَه وَفَتِلَرْدَ حِيْضِ سَوْبِ نَمَازِ
 وَفَتِلَرِي قَلَمِي قَلَسَه سَرَه اَسْحَاضَه بُوْلَمَقْتَلِيْ
 بِيَانِ بَلَسَه شَوْنِ تُوْلَرَكَه كَرَكِيْدَنْ + مِشَالِ
 اِيْجَ كُنْدَنْ اَزَقَنْ كَرِيْسَه سَرَبَرْدَ كَرْمِي قَلَسَه
 شَلْ وَفَتِلَرْدَ قَلْعَنْ نَمَازِيْنِ تَلَرَكَه لَازِمِ دَرِ
 جَوْنَزَغَه وَلاَزِمِ تِيْلَرِي نَفَاسَدَه اَلِيْدَرِ +

پښير وڼ ادي بلسه چيږده ان کون
 نفاښده قرڅ کون شو بولچال پښکن سعت
 جوب کيښ الله دکن قدر پښمان وڅيکه
 يتشه قارغه وه رمن بلي ارب کته ال نماز
 نه تکر + دغده پښير وڼ ادي چيږده ان
 کون دن از بلب نفاښده قرڅ کندن از بلب
 بولچالي پښکن سعت جوب کيښ پي الله دکن
 قدرغه جيتشه نماز بليدي نماز قير چعلي
 زمان بلمه + ال الدغني جوتنه ترغن زمان
 ترغه ترکي + ال ارتدغني جوتنه ترغن زمان
 کړکه ترکلدي مثله پښير وڼ تان کلسه
 صره تخته جوب نماز قير صوره ايکچي بنده

اَوَّلُغِي اَدِشْدَن اَرَقَتَلَرِي يَرِدِ بَشَغَه قَنَدِي نَمَانُ
 لَرِن تُولَرُ + قَرُق كُوتُ اِيچِنْدَه نَافَاسُ بُلَغَنُ بَشِرُو
 دَن اَرَلِغَه تَشَكُنُ تَزَلِيقُ نَه اَن نَه كُوتُ اَن بَش
 جِيَرِمَه كُون بُلَسَدَه اَل نَافَاسِي دَايْمُ كَلَكَنُ
 كِيكُ قُزَلِغَنْدَه شُرَه تَزَبَلِي اَن كُون يَا اَوث
 بَش كُون دَن صُورَه قَان كَلَسَه قَرُق كُون بَشِكِي
 اَل حِيضُ تِيَلَدِي نَافَاسِي + رَمَازَان اَيِدَ بُلَسَه
 شُو تَزَلِغَنْدَه بُلَغَنْدَه تَوُتُغَن اَرَزَلَرِن تُولَرُ
 اِمَام اَبِي حَنِيْفَه نِي سَزِدِي بَرَقَتِن اِيچ تَشَلَسَه
 اَن صُورَت بِلِكِي بُلَسَه بَرَجَنغَزِيرُ مَعْنِي چَقِيلِدَه
 قُزَلِغَن قَتِن حَكِيي كِيكُون اَلِي يَزِدَ صُورَتِي بُلَسَه
 قُزَلِغَن حَكِيي جَقِيلِي + **مَسْئَلَه**

۱۰

کلکن قندی + از اینی مردی جقه‌ی نه ز مان
 تر بلسده جوب نمازن قلب ارضین توبه‌اشنه
 قرآن + فن کل ترسه کوب مردی آکی چیره
 کنده + آکی چیرمدن صوره توخته اوک
 نفاسدن نیلدی جماعتی نمازین ارضین کوی ارمز
 قلعنه برچندی کینه جسته و لا جور + بویلی
 بلغن جی بشلب قزلغن قستدور + آلی کینی
 قز لو لرتنا ادتی بلسه مشلا اچ کونیه ان کوننه
 چیره کون کیک پرمده بلسه صور بز قوش
 لود + ترلیب ارتق کلد دده فن کله قرق
 کنکه جیشکی کلکی نفاسدی قرق کندن
 از می توخده قرق کوندند ازب بشلسو

اِجْرَ كَه سِيَّه كَر اَوْز كِرَن قُلُون جُومَائِ كَر هَشْدِي
 فَتْرِ لِقَه دَسِيْدِي اَوْزِيْن قُلَن جُومَه قِيْغَرَمَز اِلَى
 نَمَاز قِلَرْغَه جُومَتِي حِرَامَهْدِي وَفِيْدَه اَز مَائِ حَلَالَهْدِي
 دَب قِلْسَه كَافِرْد + حِيْض تَشْرِوْعَه حَلَال وَ دَب
 بَرُسَه + يَد تَشْرِوْ بِلْسُون تَه اَرَكِشَكَه بِلْسُون اَرِث
 جَانِيْه بَرُسَه دَه حَلَال وَ دَب اِنَا يَب اِلْ اَدَم
 اِيْمَا نَدَن چَرَدَب اَيْتَلْعَنْدِي مَعَاذَ اللّٰه + يَتَشِرُو
 قَزْ لَا يَغْنَدَن تَزْ يَلْعَن زَمَنَد حُكْم سِي بِلِيْدِي
 اَمَّا حَرَامِ يَلْعَنَد يَلْب تَهِيْنِي يَمْلَعْن يَتَلْمِي اَتَكْن
 بِلْسَه تَوْبَه اَتَرْ كَه لَا زِمَدِيْن تُوْرَت سُوْمَدَا صَدَقَه
 اَتَرْ + **فصل في القياس** + يَعا سَنَد كَر
 قَزْ لَعْن يَتَشِرُوْدَن قَزْ لَعْنَدَن صَوْرَه جَش اِرِنْدَن

بَلْعَنَدَن سَرَه تَوَكُرُ + حَيْضُ وَقْتِنْدَه اَرِبِلَه
 قَاتِن بَزْبِرْ كِه جَوْقُ بَلَرْغَه جَمَاعِ اَتْرْ كِه جَرْمَزْ
 دَغْدَسْجِدْ كِه كِرْزْ كِه طَوَافِ اَتْرْ كِه قُرْآنِ اَقْرُغَه
 يَدَا رَتِيَزْ كِه جَرْمَزْ قَرَايَتِ بَشَخَه ذَاتِ يَلَه چُولَغَبِ
 نَوْتَسَه جَرْمَزْ + جَنْبِ قَاتِنِ جِشْنَه جَمَكِه اِچْرْ كِه
 سِيَّه جَكْسِنِ جَوْبِ اِچْرِسِنِ + حَيْضُ قَتْنَغَه
 ذِكْرِ اَمَلْكَ دُعَا لِرَاءِ قَوْمِ دُعَا لَغَه اِيْمَكِ جَرْمَزْ
 اَزْ كِشِي تَشِرُودِ جَنْبِ بِلَسَدِ بُولِيْدِي + مَسْأَلَه +
 حَيْضُ وَقْتِنْدَه اَبْدَسْ اَلْبِ نَمَازِ لَقْدَه اَللّٰهُ نِي اَسْكُرْ
 مَكِ تَوَا بِيْدِي حَيْضُ بِلَدِ مَدَبِ اَللّٰهُ نِي نَمَازِ وَقْتِنْدَه
 دَه اَتْوَبُ تَرْمَزْ اِچُونِ يَلَرْ نِه اَتْرْ كِه سِيَّه
 اَبْدَسْ اَلْمَقِ تَوَا بِيْدِي + جَنْبِ حَالَدَه اَشَارَتَه

بَزْکُونَنَّ کَلَسَه صَوَرِ اَوْنِ کُنْ تَزْیَلْبُ تَرْسَه اَوْنِ
 کُنْدَن سَوَرِ دَغْدَغِ بَزْکُونَنَّ کَلَسَه کَسِرِنْدَن قَن کَلَمَکَن
 اَوْنِ کُوْنِ حِیضِدِرِ اَدَتِ اِلَیْکَه اَدَتِ اَنْدَن اَسْرَ
 اِسَه اَدَتِ نَخْجَه کُوْنِ اِسَه حِیضْکَه قَلْغَنی حِیضِ
 یُوْلَدِی + تَخِیْلَتِ اِچُون بُو بُو سَزْنِ جَزْدِمِ اَبُو
 یُو سَفِی سَزْنِ + بَزْ تَشِرُو اَنْ کُوْنَنَّ قَن کَرْ سَه
 جَنْغِی بَشَلْبَ صَوَرَه بَزْ جَل تَزْیَلْبُ قَلَسَه بَزْ جَلْدَن
 صَوَرَه دَاوْمُ قَن کَلِیْ قَلَسَه اَوْکِنِ اَوْنِ کُوْنِ حِیضِدِرِ
 شُو اَلْدَغِی جَل کِبِکْ قَلْغَنی قَن کَلِیْ تَرْسَه
 تَزْدِی + عِدَّ سِدَه اَوْچِ جَل بَزْ اَتِی دَن پَتَر +
 حِیضِ بَلْغَن اَدَمْغَه نَمَازْ قَلْبَرْغَه اَرْزَوُ تَرْغَه
 جَرْمِیْدِی اَلِی نَمَازْ نِی لُو لَمَزْ اَرْزَنِ تَرْ

۶

اکی جینه دمدن کوپ اقه بلده ایومیدی
 اما ملو بزیرده جریث اچ کندن کوپ بلسوه
 ابو حنیفدن الی سزا ایلدی بیکلیسی اچ سزیدی
 اولغی سزا ای یوسفی دسزیدی الد بودر +
 اکی دمنی آریند تشکن طهر ان بش کندن
 از بلسه بو طهری دمریکور دایم یلغن منکه
 کوره حیضنی طهر یلن تزلغیلن یتر مکده
 جریثی + مثالی جی کرب بشلغن قز برکون
 قن کرمه صور ان درت کن تزلب ترسه ان
 درت کندن صور دغدا قان کله اولغی اون
 کئی حیض برسی کنلری دمراسطاصه ترا قندی
 + بزیشرونی کینی ادق بلسه ادقندن آلن

ه

بَشَلَبْ مَنِي عَتَمَائِي مَنِي كَلَكَن بِلَبْ قَلَه مَرَايَنِي اَوَّلَن
 اَنُو حِيضَه سَنَارِ قَلَعَنِي طَهْرَنَه سَنَارِ عَايَزَن اَرَدَن
 سِنِ اَنَكِه كَرَه جُرِيَتَر + پَرِ تَشْرِوَقِي حِيضَه طَهْرَدَه
 عَدْتَلَنَه اَنَدَن صَرَه دَايَمُ قَن بِلَبْ قَلَه اَرَدَه اَكِي
 كُنَدَن كَوِبْ كَتَمِي مَتَوَعَدَتِي اَلْغِنِ عَدْتَلَن كِيكْ بِلَسَرِ
 عَدَسِدَه شَوْل حَلَدَه حَسَايَلَن + اَكِي دَمِ فِي اَرَسِنَدَه
 اَن بَشَنَدَا اَسْلَم طَهْرَن بِلَه اَكِي حِيضِي اَرَسِن اَيِرَن
 اِمَامِلِيَن يَرَدَ جَرَشِيَت + اَل زَمَن طَهْرَنِي اَل جَنِيْدَا
 اَرِت جِنْدَا چَشَرَكُون دَر بِلَسَرَنَدَا اَسْلَم بِلَه
 اَكِي جِنْدَا حِيضَدِي + پَرِ جَانِي اِيچ كُون جِيَت پَرِ
 جَانِي جِيَتَه جِيَتَكَن جَانِي حِيضَدِي جِيَتَكَنِي دَر اَسْتَحَاضَه
 دِي + بُو اَكِي دَمَنِي اَرَسِنَدَه طَهْرَن اِيچ كُنَدَن اَز بِلَه

زَدَسِنْدَنْدَه اَز وَب قَن كَرَسَه بُو چُو اَدَتَنْدَكِي
 حِيضِدِر اَنْدَن بَشَغِي دَمِ اسْتِحَاضَه دِر + آكي
 بِيضِي اَرِسِن اِيَرَعَن طَهْرِن اِي اَزِي اَن بَش كَوْن
 اَن بَش كِه دِي كَوِي چَكِي چَقْن تَب عَمِي تَر
 اِن بَلَن كَتَر كِه بَلَر + بَلِي تَشْرِفَن عِدَّ سِي اِيلَر
 بَلَن بَلَر + عِدَّ دَكَن بَر تَشْرِو حَر طَلَا بِيَه قِيلَه
 اِكِي اَرَكِه بَر رَغَه جَر مَعَن دَمِ اِي اَلِي تَشْكِي +
 نَدَا اَرِي اَلَسَه بَر دَحِيضَه بِي مَعَن تَشْرِو عِدَّ سِي
 نَه چَسَا اِي چَوْن دَر غَر ثَلَو اِي چَوْن اِي بَلَر +
 حِيض بَلَر چِي عِدَّ سِي اِي حِيضِي بِي مَكْدِر + اَرِي
 اَلَكِي عَمِي تَوْرَت اِي اَن كَنْدِي بَوْنَن عِدَّ سِي
 قَزْ لَغْنَدِي + بَر تَشْرِو يَلَع بُلَعَن زَمَنَدَن

بُوَقَنَ نَمَازَنِ اَرَزَنِ جَانِي بَشَخَه حِيضَه جَرَمَعَن
 ذَتَلِي كَرِي اَنَمِيدي ، بُوَز بُلَغَن زَمَنده صَوْنِ
 اَرِنِ اَوَنِي يَكْتَلِب بِلدي + حِيضِي اَزِي اِيح كَوْنِ
 اِيح كِي بِلدي اَنَدَن اَز بِلْمَاز مَذْهِيْمَنِي ظَاهِرَه
 كُوِي اَوَن كَوْنِ اَن كِي اَنَدَن كُوِي اِسْحَاضَه دَر
 اَرِنِ اَرَزَن قِيْمَانَه جَرَمَن + بُوَاكِي بِلْمَنِي
 اَنَسِنْدَا كَرَمَن . شَخَرِي قِرْل بِلْسُون سَرِي بِلْمَن
 قَرَه بِلْسُون كَر سَو بِلْمَنِي بِلْمَن . تَلْعَر بِلْمَن . شَا
 اَغْتَدَن بَشَخَرِي حِيضِدَر + بُوَلُوچِي مَرْدَمَدَه اَرَا
 سِنْدَا تَر اَبْلَغَن وَقْتَلَر حِيضَدَندي + اَنِي كَبِكْ
 اَن كَنَدَن اَز مِي مَرْد سِنْدَن اَرُوْب كَرَن كَن قَتَلَرَد
 حِيضَدَنَدَر + بُوَلُوچِي مَرْد سِنْدَنده حِيضِي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ
 مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ **وَبَعْدُ**
 أَنْدَسْرَهُ اللَّهُ نِي بِرُكْنِهِ فَيَغْتَبِرُنِي حَقُّ لِعَنْتِهِ أَشْكُنُ
 هَرُ تَشِيرُوعَةً بِرُجْدِي تَوْعُرُ أَنْ جِلْنَهُ كَلَكُنْ
 عَقْلِي بُلْغَنُ تَلِي بُلْغَنُ مَوْتَدَه اسْكِرْ لَكِي ذَ تَلْغِي
 بِلْزَكَّةَ **فَضْلُ فِي الْحَيْضِ** حَيْضُ كُنْ تَغُرُ
 جِلْقُ تَشِيرُوعِي صَبِي ارْ تَنْدَنُ اقْنُ قَنَكْهَ اَيْتَدِي
 أَنْدَنُ تَبِنُ جِلْنَدُ كُورُنْ كَنْدَه بُوْرُ قَيْتَدَنُ كُرُنْكَدُ
 حَيْضُ تَيْلَدِي أَنْكْهَ دَمْرُ اسْتِحَاضَةً دَبْ اَيْتَلَدِي

كتاب المشايخ

للعلامة المحقق والخير القاض
المدقق الحاج لقمان
الاسمانى البلق
بسم الله
٢٠

طبع في المطبعة الإسلامية لمحمد زكريا قاضي في دار العالم المحقق
في بلدة ميرخان شولدا في سنة ١٣٠٩